

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİ ÇAĞ BİLİM DALI

ESKİ MİSİR'DA KADIN

ZEYNEP NUR ÖZBAKIR
18810501054

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN:
DOÇ. DR. FATİH MEHMET BERK

KONYA – 2022

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	ZEYNEP NUR ÖZBAKIR		
	Numarası	18810501054		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TARİH		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	ESKİ MİSİR'DA KADIN			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

ZEYNEP NUR ÖZBAKIR

ÖZET

ÖZET

Kökleri 3000 yıldan daha eskiye dayanan Eski Mısır uygarlığı gerek akademik çalışmalara gerekse popüler kültüre birçok farklı çerçevede malzeme sağlamıştır. Mısır medeniyetine Nil nehri hayat vermiştir. Mısır medeniyeti bulunduğu coğrafi konum nedeniyle diğer medeniyetlere kapalı bir yapıya sahip olmuşlardır. XIX. yüzyılda bulunun ilk kalıntılarla birlikte Mısır medeniyeti hakkında bilgi sahibi olmaya başladık. Özellikle Fransız bilim adamı ve aynı zamanda Mısır bilimini kuran Jean François Champollion'un Rosetta taşındaki kral adlarını hiyeroglifler üzerinde çözümlenmeye başlamasıyla Mısır bilimi büyük bir gelişme göstermiştir.

Medeniyetlerin tarihini anlayabilmek için yalnızca yöneticilere değil; toplumun coğrafyasına, kültürel yapısına ve inancına bakmak da oldukça önemlidir. Eski Mısır her alanda olduğu gibi yaşam biçimlerinde de diğer medeniyetlerden farklılık göstermektedirler. Eski Çağ medeniyetlerinde çok sık karşılaşmadığımız kadın olgusunu, Eski Mısır'ın toplumunda, siyasetinde ve dininde azımsanmayacak ölçüde görmekteyiz. Eski Mısır kadınları bu doğrultuda araştırmaya değer noktadadır. Kadın hükümdarlardan sosyal alanda kadınlara biçilen rollere, Eski Mısır dininde kadının konumuna genel hatlarıyla bir bakış bu çalışmada ele alınmış hem Mısır uygarlığına hem de içerisindeki toplumsal siyasi ve dini nüvelere yer verilmiştir.

Mısır kadınlarını siyasette firavun veya naip olarak, sosyal yaşamda birçok yasal hakka sahip olarak, din alanında hem tanrıça olarak hem rahip olarak görmekteyiz. Her alanda kadınların aktif rol oynaması, Mısırlı kadınları diğer toplumlardan ayırmaktadır. Kadim Mısır medeniyetini kadın çerçevesinde sosyal, siyasi ve dini yapısı ele alınarak çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eski Çağ, Nil, Mısır, Kadın, Siyaset, Din, Sosyal

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ABSTRACT

ABSTRACT

Ancient Egyptian civilization whose roots go back more than three thousand years provided many different materials for both academic studies and popular culture in many different domains. Nile river vitalized and gave life to Egyptian Society. Due to it's geographical position the Egyptian society did not engage with other societies and created a mysterious world among themselves. With the first remnants that are found in 19th century we started to obtain information about Egyptian Civilization. Especially, with efforts of French scientist Jean François Champollion's decoding of king names on the Rosetta Stone Hieroglyphics, Egyptian science started to be discovered by other civilizations.

To understand history of civilizations observing their rulers is not enough, we should also consider their geography, cultural structure, and religion of the society. As in every domain, Ancient Egypt also differ from other civilizations in its way of life too. In Ancient Civilizations we do not come across to the phenomenon of woman, yet we can observe women in Ancient Egypt's monde, politics, and religion very exceedingly. From woman rulers to social sphere the roles that are given to woman and position of women in Ancient Egypt religion is discussed in this essay within the context of Egyptian civilization their societal, political, and religious essence.

We can observe Egyptian women in politics as pharaohs and viceroys, in social life as people who hold many legal rights and in religion as both goddess and priestess. Women occurring in every domain differentiates Egyptian Society drastically from other societies. In this thesis the civilization of Ancient Egypt its social, political and religious structure is discussed through the spectacle of women.

Keywords: Ancient Civilizations, Nile, Egypt, Women, Politics, Religion, Social

ÖN SÖZ

Eski Mısır, bulunduğu coğrafyadan dolayı diğer medeniyetlerden uzak topraklarda kendilerine özgü bir medeniyet kurmuşlardır. Mısır medeniyetinin ilk kalıntılarını XIX. yüzyılda keşfettik. Günümüzde hâlâ süregelen arkeolojik kazılarla da bilgilerimizi güncellemekteyiz.

Mısır medeniyet tarih öncesi ve tarih çağlarını sırasıyla yaşamıştır. İnsanların bir arada yaşamaya başlaması ile şehir devletleri kurulmaya başlamıştır. Yerleşik yaşam ile siyaset ve sınıf tabakalaşması meydana gelmiştir. Toplumun temelini oluşturan kadınlar ve erkekler sosyal, siyasi, dini alanlarda farklı görevlerde yer almışlardır. Eski Mısır’da kadınların ve erkeklerin eşitlik hakları aynı değildir.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm; sosyal ve hukuki alanda kadının konumundan oluşmaktadır. Aile yapısı, evlilikleri, çocukları, annelikleri ve sosyal hakları hakkında bilgiler verilmektedir. İkinci bölüm; siyasette kadınların varlığını hakkında yazılmıştır. Son olarak üçüncü bölüm ise kadınların dini alandaki faaliyetleri, inanç açısından tanrıçalar ve kültlere değinilmiştir.

Eski Çağ tarihi ile ilgili araştırmalarda karşılaşılan en büyük problem kaynakların kısıtlı olmasıdır. Dolayısıyla yaptığımız çalışmada her zaman net bilgilerden bahsedememekteyiz. Çalışmada, kaynak kısıtlılığından kaynaklı eksikler bulunabilmektedir.

Tanıştığımız günden itibaren emeğini ve yardımını esirgemeyen, hep daha çok okumaya ve düşünmeye teşvik eden, tez konuma verdiği desteği ve bu süreçte inancını hep hissettirdiği için sevgili danışman hocam Doç. Dr. Fatih Mehmet BERK’e teşekkürü bir borç bilirim. Savunma süreci ve sonrasında eleştirilerini ve kaynaklarını esirgemeyen Prof. Dr. Özdemir KOÇAK’a teşekkür ederim. Tez sürecimde yanımda olup desteklerini hiç esirgemeyen aileme, arkadaşlarıma ve Sinan ŞAHİN’e teşekkür ederim.

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.: Adı Geçen Eser

a.g.m.: Adı Geçen Makale

a.g.t.: Adı Geçen Tez

Bkz.: Bakınız

C.: Cilt

Çev.: Çeviren

Ed: Editör

Haz.: Hazırlayan

M.Ö.: Milattan Önce

M.S.: Milattan Sonra

s.: Sayfa

S.: Sayı

ss.: Sayfa Sayısı

TTK: Türk Tarih Kurumu

Vs.: Vesaire

yak.: yaklaşık

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	i
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖN SÖZ	iv
KISALTMALAR DİZİNİ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
1. GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM: ESKİ MİSİR’DA SOSYAL VE HUKUKİ ALANDA KADIN	5
1.1. SOSYAL ALANDA KADIN	5
1.1.1. EVLER.....	6
1.1.2. GİYİM.....	7
1.1.3. KİŞİSEL BAKIM VE PERUK	8
1.1.4. MAKYAJ	8
1.1.5. YAZI VE EĞİTİM.....	9
1.1.6. AİLE.....	10
1.1.7. KADININ EVDE GÖREVLERİ	11
1.1.8. EVLİLİK.....	12
1.1.9. HAMİLELİK.....	16
1.1.10. ANNE ve ÇOCUK İLİŞKİSİ	19
1.2. HUKUKİ ALANDA KADIN	22
1.2.1. EVLENME HUKUKU	23
1.2.2. BOŞANMA HUKUKU	24
1.2.3. MÜLK EDİNME VE MİRAS HUKUKU	25
1.2.4. MESLEKLER	26

II.	BÖLÜM: ESKİ MISIR SİYASETİNDE KADININ ROLÜ	29
2.1.	ESKİ MISIR'DA SİYASİ YAŞAM	31
2.1.1.	YÖNETİM KADROSU	32
2.1.2.	KRALİYET KADINLARI.....	34
2.1.3.	FİRAVUN KRALİÇELER	36
2.2.1.	ESKİ KRALLIK DÖNEMİ KRALİÇELERİ	37
2.2.1.1.	Neith-hotep (yak. M.Ö. 3050)	37
2.2.1.2.	Merneith (yak. M.Ö. 2970).....	38
2.2.1.3.	Nimaathap (yak. M.Ö. 2670).....	39
2.2.1.4.	Khenthaus (yak. M.Ö. 2496)	41
2.2.1.5.	I. İput (yak. M.Ö. 2345)	42
2.2.1.6.	Nitocris (yak. M.Ö. 2181)	43
2.2.2.	ORTA KRALLIK DÖNEMİ KRALİÇELERİ	44
2.2.2.1.	Sobekneferu (yak. M.Ö. 1807 – 1802).....	45
2.2.2.2.	Ineni (yak. M.Ö. 1700).....	46
2.2.2.3.	Tetisheru (yak. M.Ö. 1540).....	47
2.2.2.4.	I. Ahhotep (yak. M.Ö. 1560 – 1530)	48
2.2.3.	YENİ KRALLIK DÖNEMİ KRALİÇELERİ	49
2.2.3.1.	Ahmose Nefertari (yak. M.Ö. 1550)	49
2.2.3.2.	Ahmose Meritamun (yak. M.Ö. 1525 – 1505).....	50
2.2.3.3.	Ahmose (yak. M.Ö. 1549 – 1524).....	50
2.2.3.4.	Hatshepsut (yak. M.Ö. 1479 – 1458)	50
2.2.3.5.	Tiye (yak. MÖ 1390- MÖ 1353)	51
2.2.3.6.	Nefertiti (yak. M.Ö. 1370-1330)	52
2.2.3.7.	Nefertari (yak. M.Ö. 1290 – 1254).....	55
2.2.3.8.	Tawosret (yak M.Ö. 1191 – 1189)	55

2.2.4.	PTOLEMAİOSLAR DÖNEMİ KRALİÇELERİ	60
2.2.4.1.	I. Arsinoe (yak. M.Ö. 289 – 281)	61
2.2.4.2.	II. Berenike (M.Ö. 246 – 222).....	61
2.2.4.3.	II. Arsinoe (yak. M.Ö. 273 – 270).....	62
2.2.4.4.	VII. Kleopatra (M.Ö. 51 – 12).....	62
III.	BÖLÜM: ESKİ MISIR DİNİ ve MİTOLOJİSİNDE KADIN.....	65
3.1.	ESKİ MISIR DİNİNDE KADIN.....	65
3.1.1.	DİNİ GÖREVLİLER: RAHİBELER.....	67
3.1.2.	AHİRET İNANCI	71
3.2.	ESKİ MISIR MİTOLOJİSİNDE KADIN	73
3.2.1.	TANRIÇALAR.....	75
3.2.2.	FESTİVALLER ve DİN KÜLTLERİ.....	84
3.2.2.1.	Festivaller	84
3.2.2.2.	İsis Kültü	85
	SONUÇ.....	89
	KAYNAKÇA.....	91
	EKLER.....	99

1. GİRİŞ

Tarihin kadim medeniyetlerinden biri olan Mısır medeniyeti, sadece eskiliğinden değil aynı zamanda sürekliliğinden dolayı da ilgi çekicidir.¹ Bu süreklilik Mısır medeniyetinin sıkı sıkıya coğrafi bir koşula, Nil Vadisi'ne bağlı olmasından kaynaklıdır. Mısır, Afrika'nın kuzeydoğusunda konumlanır. Nil Nehri, Büyük Sahra Çölü'nü doğusunda, Kızıldeniz'in batısında yer alır.² Nil, her yıl bir sene önce sulara gömdüğü toprakların üzerine büyük bir sel gönderip düşük rakımlı bölgeleri geniş göllere dönüştürür. Sel durduğu zaman geriye kalan sular nehrin kanallarına çekilir. Toprak parçalarının üzerinde kalan verimli suların oluşturduğu çamur tabakası buğday, darı ve birçok bitkinin yetişmesini sağlar. Eğer bu sel olayı gerçekleşmezse insanların temel geçim kaynağı olan tarım yapılamaz. Bu durum insanları kıtlığa ve sefaletе düşürür.³ Irk toprağı yaratır; toprak ırkı yaratır.⁴ Mısır'a uygarlık dışarıdan getirilmemiş bizzat bu topraklarda filizlenerek ürünlerini vermiştir.⁵

Mısır'da yürütölen arkeolojik araştırmalarda tarih öncesi devirlerin tümünün sırasıyla yaşandığı ortaya çıkarılmıştır. Tarih öncesi ve tarihi devirlerin sırasıyla yaşanmasında coğrafya önemli bir konuma sahiptir. Nil Nehri'nin taşıdığı alüvyonlarla oluşan deltada prehistorik kültürler erken aşamalarda temsil edilmektedir.⁶ Prehistorik dönemler sırasıyla Paleolitik, Mezolitik, Neolitik ve Kalkolitik olmak üzere dörde ayrılır. Mısır'da prehistorik çağların başlangıcı olarak kabul edilen ve insanlık tarihinin en uzun dönemi olan Paleolitik döneminin en erken izlerine 700.000 yıl önce rastlanmıştır.⁷ Mısır halkı Paleolitik dönemde, totemik gruplar halinde klanlar oluşturmuşlardır. Bu klanlar yerleşik olmaktan ziyade göçebe bir hayat sürmüşlerdir.⁸ Paleolitik dönem sonrası Mezolitik dönemde halk üretici toplum yapısına geçmemiş, avcı ve toplayıcı olarak yaşamalarını sürdürmüşlerdir. Mezolitik dönem hakkında gerekli bilgileri çeşitli işlerde kullandıkları taş baltalardan

¹ Jean Vercoutter, **Eski Mısır**, (Çeviren: Emine Çaykara), İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2020, s. 8.

² Turgut Yiğit, **Eski Mısır Tarihi**, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara, 2019, s. 5.

³ Frank H. Brooksbank, **Antik Mısır**, (Çeviren: Ahmet Eliuz), Maya Kitap, İstanbul, 2020, s. 182.

⁴ Egon Friedell, **Mısır ve Antik Yakındoğı'nun Kültür Tarihi**, (Çeviren: Ersel Kayaoğlu), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006, s. 95.

⁵ Nazmiye Mutluay, **Eski Yakındoğı Toplumlarında Çocuk**, Alter Yayınları, Ankara, 2018, s. 76.

⁶ Yiğit, **a.g.e.**, s. 23.

⁷ Midant – Reynes Beatrix, **The Prehistory of Egypt**, Wiley-Blackwell, USA, 2000, s. 20.

⁸ Afet İnan, **Eski Mısır Tarihi ve Medeniyeti**, TTK Yayınları, Ankara, 2018, s. 52.

elde etmekteyiz.⁹ Neolitik dönemde tarımının ortaya çıkması ile yerleşik hayat düzenine geçilmiştir. Bu dönemde alet endüstrisinde önemli değişiklikler görülmektedir. Mikrolit aletlerin yerine çakmak taşlarından yapılan aletler kullanılmıştır. Cilalı taş aletlerle işlenmiş ok ve ok uçları, baltalar yapılmıştır. Cilalı taş dışında kemikten yapılmış oltalara, iğnelere de rastlanmaktadır.¹⁰ Neolitik ile maden çağları arasında bir geçiş aşaması olan Kalkolitik dönem ile siyasi birliğin oluşum temelleri atılmıştır. Mısır, tarihi çağlara geçmeden önce sepat (nom) adını verdikleri küçük kent devletleri ile sosyal tabakalaşmayı başlatmıştır.¹¹

Eski Mısır, Yukarı Mısır (vadi) ve Aşağı Mısır (delta) olmak üzere ikiye ayrılır. Aşağı Mısır'da 20 nom, Yukarı Mısır'da 22 nom bulunmaktadır.¹² Eski Mısır'da siyasi birliğin M.Ö. 4000 yılın sonunda gerçekleştiği kabul edilmekle beraber, kaynaklar yetersiz olduğu için siyasi birliği kimin sağladığı tartışmalıdır.¹³ Tartışma Narmer ve Menes isimleri arasında geçmektedir. Bazı tarihçiler Narmer'in kurucu kral olduğunu savunur. Manetho, Menes'in 42 nomu birleştirerek siyasi birliği sağladığını ifade eder.¹⁴ Asıl adı Menes Hor-Aha'dır. Bu ismin anlamının "Horus'un sazlığı" şeklinde olduğu kaydedilmektedir. Kesin olmamakla birlikte kendisinden önce Horus Narmer'in tahtta bulunduğu tahmin edilmektedir. Babasının adı Narmer, annesinin adı Niethotep'tir.¹⁵ Narmer'in babası olabileceği düşüncesinden ayrı olarak bazı kaynaklarda aynı kişi de olabilecekleri üzerine durulmaktadır. Eski Mısır'da birden fazla isim kullanmak yaygındır. Günümüze kadar gelen Mısır isimlerinde değişiklik de olabilmektedir. Örneğin, Kraliçe Hatshepsut, bundan elli yıl önce Hatasu diye anılmaktaydı; ama onun bugün ki adı da kalıcı olmayacaktır. Geride bize anıtlar bırakmış olan tüm krallar, vezirler, prensler ve rahipler hakkında bildiğimiz ortak görüş, isimlerinin bizim onlara verdiğimiz isimlerden farklı olduklarıdır. Bu durum yalnızca Mısır uygarlığına özgü değildir. Özel isimler doğdukları ülkelerde doğru bir şekilde telaffuz edilmekte, başka halklar ise bu isimleri genellikle yanlış

⁹ Yiğit, a.g.e., s.25.

¹⁰ Hasan Bahar, **Eski Çağ Uygarlıkları**, Kömen Yayınları, Konya, 2014, s. 125-126.

¹¹ Yiğit, a.g.e., s. 27-28.

¹² Alameen, a.g.e., s. 58.

¹³ Yiğit, a.g.e., s. 31

¹⁴ Manetho, **Egypt History**, (W.G. Waddel), Loeb Classical Library, London, 1940, s. 33.

¹⁵ Emrullah Çiçek, *Eskiçağ'da Mısır*, (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), s.17.

söylemektedirler. Bu durum çok doğaldır, her dil insanlık tarihi senfonisinde kendine özgü bir melodi oluşturmaktadır.¹⁶ İhtimaller ve araştırmalar arasında yaygın kabul edilen görüş Menes'in kurduğunu göstermektedir.¹⁷

Manetho'dan beri Mısır'a hükmetmiş olan 190 kralı 31 hanedanlıkta toplamaktayız. Fakat hanedanlık terimi tek başına dar bir anlam ifade eder çünkü bazı krallar aynı hanedanlığa aittir lakin bu durum da onların aynı atadan geldiği sonucunu çıkarmamaktadır. 31 hanedanlığın tümü aynı öneme sahip değildir. Hanedanlıkların bazıları hayalidir, bazılarının sayısı çok, bazılarınsa sayıları azdır. Her kral ile ilgili detaylı bilgi bilmediğimiz için Mısır tarihi 4 büyük ve 3 ara döneme ayrılmıştır. 4 büyük dönem içinde ele almadığımız I. ve II. hanedanlık dönemine Tinit dönemi demekteyiz. III. hanedanlıktan VI. hanedanlık arasında olan dönemi Eski Krallık, VI. hanedanlıktan X. hanedanlık arasında olan dönemi 1. ara, XI. ve XII. hanedanlık dönemi Orta Krallık, XIII. hanedanlıktan XVII. hanedanlık arasında olan dönemi 2. ara (Hkyos), XVIII. hanedanlıktan XX. hanedanlık arasında olan dönemi Yeni Krallık, XX. hanedanlıktan Yunan fethine kadar olan süreç Geçiş dönemini ve son olarak geçiş döneminin içerisinde XXI. hanedanlıktan XXIV. hanedanlık arasında olan dönemi 3. ara oluşturmaktadır.¹⁸

Mısır idari sisteminde güçlü bir merkezileştirici çekirdek vardı. Sistem zinciri pek çok yerel halkadan oluşmaktaydı.¹⁹ Yerel halka diye adlandırdığımız toplum yapısında sınıfsal tabakalaşma söz konusudur. Herodotos Mısır'da 7 sınıfın varlığından söz eder; rahipler, askerler, sığırtmaçlar, domuz çobanları, tacirler, tercümanlar ve gemi kılavuzları.²⁰ Fakat Herodotos genel hatları ile doğruyu yansıtırsa bile o dönemin şartlarından ayrılmadığından objektiflik noktasında sıkıntılar yaratabilecektir. O yüzden günümüz tarih yazıcılığından fayda sağlamak daha doğru olacaktır. Yapılan kazı çalışmaları ve yazılan eserler doğrultusunda Mısır'daki sınıf sayısını 5'e indirgemekteyiz. Sınıflar mesleklere göre ayrılmaktadır. Öncelikli olarak kraliyet sınıfını en başa koymaktayız. Kraliyet sınıfının hemen ardından vezirler, rahipler ve

¹⁶ Friedell, **a.g.e.**, s. 91 – 92.

¹⁷ Rosalie F. – Charles F. Baker, **Ancient Egyptians People of the Pyramids**, New York, 2001, s. 50.

¹⁸ Vercoutter, **a.g.e.**, s. 33 – 34.

¹⁹ Dominique Valbelle, **Eski Mısır'da Yaşam**, (Çeviren: Cem Muhtaroglu), İletişim Yayıncılık, İstanbul, İstanbul, 1992, s. 13.

²⁰ Herodotos, **Tarih**, (Çeviren: Müntekim Ökmen), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2014, s. 202.

soylular gelmektedir. Üçüncü sınıf, hanedanlık yetkilileri, yazıcılar, doktorlar ve mühendislerden, dördüncü sınıf, zanaatkarlar, sanatçılar, askerler, tüccarlar ve vasıflı işçilerden oluşmaktadır. Toplumun en yoksul düzeyini ve çoğunluğunu oluşturan beşinci sınıfta ise işçiler ve balıkçılar vardı. Köleler, hizmetkarlar beşinci sınıfta altında bulunmaktaydı. Köleler ve hizmetçiler genel olarak savaş esirleridir. Alınıp satılabilirler fakat diğer Eski Çağ toplumlarının aksine yiyecek ve barınma hususunda ayrıcalıklı bir konuma sahiplerdir. Belli bir para karşılığında, üst sınıftan biri ile evlenme, ticaret yapma haklarını kazanabiliyorlardı. Sosyal statü, cinsiyete göre değil, mesleklere göre belirlendi.²¹

Mısır halkı geleneksel, düzenli ve hoşgörülü bir yapıya sahiplerdir. Yaşamaya ve yaşatmaya meyilli yapılarını mezar ve tapınak mimarisinden görmekteyiz. İyi yaşamlarını festivaller, müzik, renk, bira, şarap ve yemek ile taçlandırıyorlardı. Mısır kendi içinde Mısır dilini konuşan ve dinine, geleneklerine uyanlara Kemet halkı, uymayanları ise yoldan çıkmış ve aşağılık olarak görüyorlardı.²² Mısır'da toplum yapısını anlamaya çalışırken karşılaşılan sorunlar toplumun tüm üyelerini geniş bir çerçeveden görmek yerine bariz bilinenlere odaklanmaktır. Fayyum kenti yakınında küçük bir evde yaşayan kadın ile Memphis kentinde yaşayan firavun eşi arasında fark kaçınılmazdır.²³ Bu farkları bilmek, dönemin zihniyetini ve kadınların yerini anlamamızı sağlayacaktır. Diğer Eski Çağ toplumlarından Mısır medeniyetinin her bağlamda farklı olduğunu bilmekteyiz. Kadınlar sosyal, siyasi, ekonomik ve din bağlamında da bu farklılıklarını ortaya koymuşlardır.

²¹Ana Ruiz, **The Spirit of Ancient Egypt**, Algora Publishing, New York, 2001 s. 16 – 18.

²² Wendy Christensen, **Empire of Egypt**, Fact on File, New York, 2005, s. 63.

²³ Kasia Szpakowska, “Hidden Voices: Unveiling Women in Ancient Egypt”, **A Companion to Women in the Ancient World**, Editor: Sharon L. James – Sheila Dillon, Wiley-Blackwell, UK, 2012, s. 25.

I. BÖLÜM: ESKİ MISIR'DA SOSYAL VE HUKUKİ ALANDA KADIN

1.1. SOSYAL ALANDA KADIN

Eski Çağ'da Mısırlı kadınlar, günümüz dünyasının birçok ülkesindeki kadınlardan daha fazla yasal hak ve ayrıcalıklara sahipti. Devletin bir çalışanı, pazarda bir satıcı, bir hane yöneticisi ya da dini hiyerarşilerdeki din insanları arasında aktif bir katılımcı olarak Eski Mısır kadını, toplumda diğer çağdaşı olan medeniyetlerden farklı bir konuma sahipti.²⁴ Eski Mısır'da kadınların ve erkeklerin sosyal ve hukuki hakları ileri bir seviyededir.²⁵ Eski Mısırlılar zeki, sosyal, aktif ve barışçıl insanlardı. Öncelikleri tanrılarına, ailelerine ve işlerine odaklanmıştı.²⁶

Toplumsal cinsiyet konularının tarihçesini yaparken karşılaştığımız temel sorunlarından biri kadın cinsel davranışının toplumsal cinsiyet rolleri fikri ile iç içe geçmesidir. Kadınların konumu, yalnızca ikilikler kümesinde ifade edilen medeni veya cinsel durumuna atıfta bulunarak açıklanabilir: evli, henüz evlenmemiş bekar, bakire, fahişe ve ev hanımı. Genel olarak bakacak olursak Eski Mısır'da yaşayan kadınları en az üç sınıf şeklinde ayırabiliriz ancak kesinlikle daha fazlası vardır.

- Kraliyet kadınları
- Soylu kadınlar (zengin erkeklerin, genellikle memurların eşleri)
- Halkın çoğunluğunu oluşturan kadınlar (zanaatkarların ve emekçilerin eşleri).

Antik Çağ yazarlarından Diodoros, kadınları kraliçeler ve eşler olarak, Heredotos kadınları sosyal ve ekonomik olarak ele aldı.²⁷ Aile ortak hayatın en dar sosyal halidir. Evlilik genellikle tek eşliydi, çok eşlilik -kralın sarayı dışında- istisnaydı. Sosyal tabaka hanelerinde genellikle erkek evin geçimini sağlarken, kadın ev işleriyle ilgilenirdi fakat erkek ile eşit haklara sahipti.²⁸ Eski Mısır toplumunda kadınların

²⁴ Barbara Lesko, **The Remarkable Women of Ancient Egypt**, Providence: B.C Scribe Publications, 1996, s. 1.

²⁵ Antwanisha V. Alameen, *Women's Access to Political Power in Ancient Egypt And Igboland: A Critical Study*, (USA: Temple University, Doctor of Philosophy, 2013), s. 50.

²⁶ Ruiz, **a.g.e.**, s. 15.

²⁷ Susan Tower Hollis, "Women of Ancient Egypt and the Sky Goddess Nut, **The Journal of American Folklore**, Vol: 100, No: 395, 1987, s. 499.

²⁸ Hermann A. Schögl, **Eski Mısır**, (Çeviren: Firuzan Gürbüz Gernald), Alfa Yayınları, İstanbul, Aralık, 2019, s. 24.

rollerinin yeterince anlaşılmamış olmasının en büyük nedeni yok sayıldıklarından değil yazılı kaynaklarda yeterince temsil edilmediklerinden kaynaklıdır.²⁹ Elimize geçen kaynaklar genellikle mezar kabartmaları, resimlerinden ve antropoitlerden³⁰ oluşmaktadır. Kadınlar genellikle göğüsleri ve pelvik bölgeleri vurgulanarak tasvir edilmiştir, bu bölgeleri vurgulanmayan heykeller ise erkekleri temsil etmekteydi.³¹

1.1.1. EVLER

Mısırlıların yaşadıkları evlere büyük özen gösterdikleri anlaşılmaktadır. Çalışma hayatlarından kazandıkları gelirleri ev inşasına yatırmaktaydılar.³² Bazı evler sokağa açılırken bazı evler ise duvarlarla çevrili bir bahçeye bakmaktaydı.³³ Odun az olduğundan evlerin çoğu Nil'den gelen çamurdan yapılmış tuğlalardan inşa edildi. Çamur deri kovalarla toplanmış, saman ve küçük taşlarla kurutulduktan sonra duvar yapılmıştır. Duvar, kireçtaşı sıva ile kaplanmıştır.³⁴ Tuğla duvarlar evleri yazın serin, kışları sıcak tuttukları için Mısır iklimine çok uygundur. Çatılar hurma kütüklerinden yapılmış ve büyük kerpiç levhalarla kaplanmıştır. Böylelikle yaz aylarında yatılacak alternatif alan oluşturulmuştur.³⁵ Evin içi, sert alçı veya tuğla karolarla kaplanmış, çamur sıva hasırlarla veya kadın dokumacılar tarafından dokunan gösterişli kilimlerle zeminler süslenmişti. İç duvarları aileler genellikle dekoratif doğa resimleri veya günlük yaşamdan sahne çizimleriyle süslerlerdi.³⁶ Zenginlik arttıkça kullanılan malzemeler evlerin iç genişliği ve odaları da genişledi. Özellikle Yeni Krallık döneminde cam kullanımı yaygınlaşmaya başladı. Kalabalık ailelerde yalnızca aile üyeleri değil kendileri için hizmet eden hizmetkarları da oluşturuyordu. Hizmetkarlar yaygın olarak kölelerden seçilmekteydi. Hane yönetimini kadınlar ele almıştır. Tarla ekmek, araziye bakmak, hayvan satmak, hizmetkarlarına ödeme yapmak, evi

²⁹ Suzanne Onstine, "Gender and Religion of Ancient Egypt", **Religion Compass**, 2010, s. 1.

³⁰ Antropoit: İnsan heykeli.

³¹ Szpkowska, **a.g.m.**, s. 31.

³² Charles Freeman, **Mısır, Yunan ve Roma**, (Çeviren: Suat Kemal Angı), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003, s. 69.

³³ Ruiz, **a.g.e.**, s. 31.

³⁴ Brenda Lange, **Nefertiti**, Infobase Publishing, New York, 2009, s. 40.

³⁵ Ruiz, **a.g.e.**, s. 32.

³⁶ Lange, **a.g.e.**, s. 41.

temizlemek, yemek yapmak, kilim dokumak ve çocuklarının bakımını üstlenmek görevleri arasındadır.³⁷

1.1.2. GİYİM

Mısır tarihi boyunca tekstil alanında en iyi cinsten ürünler ortaya koymuştur. Tekstil kadınlarının çalışmalarıyla başardıkları en önemli iş dalıdır. Elbiseler genel hatlarıyla sade ve basittir. Mısır giyimi önemli oranda iklimine bağlı olarak şekillenmiştir. Kalın ve sıcak tutacak giysilere ihtiyaç duymamışlardır. Kadınlar tüm vücudu saran uzun bir elbise giyerlerdi. Topuklara kadar inen bu elbiseleri hava sıcaklığına göre uzun kollu ya da kısa kollu olarak değiştirebilmektedir.³⁸ Kadınlar özenle pilili, işlemeli ve süslemeli elbiseler, pelerinler ve pek çok renkte şallarla tamamlayarak giyinme şansını bulmuşlardır.³⁹ Erkekler iki parça, kadınlar bir parça giyerler. Yaygın kullanılan kumaş türü ketendir.⁴⁰ Keten, hafif, havadar kalitesi ve hareket kolaylığı nedeniyle tercih ediliyordu. Nil kıyılarında bolca yetişen keten bitkisinin liflerinden yapılmaktadır. Nakış giysilere narin, süslü ve püsküllü kenar süsleri eklemek için yaygın olarak kullanılırdı. Mısır kıyafetleri özellikle Eski ve Orta Krallıkta sade, basit ve zarifti.⁴¹ Kumaşın kalitesi farklı sosyal sınıf seviyeleri arasında değişiklik gösterirdi.⁴² Halk sınıfı peştamal tarzı yarı belden aşağı giyerlerdi. Yeni İmparatorluk döneminden sonra halk sınıfı da kısa ve uzun peştemalleri terk etmişlerdir.⁴³ Zengin ve üst sınıfın giysisi sıcak iklimde serinletici etkisi için giyilen en kaliteli ve beyaz ketenden yapılmış elbiselerden oluşuyordu. Tercih edilen renk beyaz olmasına rağmen bazı durumlarda yumuşak sarı ve kırmızımsı bir renk tonu için aspir bitkisinden elde edilen boyalarla renklendiriliyordu. Yeni Krallık moda kısmında ise renklerin yanında kadınların giysilerine boncuk işlemeciliği de eklenmiştir.⁴⁴ Çocuklar genellikle çıplak dolaşır, soğuk havalarda anne babalarının minyatür

³⁷ Roger S. Bagnall – Raffaella Cribiore, **Women's Letters From Ancient Egypt 300 BC – AD 800**, The University of Michigan Press, USA, 2006, s. 79.

³⁸ İnan, **a.g.e.**, s. 202.

³⁹ Christensen, **a.g.e.**, s. 87.

⁴⁰ Heredotos, **a.g.e.**, s. 135.

⁴¹ Chistensen, **a.g.e.**, s. 86.

⁴² Ruiz, **a.g.e.**, s. 46.

⁴³ İnan, **a.g.e.**, s. 358.

⁴⁴ Ruiz, **a.g.e.**, s. 46.

versiyonları olarak giyinirlerdi.⁴⁵ Mısırlılar en gösterişli kıyafetlerini giyerlerken bile yalın ayak gezmeyi tercih ederlerdi. Nadiren de olsa üst sınıflar papirüs ve örgülü palmiye yapraklarından yapılmış ve deriden yapılmış sandaletleri giyerlerdi. Fakir sınıf ise çimen ve sazlardan yapılmış sandaletleri kullandılar.⁴⁶

1.1.3. KİŞİSEL BAKIM VE PERUK

Görünüş, iyi bakım ve temizlik oldukça önemliydi. Mumyalar dahi özenle manikür edilirdi. Tıbbi papirüsler, kelliği önlemek, kırışıklıklarla savaşmak ve beyaz saçları renklendirmek için formüller içermektedir. Mısırlılar natron sabunu ile yıkanır, bakır veya bronz usturalarla tıraş edilir ve bakır veya gümüş cımbız ile tüylerini yolarlardı.⁴⁷ Peruk yapımı Eski Mısır'da gelişen bir ticaretti ve birçok çeşidi mevcuttu. Her sınıfın erkekleri ve kadınları evin içinde ve dışında olmak üzere peruk takarlardı. Peruk bir bakımda statü göstergesi olarak kullanılırdı. Halkın saçları kısa, hizmetkarların ise ensede toplanacak şekilde uzundu. Genç kızlar çoğunlukla saçlarını at kuyruğu şeklinde bağlarlardı. Peruklar hayvan kılından ya da insan saçından elde edilmekteydi. Peruklar görünüş dışında insanları böceklerden ve güneş ısısından da korumaktaydı. Kadınlar genellikle kulaklarını kapatan çene hizasında veya omuz hizasında hacimli perukları tercih ederlerdi. Peruk rengi yaygın olarak siyah seçilirdi.⁴⁸ Eski Mısır'ın zengin kadınları arasında ise uzun örgülü peruklar çok modaydı. Peruklar genellikle kına ile kızarır ve taze çiçeklerle süslenirdi.⁴⁹

1.1.4. MAKYAJ

Erkekler, kadınlar ve her yaşta sosyal gruptan çocuklar kohl denilen ağır bir göz makyajı yaptılar. Taş paletlerde makalit (yeşil bakır cevheri) veya galenayı (koyu gri kurşun cevheri) toz haline getirerek kokulu yağ ile karıştırıp yuvarlık uçlu bir alet yardımıyla göz çevresine uyguladılar.⁵⁰ Yeşil göz boyası doğurganlığı temsil etmektedir. Yanaklar ve dudaklar ülke genelinde bol miktarda bulunan demir oksit kullanılarak kırmızıya boyandı. Tüm bu makyaj malzemelerini kullanabilmek için

⁴⁵ Lange, **a.g.e.**, s. 43.

⁴⁶ Ruiz, **a.g.e.**, s. 47.

⁴⁷ Christensen, **a.g.e.**, s. 86.

⁴⁸ Ruiz, **a.g.e.**, s. 51 – 53.

⁴⁹ Christensen, **a.g.e.**, s.86.

⁵⁰ Christensen, **a.g.e.**, s. 87.

makyaj kapları yapılmıştır.⁵¹ Herkes takı takardı. İğneli küpeler, kolyeler, bilezikler ve halhallar yaygındı. Zenginler cam veya çanak çömlek boncukları, mücevherler, altın ve gümüşten yapılmış özel yakalar da kullanılmaktaydı. Mücevherlerin özellikle tılsımların büyü ve koruyucu güçleri vardı. En yoksul köylü çocuğu dahi kemik yüzük veya muska takardı.⁵² Mücevheratın ve başlığın altında yatan bir anlamı vardır. Mücevher kadının korunmasını simgeliyordu. Tıbbi metinler anneleri veya varisleri özel tılsımlarla süslemeyi önermektedir.⁵³

1.1.5. YAZI VE EĞİTİM

Mısır dili kırsal kesimde ve muhtemelen şehirlerde bile günlük konuşmanın çoğunluk dili olsada çoğu insan için düzenli bir yazılı kayıt dönemi yoktur. Mısır'ın dili Sami dillerinin lehçeleri dahil olmak üzere birçok dilin konuşulduğu bir levanten bölgedir.⁵⁴ Eski Mısırlılar papirüs adını verdikleri kâğıdı icat ettikten sonra hiyeroglif adını verdikleri resimli yazıyı kullanarak en eski yazı biçimlerinden birini icat ettiler.⁵⁵ Mısır dili yazı biçimleri çeşitliliği bakımından neredeyse benzersizdir. Günlük yazı hiyeratik, tanrının sözleri dediğimiz az kullanılan yazı hiyeroglif olarak adlandırılmaktadır. Hemen hemen tüm dönemlerde okuryazarlar prestij sahibi zengin kesimi oluşturmaktadırlar. Tinit döneminden Roma dönemine kadar olan süreçte yazı süreklidir. Fakat çoklu toplum yapısından kaynaklı olarak her kesime hitap etmez. Yazı yazmayı bilenlere kâtip deniyordu ve sosyal sınıfta oldukça önemli bir konuma sahipti. Katipler erkekler arasından seçilmekteydi. Kadınların okuma yazma oranı ciddi oranda düşüktü.⁵⁶ Mısır'da kadınların eğitime erişimi, ailelerinin sosyo-ekonomik koşulları tarafından belirlendi ve diğer toplumlarda olduğu gibi üst sınıflar tarafından geliştirildi. Fakat yaygın olarak kadınlar eğitim almadılar.⁵⁷ Genç bir kız genellikle herhangi bir örgün eğitim almaz, bunun yerine bilmesi gereken her şeyi

⁵¹ Lange, **a.g.e.**, s. 43.

⁵² Christensen, **a.g.e.**, s. 88.

⁵³ Marketa Svobodova, *Sexual Passage in the Lives of Women in Ancient Egypt: Birth and Fertility of the Woman According to Ancient Egyptian Sources*, (Prague: Charles University, Department of Philosophy and Religious Studies, Master, 2016), s. 14.

⁵⁴ Bagnall – Criore, **a.g.e.**, s. 56 – 57.

⁵⁵ Lange, **a.g.e.**, s. 43.

⁵⁶ John Baines, **Written Culture in Ancient Egypt**, Oxford University Press, Oxford, 2007, s. 33 – 62.

⁵⁷ Maryline Parca, "The Women of Ptolemaic Egypt: The View From Papyrology", **A Companion to Women in the Ancient World**, Editor: Sharon L. James – Sheila Dillon, Wiley-Blackwell, UK, 2012, s. 327.

annesinden ya da başka bir kadın akrabasından öğrenmekteydi.⁵⁸ Kadınların eğitimi konusundaki bilgimiz onların retorik olarak eğitime tabii tutulmadıklarını göstermektedir. Elimizde bulunan kadın mektupları da kendileri tarafından değil, yazıcılar aracılığı ile aktarıldığını göstermektedir. Mektup gönderen okuryazar kadınlar mektupları kâtip ya da yazıcıya dikte etmeyi seçerlerdi. Okuma yazma bilmeyen kadınlar mektubu yazdırdığı yazıcıya bir arkadaşına veya bir akrabaya yazdırmak zorunda kalmıştır.⁵⁹ Bunu yazma şeklinden çok rahat bir şekilde anlamaktayız. Mısır kadının birçok konuda diğer toplumlara göre daha olduğu halde okuryazarlık konusunda geride kalmıştır.⁶⁰

1.1.6. AİLE

İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinden itibaren dış tehlikelere karşı bir arada yaşamının önemini anlayan insanlar temelde aile kavramına önem vermişlerdir. Yerleşik yaşama geçilmesi ile tarım köyleri küçük şehirlere, aileden başlayan aidiyet duygusu topluma, sonrasında millet kavramına kadar gelişmiştir.⁶¹

Mısırlılar soyun devamına büyük önem veren ve bu konuda oldukça duyarlı davranan bir millettir. Eski Mısır toplumu, ailenin oluşumu konusunda evlilik esaslarını, evlat edinmeyi, anne ve babanın çocukları üzerindeki haklarını, boşanma ve miras paylaşımını bir kanun sistemi içerisinde tanımlayan ilk medeniyetlerden biridir. Mısır medeniyeti etrafındaki diğer toplumlardan farklı olarak ailenin en önemli üyelerinden biri olan kadınların aileye karşı sorumluluklarının ve aile içindeki görevlerini de ayrıntılı olarak belirlemiştir. Mısır tarihinin ilk dönemlerinden itibaren dış tehlikelere karşı bir arada yaşamının önemini anlayan insanlar anne, baba ve çocuklardan oluşan bir birliktelik kurmuşlardır.⁶² Eski Mısır'da sosyal hayatın temel birimi ailedir.⁶³ Toplumda küçük ve büyük aileler bulunmaktadır.⁶⁴ Nil Nehri

⁵⁸ Lange, **a.g.e.**, s. 35.

⁵⁹ Parca, **a.g.e.**, s. 375.

⁶⁰ Bagnall – Crihiore, **a.g.e.**, s. 61 – 67.

⁶¹ Douglas J. Brewer – Emily Teeter, **Mısır ve Mısırlılar**, (Çeviren: Nihal Uzun), Arkadaş Yayıncılık, Ankara, 2011, s. 119 – 122.

⁶² Muhsin Haji Azeez Babila, *Eski Mısır'da Sosyal Hayat ve Hukuk*, (Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2015), s.7.

⁶³ Mutluay, **a.g.e.**, s. 81.

⁶⁴ Servet Tanilli, **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası**, I. Cilt: İlkçağ, Doğu, Yunan, Roma, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s. 86.

kıyısındaki bazı yerleşimler tapınaklar, tüccarlar, zanaatkarlar ve emekçiler için mahalleleri olan kasaba ve şehirlerdir. Çoğunlukla kırsal ve köy alanlarında yaşamaktaydı. İnsanların en fazla %5'i şehir sakinlerini oluşturmaktaydı. Şehirler ve kasabalar sıcak, kuru ve tozlu. Sokaklar sıkışık ve dardı.⁶⁵ İnsanlar bu evlerin içinde çekirdek ailenin yanı sıra yaşlı akrabalarla da yaşamaktaydı. Köylerde yaşayanlar bağımsızlık ve öz yönetimle kendilerini idare etmektedirler. Genelde sabah dört saat çalışırlar ardından öğle yemeği ve dinlenme vakitleri bulunmaktadır. Mısır takvimine göre bir hafta on güne tekabül ettiğinden on günde bir izin kullanmışlardır. Bayram ve festivallerde de sık sık izin almışlardır. Boş zamanlarında kendileri ve aileleri için mezarları kazıp süslemekteydiler.⁶⁶

1.1.7. KADININ EVDE GÖREVLERİ

Sıradan Mısırlı bir kadının bir günü, günün ilk saatlerinden gecenin bir yarısına kadar çalışarak sürmektedir. Görevleri inek sağma, çocukların bakımı, yaşlı akrabalarla ilgilenme, ekmek ve bira yapımı, giysileri onarma ve yıkama gibi birçok işten oluşmaktadır.⁶⁷ Mısır'da ev işleri ile ilgilenen kadınlar geleneksel bir hayat sürdürmektedirler.⁶⁸ Kadınlar yemek pişirir, evlere ve çocuklara bakar, kızlarına da bu becerileri öğretirlerdi.⁶⁹ Yemek yapımında Mısırlılar, pirincin yanı sıra marul, salatalık, ıspanak, turp, havuç, şalgam, soğan, pırasa, hurma, üzüm, kavun, balkabağı, incir ve nar gibi meyve ve sebzeler de dahil olmak üzere çok çeşitli bir diyetle sahipti. Mercimek, fasulye, nohut ve öküz, domuz ve koyun etinde protein bulmuşlardır. En popüler etler güvercin, ördek, kaz ve bildircin eti idi. Kümes hayvanları ya haşlanır ya da kavrulur ve genellikle iç organları tıbbi tariflerde kullanılırdı. Çiğ lahana genellikle yemeklerden önce meze olarak servis edilirdi, çünkü şarap arzusunun arttırdığına ve ayrıca tüketimini aşırıya teşvik ettiğine inanılırdı. Ortalama bir evde, evin kadını evin arkasındaki duvarla çevrili bir alanda yemek pişirirdi. Yiyeceklerin çoğu sarımsak ve soğanla yoğun bir şekilde tatlandırılmıştır ve tuz, kişniş, mercanköşk, kimyon ve kekik gibi baharatlarla güçlü bir şekilde harmanlanmıştır. Yemeklik yağ hayvanlardan elde

⁶⁵ Christensen, **a.g.e.**, s. 79.

⁶⁶ Christensen, **a.g.e.**, s. 74.

⁶⁷ Donald P. Ryan, **Antik Mısır'da 24 Saat**, (Çeviren: Emre Özsever), Kanes Yayınları, İstanbul, 2019, s. 73 – 80.

⁶⁸ Mutluay, **a.g.e.**, s. 83.

⁶⁹ Lange, **a.g.e.** s. 34.

edilmiştir. Yağlar moringa, Hint meyvesi ve susam bitkisinin tohumlarından ekstrakt edildi. Hindistan cevizi bir lüks olarak kabul edildi ve adamotu tutkunun meyvesi olarak kabul edildi. Marulun sütlü özsuğu nedeniyle doğurganlığı artıran bir afrodisyak olduğuna inanılıyordu.⁷⁰

Temel ekmek ve bira da dahil olmak üzere tüm yiyecekler sosyal ve sembolik olarak önemliydi.⁷¹ Mısırlılar bira yapmak için arpa ve buğdayı da kullandılar. Su kabakları, hurma, incir, salatalık ve kavun yetiştirilirdi. Üzümler şarap olarak kullanılır veya kuru üzüm haline getirilirdi. Tipik bir yemek ekmek, sebze, meyve ve biradan oluşuyordu. Özel günlerde şarap ve et daha sık yenirdi.⁷²

Mısır sanatında kadınlar sıklıkla sarı tenli resmedilirken erkekler ise kırmızı ten rengi ile betimlenirdi. Bu konuda genel olarak yapılan yorum, iş bölümünde erkeğin dışarıda çalıştığı, kadınların ise evde çalıştığı yönündeydi. Ancak kadınlar tarafından üstlenilen ev işlerinin çoğu dışarı çıkmayı gerektiren işlerdi. Bu durum da kadınların da güneş ışınlarından nasibini aldığını göstermektedir. Örneğin Nil kenarında çamaşır yıkamaya gittiğinde hem diğer hane kadınları ile sosyalleştğini hem de güneşin altında durduğunu göstermektedir.⁷³ Kadınların yaşamları genellikle doğum ve eğitimle başlayan, evliliğe doğru ilerleyen ve ölümle biten bir yaşam döngüsüdür.⁷⁴

1.1.8. EVLİLİK

Evlilik son derece saygıyla yapılan onurlu bir ortaklıktı. Karı ve kocadan eşitlik içinde yaşamaları ve birbirlerine özen ve şefkat göstermeleri beklenmekteydi. Çiftler genellikle kendi sosyal sınıfları içinde evlenirlerdi. Birbirlerine sevgi ile “kardeş” veya “kız kardeş” diye hitap ederlerdi. İlerleyen zamanlarda yerini “sevgili” veya “eş” olarak almıştır.⁷⁵ Kraliyet ailesi dışında olan çoğu evlilik tek eşlilikten yanaydı ve ensest birliktelik çok nadirdi. Aile içi evlenmeler en fazla kuzen ile

⁷⁰ Ruiz, **a.g.e.**, s. 38.

⁷¹ Elizabeth Froid, “Social Structure and Daily Life: Pharonic”, **A Companion to Ancient Egypt**, (Editor: Alan B. Lloyd), vol I, Wiley – Blackwell, New York, 2010, s. 484.

⁷² Lange, **a.g.e.**, s. 42.

⁷³ Ryan, **a.g.e.**, s. 79.

⁷⁴ Bagnall – Cribioe, **a.g.e.**, s. 75.

⁷⁵ Ruiz, **a.g.e.**, s. 21.

gerçekleşmektedir.⁷⁶ Evlilik ortakları bazen özgürce seçilirken çoğunlukla aileler tarafından seçilmekteydi. Fakat hem kadının hem de erkeğin rızası gerekmekteydi.⁷⁷ Evlenen çiftler aralarında basit bir anlaşma ile kadın kişisel eşyalarını alarak erkeğin evine yerleşmekteydi.⁷⁸ Mısırlı ailelerin evlilik anlaşması yapılmadan önce yeni bir ev kurmak için çaba sarfettikleri, eşyaları tamamlama da yardımcı oldukları anlaşılmaktadır. Evlilik yaşı kadınlar için 12-14 arasında henüz ergenlik başlangıcında gerçekleşmekteydi. Erkeklerin evlenme yaşının ise 20 olduğu tespit edilmektedir. Erken yaşta ergin olmak iyi beslenmenin yanı sıra iklime de bağlıdır. Sıcak olan iklimlerde daha erken ergenlik dönemine girilir. Bu durum Mısır'da yaşayan insanlar için çok uygundur.⁷⁹ Çünkü ortalama yaşam süresi 40 sene sürmektedir. Resmî bir evlilik töreni yoktu; bir çift birlikteliklerinin kanıtı olarak ev kurarlardı.⁸⁰ Mısır'da birçok tanrı ve tanrıçanın aileyi ve evli çifti koruduğu düşünülmektedir. Evlilik anlaşmaları aynı zamanda kadınların haklarını da güvence altına almaktadır. Ayrıca kadınların mülk edinme ve dava açma hakları da mevcuttu.⁸¹ Mısırlılar için evliliğin temel amacı çocuk sahibi olmaktır.⁸²

Eski Mısır evliliğinin evrimine ilişkin doğrudan belgesel kanıtların olmaması, edebi metinler gibi ikincil kaynaklardan faydalanılmaktadır. Mısır didaktik metinlerinin analizi yoluyla özel ilgi kanıtlarının sağlanması mümkün olabilir, çünkü bu metinler doğası gereği oldukça pragmatiktir. Eski Mısır didaktiklerinin ana örnekleri “Öğreteler” ve “cinsiyet tarihi”dir. Eski Mısır edebiyatında kadın imajının evrimi hakkında özel bilgiler içerir. Her Öğreti, bilge yaşlı bir adam tarafından genç bir muhataba (genellikle oğluna) verilen bir dizi tavsiyeden oluşur; bu tavsiye, kim olursa olsun, bu muhatabın günlük hayatındaki ana vakalar ve durumlar için özdeyişler, düşünceler ve tavsiyeler içerir. Öğretelerin amacı (bazen açıkça ifade edilir), muhataplarına refah ve başarıya nasıl ulaşılacağı ve sosyal davranışlarda felaketlerden nasıl kaçınılacağı konusunda

⁷⁶ Erik Horhung, **Mısır Bilimine Giriş**, (Çeviren: Zehra Aksu Yılmaz), Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 122.

⁷⁷ Ruiz, **a.g.e.**, s. 23.

⁷⁸ Ryan, **a.g.e.**, s. 206 – 207.

⁷⁹ Szpakowska, **a.g.e.**, s. 32.

⁸⁰ Lange, **a.g.e.**, s. 35.

⁸¹ Mutluay, **a.g.e.**, s. 83.

⁸² Alameen, **a.g.e.**, s. 114.

ayrıntılı talimatlar vermektir. Öğretiler 3'e ayrılmaktadır. Eski Krallık'ta Ptahhotep, Yeni Krallıkta Ani ve Geç dönemde Ahkh – Sheskonk öğretileri vardır.⁸³

Bir kocanın karısına nasıl davranması gerektiğini söyleyen ünlü Eski Krallık metni, Ptahhotep'in Öğretisi (V–VI Hanedanlık- M.Ö. 25.-28): “Karnını doyur.” “Bedenini giydir.”, “kalbini sevindir.”, “kucakla.”, “kendisine dava açma”, “(ona) gaddarlık etme”, “reddetme/kovma” gibi davranışlara karşı uyarır. Bir kadının kocasından memnunsa kocasının evinde kalmakta hür iradesinin olduğu, aksi takdirde kolayca terk edebileceği belirtilmektedir. Öğretinin, bir kadının kocasının davranışlarına karşılık vereceği karşılıklı tepkilerin kaçınılmazlığını vurguladığı ve bunu aile yaşamının doğal ve önemli bir faktörü olarak sunduğu vurgulanmalıdır; koca, bu tepkileri hesaba katmak ve karısının olumlu tepkilerini sağlamak için kendi davranış biçimini değiştirmek zorundadır. Bir koca ve karısı arasındaki ilişkiler, her iki tarafın çabalarının ortak bir sonucu olarak kabul edilir. Genel olarak, Ptahhotep, kadını ailede kendi iradesine ve meşru ve tasdik edilmiş çıkarlara sahip olan “ikinci güç” olarak görür; kocası tarafından arzu ve ihtiyaçları dikkate alınmadan normal ve uyumlu aile ilişkileri mümkün değildir; Ptahhotep'e göre, bir aile yaşamının temel amacı (bir karı koca arasındaki ilişkiler söz konusu olduğu sürece), yalnızca aile gücünün yeniden dağıtılması ya da aile yaşamının katı biçimsel düzenlenmesi değil, yalnızca aralarındaki uyumdur.⁸⁴

Yeni Krallık metni, Ani'nin Öğretisi (XXI-XXII Hanedanlık – M.Ö.11 11-19) zamanlarının kopyalarıyla bilinir, ancak Yeni Krallık zamanlarına tarihlenir, aynı zamanda bize uyumlu evlilik ilişkilerinin bir resmini verir, ancak burada psikolojik bir uyum değil, Ptahhotep'in tersine, daha çok bir ailenin iki yöneticisinin, eş-yöneticilerinin işlevsel bir uyumudur. Çok fazla duygu ya da kişisel bağ değil, bir yapı içerir. Ailenin sosyal ve ekonomik bir birim olarak optimal yönetimi Ani'nin Öğretisi aile yaşamının şehvetli veya duygusal yönleri hakkında hiçbir şey söylemez. Karı koca ile ilgili iki grup ifade – olumlu örnekler ve (Ptahhotep'in metninde daha önce gördüğümüz) olumsuz olanlar Ani'nin Öğretisinde yer alır, ancak şimdi bunlar

⁸³ Anastasia A. Banschikova, “Woman in Ancient Egypt: Evolution of Personal and Social Position”, **Social Evolution & History**, Vol. 5 No. 1, Moscow, 2006, s. 109 – 111.

⁸⁴ Banschikova, **a.g.m.**, s. 111 – 112.

davranışın diğer yönleriyle ilgilenirler. “Sessizce denetle”, “kavgalara bir son ver”, “yeteneğini bil” gibi ifadelerden bahsedilmektedir. Yeni Krallık didaktiği, kadın imajını yorumlarken, toplumsal cinsiyet ilişkileri alanındaki aynı eğilimlerdeki artışı gösterir: bireyselleşme, kişisel sosyal, entelektüel ve duygusal hareketlilik. Evli çift üyelerinin aile ekonomik teşebbüsünün ayrıldığını göstermektedir. Yeni Krallık döneminin yeniliklerinin hem ekonomik hem de sosyal hayatta teşvik ettiği, ailesinde ve daha geniş toplumda bireysel yaşam stratejisini gerçekleştirmesi gereken kendi hayatının yöneticisidir.⁸⁵

Geç Dönemin tek öğretisi Ankh-Sheshonk'un Öğretisi (yaklaşık M.Ö.) Her şeyden önce, bu metinde kavramlar arasında çok daha karmaşık bir ilişki buluyoruz. Çünkü burada hem karısına hem de metresine uygulanabilen “sevgili kadın” kavramı ile karşılaşırız. Yazarın tartıştığı aile ve aşk ilişkilerinde olası davranış biçimleri paradigması da eskisinden çok daha geniş ve algısı farklıdır. Ankh-Sheshonk'un dikkati, bir adamın karısının onu aldatıp zina etmesine toplanmıştır. Ankh-Sheshonk, bir erkeğin kendi karısıyla ilgili şu eylemlerinden bahseder: “onu sevgiliyle yakalamak”, “evden kovma”, “kötü/tanrısız bir kadınla evlenmekten”. En başından itibaren, önceki tüm Öğretilerle büyük bir zıtlık gösterir. Karısının zina motifi ve boşanma motifi (kocanın tek taraflı inisiyatifi ve zoraki kararı üzerine) çocuksuzluktan dolayı ilk kez bu kadar canlı bir şekilde gelişmiştir. Genel olarak, bu geç kaynaktan izlenebilen başlıca yeni özellikler şunlardır: evliliğin tek amacı gelecek nesiller elde etmektir; kadının kişiliği ve/veya onunla psikolojik temas kurma olasılığı tamamen göz ardı edilir ve/veya itibarı zedelenir. Kadın hiçbir güveni hak etmeyen ve kocasını anlayamayan bir yaratık olarak tanımlanıyor; “bir kadına öğretmek, yırtık bir torbayı kumla doldurmaya çalışmakla aynı şeydir.”⁸⁶

Yukarıda tartışılan tüm verileri entegre ederek, Mısır'daki kadın klişelerinin kademeli dönüşümünün karmaşık bir resmini, Eski Krallık'ın “ikinci bir güç” olarak kadın kavramından alınmıştır. Aile, sevilen partner, karşılıklı olarak dengelenmesi gereken ve iki özerk dost kişi olarak karı-koca arasında psikolojik uyumu sağlamayı amaçlayan ilişkiler - Yeni Krallık'ta “aile eş yöneticisi” olarak eş kavramı aracılığıyla

⁸⁵ Banschikova, **a.g.m.**, s. 113 – 116.

⁸⁶ Basnchikova, **a.g.m.**, s. 116 – 122.

”kocasının ilişkileri sadece “ev içi zenginlik için yararlılık’ sağlamayı amaçlarken, Geç Dönem kavramına özünde kural olarak artık bağımsız bir kişilik olarak görülmeyen kötü ve yozlaşmış kadın (ve oldukça tahmin edilebileceği gibi, bu tutum zinanın en olağan iş olarak algılanmasıyla ilişkilidir). Bu değişim, Mısır tarihi boyunca meydana gelen kademeli bireyselleşmeyi ve sosyal ve kişisel dinamizmdeki artışı yansıtabilir. Bu nedenle, Mısır toplumundaki siyasi ve sosyo-ekonomik bağların kademeli olarak çözülmesi, Öğretilerde yansıtıldığı gibi, aile ilişkilerinin kademeli olarak bozulması ve dağılması ile ilişkilidir ve aynı zamanda sadece ailede değil, ilişkilerin artan bozulmasının bir resmini sunar.

1.1.9. HAMİLELİK

Eski Mısır’da kadınların evlendikten sonra bir çocuk dünyaya getirmesi beklenirdi. Doğurganlık ve yeniden doğuş fikri birbirlerini tamamlayıcı olarak görülmüştür. Kadınların hamilelik süreci ve sonrasında iyi geçmesi için birçok ritüel mevcuttur. Kadın sağlığına odaklanan çeşitli tıbbi metinler günümüze kadar gelebilmiştir. Bu metinler kadın bedenini algılamamız açısından oldukça önemlidir. Kadınların daha geniş kalçalara sahip olduğu Hanedanlık öncesi dönemden pelvik genişliğin daraldığı Yeni Krallık döneminde kadınların doğum sürecinin zorlu geçtiği söylenmektedir.⁸⁷ Hamilelik ve doğum anne için önemli olmasının yanında son derece tehlikelidir. Doğum sırasında çok fazla kadın hayatını kaybetmiştir.⁸⁸ Ortalama bir hayat süresine sahip olan kadının altı canlı çocuk dünyaya getirilmesi beklenirdi.⁸⁹

Kadınların doğum yapabilmesi erkeklerden ayıran en temel özelliğiydi. Gökyüzü dişi, yeryüzü ise erkek olarak tasvir edilmektedir. Hamilelik kadın bedeninin açık ya da kapalı olduğunu göstermektedir. Açık ve kapalı kavramı vücudun üst ve alt kısımların ilişkisini yansıtmaktadır. Doğumla ilgili temel fizyolojik süreç regl olmaktır. Regl zamanında dökülen kan ile hamilelik sırasında embriyoyu beslediği düşünülen kan aynıdır. Demek ki vücut açıkken kan dökülmekte, kapanırken ise hamilelik sürecine geçip çocuğu beslemektedir.⁹⁰ Bir kızın ilk regl kanı göğüslerde aşırı süt

⁸⁷ Szpakowska, **a.g.m.**, s. 32.

⁸⁸ Christensen, **a.g.e.**, s.83.

⁸⁹ Bagnall – Criore, **a.g.e.**, s.75-76.

⁹⁰ Svobodava, **a.g.e.**, s. 8.

üretimini engelleyen sihirli bir maddedir. Regl kanı ve süt bebeği besleyen kadın sıvıları olarak aynı kategoriye girmektedir. Süt ve kan yapısal olarak zıttır. İkisi de besleyicidir fakat biri içeride biri dışarıdadır. Biri murdardır çünkü rolünü ancak içeride yerine getirir. Diğeri saftır çünkü ancak bedenden çıktıktan sonra besler.⁹¹

Hamile kalmakta zorlanan çiftler birçok yola başvurmuşlardır. Kadın buharı tüten bir yağ, buhur, hurma ve biradan oluşan karışımın üzerine doğru çömelerek ritüeller yapmaktaydı. Bu karışımın ürettiği aromalardan kusarsa hamile kalabileceği düşünülmekteydi. Aksi takdirde karışımın kokusunun kadının vücuduna hapsolarak hamile kalmasını engellediğine inanılıyordu. Ritüeller işe yaramadığında ise tanrı ve tanrıçalara dua ederek yardım istiyorlardı. Bir çiftin çok çocuğu varsa ve bakamayacak durumduysa doğum kontrolü bir seçenektir. Mısır'da popüler olan korunma tarifinde, bal, ekşi süt, timsah gübresi, natron karışımıyla kaplanmış bitki lifleridir. Laktik asit etkili bir sperm öldürücü olarak kullanılıyordu.⁹²

Mısırlıların kendilerine has gebelik testi vardı. Doğmamış bebeğin cinsiyetini öğrenmek için; anne buğday ve arpanın üzerine idrarını dökerdi. Önce buğday filizlenirse bebek kız, önce arpa filizlenirse bebek erkek beklenirdi. Buğday ve arpa filizlenmezse kadın hamile değildir. Eğer ikisi de filizlenirse doğum kesin ama cinsiyet belirsiz anlamına gelmektedir. Ayrıca kısır olup olmadıklarını anlamak için gece yatmadan önce vajinalarına sarımsak veya soğan koyup uyurlardı. Sabah kalktıkları zaman eğer ağızlarında soğan veya sarımsak tadı varsa kanallarının açık olduğu, gebe kalabileceği düşünülürdü.⁹³

Doğum sırasında hamile kadınların kötü ruhlara ve şeytanlara karşı savunmasız olduğu düşünüldüğünden birçok tehlikeye açık olduğu düşünülüyordu. Doğumda anne ve çocuk ölüm oranları yüksekti. Doğum gerçekleşmeden önce anne, koruyucu muskalar ve sihirli formüller tarafından korunulurlardı. Bir kadının çocuk doğurma yeteneği, evliliği ve sosyal konumu için çok önemli olduğundan, Mısır tarihinin büyük bir bölümünde “doğurganlık bebekleri” veya figürinler kullanıldı. Bu nedenle birçok kadın, gebe kalma sorunları yaşadıklarında yardım için doğumla bağlantılı tanrılara,

⁹¹ Sbdova, **a.g.t.**, s. 21.

⁹² Ruiz, **a.g.e.**, s. 24.

⁹³ Ryan, **a.g.e.**, s. 18.

özellikle ev tanrılarına ve atalara başvurdu.⁹⁴ Bu heykelcikler ahşap, fayans, pişmiş toprak ve hatta kireçtaşı gibi farklı malzemelerden yapılmıştır.⁹⁵ Göğüsler ve yüzlerin ayrıntılarına çok az dikkat edilen, ancak kalçalara, kalçalara, cinsel organlara ve kasık üçgenine büyük önem verilen çoğunlukla çıplak kadın heykellerinden oluşmaktadır.⁹⁶ Bazı figürlerin elinde bir çocuk, bazılarının yatakta çocuğu olan bir kadın, hatta bazılarının fallus şeklini aldığı bulunmuştur.⁹⁷ Figürinlerin işlevi, öncelikle gebe kalmayı ve doğumu sağlamaktı, ancak birçoğu aynı zamanda tapınaklarda adak olarak sunulmuştur Ev sunaklarına yerleştirilerek veya gebe kalmaya yardımcı olmak için ölümlere adak olarak mezarlarda bulunmuştur.⁹⁸ Son iki hafta boyunca en iyi bakımı ve özel muameleyi görmüşlerdir. “Taueret”, anne adaylarının koruyucusu ve tanrıçasıydı. Hamile bir su aygırı vücuduna, bir aslanın bacaklarına ve pençelerine ve timsah kuyruklu bir başlığına sahipti. Bir heykel şeklindeki görüntüsü, doğum sırasında çocuğun doğumunda yardım ve başarı için dua edildiğinde ve çağrıldığında her zaman görünürdü. Neşeli cüce tanrı “Bes”, doğum sırasında kötü ruhları uzak tutmaya da yardım ederdi. Doğurganlık ve doğumun kurbağa tanrıçası “Heqet”, doğum sırasında süreci kolaylaştırmak için çağrılırdı. “Heqet” aynı zamanda manevi bir ebe olarak da biliniyordu. Annelerin çoğu, çocuklarını evde, bir doğum kutusunun içinde, çömelerek dünyaya getirmektedir. Kutular yaklaşık bir küvet büyüklüğünde dikdörtgen kerpiçlerden oluşmaktadır. Ailenin maddi durumu yeterli değilse, anne adayı evin çatısında doğum yapardı; doğum kutusunun mütevazı bir versiyonu, güvenli bir platform üzerinde birbirinden geniş olarak yerleştirilmiş iki büyük tuğladan oluşuyordu. Çocuk dünyaya geldikten sonra güvenlik ve şifa ritüeli gerçekleşirdi. Doğum çadırında anne ve çocuk birkaç gün evden uzak kalırlardı.⁹⁹ Genellikle el şeklinde oyulmuş fildişi tokmağı kötü ruhları kovmak için çalınırdı. Uyurken annenin etrafına ve daha sonra çocuğun etrafına sihirli sembollerle koruyucu bir daire çizilmekteydi.¹⁰⁰

⁹⁴ Zahi Hawass, **Silent Images: Women in Pharaonic Egypt**, Abrahams Books, New York, 2000, s. 84.

⁹⁵ Geraldine Pinch, **Magic in Ancient Egypt**, British Museum Press, London, 1994, s. 126.

⁹⁶ Watterson, **a.g.e.**, s. 86.

⁹⁷ Hawass, **a.g.e.**, s. 84.

⁹⁸ Gay Robins, **Women in Egypt**, Oxford University Press. New York, 1994, s. 85.

⁹⁹ Christensen, **a.g.e.**, s. 83.

¹⁰⁰ Ruiz, **a.g.e.**, s. 25 – 26.

1.1.10. ANNE ve ÇOCUK İLİŞKİSİ

Mısırlılar, toplumsal örgütlenmenin babanın konum ve yetkisini toplumun temeli olarak görenlere oldukça ilgi çekici gelen bir mantık ve bütünlük ile sürdürülen anaerkil kurumların kusursuz bir canlı örneğini oluşturmaktadır.¹⁰¹ Toplumun merkezileştirilmiş yapısı göz önüne alındığında yalnızca üst sınıftaki kadınlar anneliği siyasi etki uygulamak için kullanmaya çalışmaktaydı. Alt sınıf kadınları ise bir şekilde sosyal statülerini iyileştiren çeşitli nedenlerle anneliği elde etmek istediler. Aile ile ilgili kemetik¹⁰² ideolojiler kadınlara anneliğe olumlu bir bakış açısı kazandırmış ve anne oldukları zaman hayranlık ve saygı görmelerine sebep olmuştur.¹⁰³

Doğurgan bir kadın başarılı bir kadındı. Erkekler tarafından cinsel açıdan çekici olarak görülüyordu. Anne olmak hem kocanın hem de toplumun onayını almak anlamına geliyordu. Kadın kocasını memnun etmek, evlilik içinde güvenliği sağlamak ve toplumdaki statüsünü yükseltmek için birçok çocuğa ihtiyaç duymaktaydı. Anneler aile içinde önemli ve saygın bir role sahipti. Hem kocalarının hem de çocuklarının mezarlarında sıklıkla onurlu konumlarda temsil edilmektedirler. Çocuk kahkahalarının olmadığı evler hoş karşılanmamıştır.¹⁰⁴ Kısır olan kadınlar ise evlat edinerek kaderlerini değiştirmek istemişlerdir.¹⁰⁵

Çiftler evlenir evlenmez çocuk yapmaya teşvik edilmekteydi. Tanrıların geniş aileler oluşturanlara gülümsediği düşüncesi hakimdi.¹⁰⁶ Mısır'da çocuk çok önemliydi. Ailenin gelecek ve mutluluk kaynağıydı. Mısırlı anne çocuğu ile yakından ilgilenmekteydi. Mısır dini açısından da anne çocuk yaklaşması oldukça önemliydi. Kaynaklarda annenin çocuğunu 3 yıl emzirdiğinden bahsedilmektedir. Süt emmeyi bırakan çocuklarda ölüm oranı yüksekti. Buna neden olarak yetersiz beslenmeyi örnek gösterebiliriz. Varlıklı aileler süt anne tutmayı da tercih etmektedirler.¹⁰⁷ Süt anneler

¹⁰¹ James George Frazer, **Adonis, Attis, Osiris**, (Çeviren: İsmail Hakkı Yılmaz), Pinhan Yayınları, İstanbul, 2018, s. 218.

¹⁰² Kemetizm, 1970'lerden başlayarak zaman içinde gelişen, büyük ölçüde Antik Mısır inançlarının yenilenmesi sonucu oluşmuş bir dindir.

¹⁰³ Alameen, **a.g.e.**, s. 114.

¹⁰⁴ Ruiz, **a.g.e.**, s. 24.

¹⁰⁵ Alameen, **a.g.e.**, s. 116.

¹⁰⁶ Ruiz, **a.g.e.**, s. 24.

¹⁰⁷ Hasan Ali Koçer, **Eğitim Tarihi I: İlkçağ**, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara, 1980, s. 23.

toplumda oldukça önemli bir yere sahiptirler. Üstelik maaşları da çok fazladır. Hizmetkar ve süt anneler çocuğun hayatta kalması için elinden geleni yapmaktaydılar.¹⁰⁸ Her çocuktan üçü ya da dördü yetişkinlik çağına gelmeden ölüyordu. 5. yaş gününü kutlayan bir çocuk oldukça şanslı sayılmaktaydı.¹⁰⁹

Çocuk ismi konulana kadar bir birey olarak düşünülmezdi. İsimler genellikle çocuklarını koruduğuna inanılan tanrı isimlerine dayanmaktadır. Örnekler arasında Meriaten (Aten'in sevgilisi), Sitamen (Amen'in kızı), Rahotep (Ra'nın memnuniyeti) vardır. Ebeveynler bazen güzel nitelikleri tasvir eden isimler de kullanmışlardır. Örneğin Neferhotep (Güzel ve memnun), Seneb (Sağlıklı) isimleri konulmuştur. Bazı evcil hayvan isimleri gibi sevecen isimler tercih etmişlerdir; Miw Sheri (Küçük kedi).¹¹⁰ Mısır'da erkek çocuklar on dört yaşına geldikleri zaman sünnete benzeyen törensel bir etkinlik ile erişkinliğe adım atmaktadırlar. I. Ara dönem kaynaklarında, Mısırlı çocukların birlikte sünnet edilişi anlatılmaktadır. Bu tür törenlerin erkek çocuklarının topluma kazandırılması açısından oldukça önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Mısır okullarında erkek öğrencilerinin eğitim gördükleri anlaşılmaktadır. Okullarına yaşam evi demektedirler.¹¹¹ Kız çocuklarının okullarda eğitim gördüklerine ilişkin bilgilere rastlanmamaktadır. Ancak üst düzeyde olan kadınların okuma yazma bildiği nadiren de olsa belirlenmiştir.¹¹² Aile çocuklarının eğitimiyle çok yakından ilgilenmektedirler. Okul içinde ve dışında aile çocuğun eğitimine destek veriyordu.¹¹³ Mısır'daki erkek çocuklar on dört yaşına geldikleri zaman meslek ya da tapınak okullarında eğitim almaktadırlar. Kız çocukları ise benimsenen geleneğe göre daha çok ev yaşamı içinde yer almaktaydılar. Ev işlerine yardım ettiler ve gerektiği zaman tarlalarda da görev aldılar. Yemek pişirme, dikiş dikme, dokuma ve temizlik gibi işleri annelerinden öğrenmekteydiler. Şifa, dans, müzik ve şarkı söyleme sanatlarını da öğrenmişlerdir.¹¹⁴ Okullardaki eğitsel faaliyetler dışında Mısır

¹⁰⁸ Bagnall – Criore, **a.g.e.**, s. 76 – 77.

¹⁰⁹ Christensen, **a.g.e.**, s. 83.

¹¹⁰ Ruiz, **a.g.e.**, s. 27.

¹¹¹ Rosalie David, **Handbook to Life in Ancient Egypt**, Fact on File, New York, 1998, s.251.

¹¹² Mutluay, **a.g.e.**, s. 96.

¹¹³ Fikret Kanad, **Pedagojji Tarihi**, Cilt: I-II, MEB Yayınları, Ankara, 1945, s. 5 – 6.

¹¹⁴ Ruiz, **a.g.e.**, s. 27.

toplumunda müzik şölenleri de yapılmaktaydı. Mısırlılar estetik duygularının gelişmiş olduğu, telli çalgılar, flüt, lir gibi müzik aletleri de kullanmaktadırlar. Saz çalan kızlar bu tür örneklerden bir tanesidir.¹¹⁵ Dans dersleri, beden sağlığı için jimnastik hareketleri de yaptırılmaktadır. Mısır'da eğitim uzun bir zaman sürecini kapsamaktadır. Eğitime yeni başlayanlar birkaç yılını harcarken, zeki ve yetenekli olanlar erişkin olana kadar eğitim görmekteydiler.¹¹⁶ “Yüreğini bilime ver ve onu öz annen gibi sev”, “yalnızca bilgili bir insan kendini yönetebilir”, “cahil bir adam yüklü bir hayvana benzer, okumuş ise bu hayvanı sevk ve idare edendir” özdeyişleri eğitime verilen önemi göstermektedir.¹¹⁷

Kız çocuklarının toplumda farklı bir yeri vardı. Kızlar yaşamları boyunca anne babası ile yakından ilgilenmeleri bekleniyordu.¹¹⁸ Erkek çocuklar istemedikleri zaman anne babalarına bakmak zorunda değillerdi fakat kızlar isteseler de istemeseler de babalarına bakmak zorundadır.¹¹⁹ Mısırlı bir çocuğun eğitilmesi son derece önemliydi. Çocuklar aile ortamında sıcak bir ortamda sevgi ve saygı ilişkisi içinde yetiştirilmektedir. Sınıf farkı ne olursa olsun çocukların çok sevildiği anlaşılmaktadır. Mısırlı çocuklar, ailelerinden gördükleri genel terbiye sonraki yaşamlarında da kullanmaktaydılar.¹²⁰ Mısır'da bir genç yolda yürürken kendisinden yaşlı birine rastladığı zaman kenara çekilip ona yol vermesi, hane içerisinde yaşlı biri girdiği zaman ayağa kalkması görgü kurallarını ne kadar önemsediklerini göstermektedir.¹²¹

Çocukluk kısa sürse de çocuk oldukları dönemlerde oldukça mutlu olduklarını düşünmekteyiz. Oyuncakları, oyunları ve özgürlükleri vardı. Zıplayan kurbağa, koşma ve zıplama, yüzme, halat çekme, seksek ve birçok çeşit top oyunları vardı. Jimnastik, atlama, hentbol tarzı top oyunu kızlar ve erkekler arasındaki ortak oyun olarak kabul edilmekteydi. Kızlar bebekler ve küçük hayvan figürlü oyuncaklarla oynadılar. Aile

¹¹⁵ Mutluay, **a.g.e.**, s. 95.

¹¹⁶ Georges Jean, **Yazı İnsanın Belleği**, Yapı Kredi Yayınları, Genel Kültür Dizisi, İstanbul, 2002, s. 39.

¹¹⁷ Altay Gündüz, **Mezopotamya ve Eski Mısır**, Bükre Yayınları, İstanbul, 2002, s. 74.

¹¹⁸ Mutluay, **a.g.e.**, s. 84 – 86.

¹¹⁹ Heredotos, **a.g.e.**, s. 85.

¹²⁰ Mutluay, **a.g.e.**, s. 86.

¹²¹ Heredotos, **a.g.e.**, s. 95.

kontrolünde çocukların Nil'in kıyısında balık tutması ve yüzmesi çok popülerdi.¹²² Mezar resimleri çocukları oyun oynarlarken göstermektedir.¹²³

Mısırlı anne, aynı zamanda kişiliği ile de ön plana çıkmaktaydı. Mısırlı çocuğun adı babasının adı ile değil annesinin adı ile anılıyordu. Annenin adının söylemesinin ardından falanca kızının oğlu ya da kızı ifadesi kullanılıyordu. Çocuğun kimliğini annesinin adı belirtmekteydi.¹²⁴

1.2. HUKUKİ ALANDA KADIN

Bir uygarlığın sistematik şekilde ilerlemesi ve sürekliliğini sağlayabilmesi için hukuk alanında gelişmiş olması çok önemlidir. Sınıf fark etmeksizin herkesin kanunlar ve hukuk önünde yargılanabilmesi, haklarını savunma gücüne sahip olması gerekmektedir. Eski Çağ toplumlarında kanun, eşitlik gibi haklar genel hatlarıyla erkek hiyerarşisi için geçerli olmuştur. Gerçeği ve doğruyu söyleyen toplum içinde tanrısal adaleti dağıtan ve hukuku yaratan doğrudan doğruya kralın kendisiydi.¹²⁵ Her ne kadar verilen haklar erkekler tarafından belirlense dahi, hukukta yer edinebilmesi büyük bir başarı olmuştur. Eski Mısır kadınlarının hak ve hukukları erkekler ile neredeyse eşitti. Kadınlara toplumda birçok sebepten kaynaklı saygı gösterilmekteydi. Toplumda cinsiyetten ziyade kişinin karakteri ön plana konulmuştur. Kadınlar aynı zamanda kutsal da sayılmaktadır.¹²⁶ Toplumsal hakları fazla olan kadınların siyasi üstünlüğü yalnızca sınıfındaki statüye göre değişmektedir.¹²⁷

Mısırlı kadınlar çok fazla özgürlük ve ayrıcalığa sahipti. Mısır tarihi boyunca inanç olarak da tanrıçalara aktif hürmet edilmektedir. Bir kadın eşi firavun olsa dahi tahtın yasal varisi olabilme hakkına sahiptir. Kraliyet soyunu aktarmak kadının göreviydi. Kadınlar birçok yasal haklara da sahiptiler.

- Ticari işlemlere katılarak mal mülk edinebiliyorlardı.
- Evlat edinme işlemlerini başlatabilir, köleleri özgürleştirebilir, yasal antlaşmaları sonuçlandırabilir, vasiyetnameleri yerine getirebilirdi.

¹²² Christensen, **a.g.e.**, s. 83.

¹²³ Lange, **a.g.e.**, s. 37.

¹²⁴ Tanilli, **a.g.e.**, s. 26.

¹²⁵ Gündüz, **a.g.e.**, s.71.

¹²⁶ Babila, **a.g.t.**, s. 48.

¹²⁷ Alameen, **a.g.e.**, s. 114.

- Mahkeme de tanıklık yapabilir, dava açabilir, yasal süreçte bir erkek temsil etmeden kendini savunabilirdi.
- Yas tutucu, dokumacı, fırıncı, ebe ve firavunun danışmanı gibi birçok profesyonel işlerde çalışabilme hakları vardı.
- Tapınaklarda dansçı ve rahibe olarak yüksek mevkilerde bulunabilirlerdi.¹²⁸

Adalet, saygı ve ahlak tüm Eski Mısırlıların yaşadığı erdemlerdi. Mısır vatandaşları bu dünyada ve ahiret yaşamında cezalandırılmaktan korktukları için yasalara uymaktadırlar. Firavun, baş yargıç olarak yönettiği ölüm cezası içeren suçlar dışında, mahkeme davaları yerel yöneticiler kontrolündeydi. Her nom'da kenbet olarak bilinen mahkemeler vardı. Her nom¹²⁹ başkentinde bir yüksek mahkeme bulunurdu. Eski Mısır'da bilinen en eski dava III. Ramses'e karşı Harem komplosu etrafında dönmekteydi. Davadaki 40 kişi yargılandı. Duruşma son 4 hâkimin suçluların yüzlerini kesmeye veya kendi canına kıymaya mahkûm etmesi ile sonlandı. Yalan yere yemin etmek, rüşvet vermek, soygun yapmak, mezarları yağmalamak, devlet görevlilerine direnmek ceza gerektiren suçlardı. İçlerinde en kötüsü mezar soygunudur.¹³⁰ Cezalar ağır olmakla birlikte bazı durumlarda kahinler çağırılarak dini otoritenin üstünlüğü de kullanılıyordu. Kehanet ve kahinler davalarda hırsızlık gibi küçük çaplı davalarda, hırsızın kimliğini belirlemek için kullanılmıştır. İdam cezalarında kehanete başvurulmamıştır.¹³¹ Cezalar dayak ile, herhangi bir organın kesilmesiyle, servetin bir kısmına ya da tamamına el konulmasıyla, sürgünle ya da zorunlu çalışmayla cezalandırılıyordu. Tanığın suçunu itiraf etmesi için işkence etmekten de çekinilmiyordu.¹³²

1.2.1. EVLENME HUKUKU

Kadınların doğum sırasında sıklıkla hayatlarını kaybetmesinden dolayı erkekler hayatları boyunca birden fazla evlilik yapmaktaydılar. Halk arasında yaygın olan evlilik türü monogami (tek eşlilik) idi. Çok eşlilik erkek için oldukça masraflı olmaktaydı. Maddi olarak karşılasa bile toplum bu durumu sosyal olarak hoş

¹²⁸ Ruiz, **a.g.e.**, s. 18.

¹²⁹ Nom, Antik Mısır'ın idari yöreleridir.

¹³⁰ Ruiz, **a.g.e.**, s. 86.

¹³¹ Mukadder Sipahioğlu, **Antik Mısır'da Rahip Sınıfı**, Ankara Yayınları, Ankara, 2021, s. 201.

¹³² Hornung, **a.g.e.**, s. 112 – 113.

karşılamaıdır.¹³³ Kraliyet ailesi dışında eşler hayattayken birden fazla evlilik yapılması hoş karşılanmazdı.¹³⁴ Erkekler normalde bir evliliğin kamusal partnerleri olmalarına rağmen, iş anlaşmaları, mülk işlemlerini yürütme, satın alma ve ticaret haklarını kadınlarla paylaşmaktadır. Haklar ve boşanma için bir evlilik sözleşmesinin olduğu düşünölmektedir.¹³⁵ Evlilik daha sonra boşanma şeklinde iptal edilebilecek bir sözleşme ile mühürlendi. Geç dönem de evlilik öncesi anlaşmalar yapıldı. Yeni evlilerin hediyeler aldığı ve aileleri, arkadaşları ile küçük bir tören yapılmaktadır. Yeni gelin, evin hanımı rolünü üstlendi. Kayınvalide artık evin hanımı rolünden koptuğu için evdeki dinamiği nasıl etkilediği tartışma konusu olmuştur.¹³⁶ Evlilik bir erkek ve kadın arasında birlikte yaşamak ve çocuk sahibi olmak için yapılan bir anlaşmaydı.¹³⁷

1.2.2. BOŞANMA HUKUKU

Boşanma “ayrılma” veya “sınır dışı etme” terimleriyle tanımlandı. Boşanma yalnızca erkek tarafından değil, kadın tarafından da başlatılabilir. Boşanma sebepleri arasında zina ve kısırlık vardı. Çocuk sahibi olmayan kadınlar dezavantajlı durumdaydılar. Çocuk toplumda çok önemli bir konuma sahip olduğu için hem anne hem baba bunun avantajlarını kullanıyorlardı. Çocukları olmayıp boşanma durumu her iki taraf içinde zorlu bir süreci başlatmaktaydı.¹³⁸ Boşandıktan sonra kadın evlenirken getirdiği tüm eşyaları alma hakkına sahipti.¹³⁹

Boşandıktan sonra şayet varsa çocukların velayeti anneye bırakılmaktaydı. Boşanma tanıklar önünde verilen sözleşmeyi ve birlikteliği feshetme beyanından oluşmaktaydı. Boşanmada eğer kadın sadakatsizlik yapmış olursa nafaka alma hakkını kaybetmekteydi. Kadının aldatılması erkeklerin aldatmasından daha büyük bir sorun olması nedeni çocuğun babasının doğruluğu hakkında şüphelerin ortaya çıkmasından kaynaklıdır. Eğer koca evliyken hayatını kaybetmiş ise karısı ortak mülklerin 2/3 almaya hak kazanmaktadır.¹⁴⁰

¹³³ Christensen, **a.g.e.**, s. 82.

¹³⁴ Alameen, **a.g.e.**, s. 115.

¹³⁵ Sabbahy, **a.g.e.**, s. 2877.

¹³⁶ Ruiz, **a.g.e.**, s. 23.

¹³⁷ Christensen, **a.g.e.**, 82.

¹³⁸ Alameen, **a.g.e.**, s. 115.

¹³⁹ Lange, **a.g.e.**, s. 35.

¹⁴⁰ Ruiz, **a.g.e.**, s. 23.

1.2.3. MÜLK EDİNME VE MİRAS HUKUKU

İnsanlar boşanma sonrası mülklerin ve ödemelerin taraflar arasında nasıl dağıtılacağını belirlemek amacıyla yasal sistemi kullandılar. Genellikle kadınlar ortak mülkiyetin üçte birine ve evlenmeden önce sahip oldukları tüm mülklerin toplamına hak kazanmaktaydılar.¹⁴¹ Boşanma resmi hale geldiğinde hem erkek hem kadın yeni bir kişiyle yeniden bir ev kurmakta özgürdü.¹⁴² Bir erkek ölmeden önce karısını sadece bir eş olarak değil aynı zamanda mirasçı olarak da vasiyet ederek daha fazla pay almasını sağlayabilmektedir.¹⁴³ Miras hukukunda erkek ve kız çocukları eşit yasal haklara sahiptirler.¹⁴⁴ Ebeveynler öldükleri zaman kalan mal ve mülk çocuklar arasında paylaşılmaktadır. Erkek çocuklar arazileri, kız çocuklar ise geride kalan ev eşyalarını miras almaktaydı.¹⁴⁵ Eğer ailede bir erkek çocuk yoksa tüm mülk üzerinde kız çocuğunun hakkı vardı.¹⁴⁶

Geç Antik Mısır'da birçok kadın toprak sahibiydi, bilginler kadınların tüm toprakların yüzde on ila yirmi beşine sahip olduğunu tahmin etmektedir. Kadınlar tarım arazisi dışında evler, ev eşyaları, kişisel eşyalar, çiftlik hayvanları ve kölelere de sahip olabilmektedir.¹⁴⁷ Erken Ptolemaios dönemine ait papirüsler kadınların ekonomik rolünü anlamamıza olanak sağlamaktadır. Belgelerin büyük bir kısmı, çoğunlukla arazi yönetimi (sulama, ekim, vergilendirme) ile bağlantılı erkeksi faaliyetlerle ilgili oldukları için “cinsiyete dayalı” olarak tanımlansa da papirüs yine de kadınların yerleşik emek ve üretime katıldıklarını kaydetmektedir.¹⁴⁸ Kadınların emlak yönetiminde de söz sahibi olduklarını görmekteyiz. Mülk kiralarını alırken yönetici olmayan ancak akraba olan erkeklere hane ile ilgili emirler verir veya özel isteklerde bulunabilirdi.¹⁴⁹

¹⁴¹ Sabbahy, **a.g.e.**, s. 2877.

¹⁴² Alameen, **a.g.e.**, s. 115.

¹⁴³ Ruiz, **a.g.e.**, s. 24.

¹⁴⁴ Hornung, **a.g.e.**, s. 122 – 123.

¹⁴⁵ Lange, **a.g.e.**, s.35.

¹⁴⁶ Ruiz, **a.g.e.**, s.28.

¹⁴⁷ Jennifer Sheridon Moss, “Women in Late Antique Egypt”, **A Companion to Women in the Ancient World**, Editor: Sharon L. James – Sheila Dillon, Wiley-Blackwell, UK, 2012, s. 504.

¹⁴⁸ Parca, **a.g.e.**, s. 326.

¹⁴⁹ Bagnall – Criore, **a.g.e.**, s. 80.

Eski Mısır’da yazılan veya yazdırılan kadın mektuplarında kadınların seyahat ettiği tespit edilmektedir. Seyahat nedenleri genel olarak 3’e kategoriye ayrılır:

- Doğum,
- Mülk,
- Aile ziyaretleri.

Kadınlar hem doğum yapmak hem de doğum yapana yardım etmek için seyahat haklarını kullanmışlardır. Mülk sahibi kadınlar arazisinin yönetimini yapmak için de seyahat etmişlerdir. Nomlar arasında iş gezileri seyahat etmeleri kadınların ekonomik olarak yüksek bir statüye sahip olduklarını göstermektedir. Kadınlar mektuplardan anlaşıldığı üzere erkeksiz seyahat edebilmektedirler. Bu durum da bize kadınların sosyal olarak da bağımsızlıklarını kanıtlar niteliktedir.¹⁵⁰

1.2.4. MESLEKLER

Mısır’ın genel geçim kaynağını tarımdan üretmekteydi. Çiftçilik ana meslek olarak kabul edilmektedir. Arpa, ekmek ve biraya dönüştürülürken, kışın yetiştirilen keten bitkilerine dönüştürülürdü. Keten yalnız giyim için değil aynı zamanda yatak takımları ve ölüleri sarmak için de çok talep edilmekteydi.¹⁵¹ Ustabaşılar ve katipler meslek grubunun en üst seviyesinde bulunmaktadır. Zanaatkarlar, sanatçılar, mimarlar, heykeltıraşlar, marangozlar, muhasebeciler gibi birçok meslek grubu mevcuttur. Hafta on iş gününden ve ardından üç günlük bir hafta sonundan oluşmaktaydı. Birçok dini bayramda çalışma hayatı dururdu. Maaşlar emmer buğdayı, balık, sebze, giysi ve yağ şeklinde ödenmektedir. Toplumun oluşturduğu sınıfların arasında bulunan tüccarlar, zanaatkarlar ve katipler mesleklerini aileden almaktaydılar. Meslekler genelinde erkek temelli olsa da dokumacılık ve çömlekçilik mesleğinde kadınlar ön plana çıkmaktadır.¹⁵²

Kadınlar birçok haklarının yanında hane dışında meslek edinme hakkına da sahipti. Eski krallıktan itibaren çalışan kadınlar birçok meslek grubunda yerini aldı. Kadınlar dokumacı, şarkıcı, dansçı, yiyecek satıcısı, şarapçı gibi mesleklerde

¹⁵⁰ Bagnall – Criore, **a.g.e.**, s. 81 – 82.

¹⁵¹ Ruiz, **a.g.e.**, s. 67.

¹⁵² Brewer – Teeter, **a.g.e.**, s. 101 – 102.

çalışmaktadırlar.¹⁵³ Üst sınıftaki aileler için hizmetkarlar, aşçılar, fırıncılar, ziyafetlerdeki garsonlar, çocuklarına bakmaları için dadılar mevcuttu. Hizmetkarlar evlerin özel bölümlerinde ya da evin yakınında olan kulübede yaşamaktaydılar. Bahçede tahıl eliyor, kumaş dokuyor, biralar şişelere dolduruluyor ve ekmekler pişiriliyordu. Mutfak, yemek kokusu ve yüksek ısı ürettiğinden evin içindeki odaların dışında küçük bir kulübe de bulunmaktaydı.¹⁵⁴

Kadınlar ağırlıklı olarak tekstil ve terzilik endüstrisinde bulunuyorlardı. Kraliyet ailesine hizmet eden iplik ve dokuma dükkanlarında mesleklerini icra ediyorlardı. Yün işçileri evde küçük işletmelerinde de çalışarak mesleklerini yapıyorlardı.¹⁵⁵ Kadınlar ara sıra çömlekçi olarak da çalıştırılmaktadır. Çanak çömlek, bardak, kadeh, vazo, kavanoz ve tabak yapımında oldukça gelişmişlerdir. Çoğu zaman çömlekler minerallerle sırlanmış ve güzel mücevheri saklama kutusu olarak kullanılmıştır. Stilize hayvanlar, su motifleri ve insan figürleri ile süslenecek pişmiş toprak vazolara geç prehistorik dönemde sıkça karşımıza çıkmıştır.¹⁵⁶ İlginç bir meslek olarak kadınlar cenazelerde ağıt yakarlardı. Ağıt yakmak için bellerine kirli keten bir bez dolayarak üstlerine kıyafet giymeden, göğüslerine beyaz bir toz sürerlerdi.¹⁵⁷

Siyasi alanda da oldukça önemli konumlarda bulunmuşlardır. Kadının hanedan üyelerinin arasında kan bağı bulunması yer edinmesini kolaylaştırmaktadır. Kadının siyasette yükselmesi olağandı. Kraliyet dışında olağan dışı olan tek bir kadın vardı: Nebet. Altıncı hanedanlık dönemi firavunu I. Pepi'nin kayınvalidesiydi. I. Pepi, Nebet'i vezirlik mesleğine atamıştır.

Erkeklerden az sıklıkta olsalar da kadınlar yazar ve doktor olarak iş yapabilmüşlerdir. Bazı kadın doktorların kayıtları günümüze kadar gelmiştir. Beşinci hanedanlık döneminde yaşayan Leydi Peshestet doktor kadınlardan bir tanesidir.

¹⁵³ Lisa Sabbahy, **Women – Pharaonic Egypt – Encyclopedia of Ancient History**, Wiley-Blackwell, USA, 2013, s. 2876.

¹⁵⁴ Ruiz, a.g.e., s. 34.

¹⁵⁵ Parça, a.g.e., s. 326.

¹⁵⁶ Ruiz, a.g.e., s. 70.

¹⁵⁷ Ryan, a.g.e., s. 163 – 164.

Hekimlerin gözetmeni unvanını taşımaktaydı. Mısır tarihinin ilk kadın doktoru olarak kabul edilmektedir.¹⁵⁸

¹⁵⁸ Ruiz, **a.g.e.**, s. 19.

II. BÖLÜM: ESKİ MISIR SİYASETİNDE KADININ ROLÜ

ERKEN HANEDAN DÖNEMİ KRALİÇELERİ			
Birinci Hanedan (MÖ 3050 - MÖ 2890)			
<i>İsim</i>	<i>Eş</i>	<i>Babası</i>	<i>Annesi</i>
Neithhotep	Narmer	Yerel Nakada Kraliyeti (?)	
Merneith	Djet	Djer (?)	-
İkinci Hanedan (MÖ 2890 - MÖ 2686)			
Nimaathap	Khasekhemwy	-	-
ESKİ KRALLIK DÖNEMİ KRALİÇELERİ			
Beşinci Hanedan (MÖ 2496 - MÖ 2345)			
<i>İsim</i>	<i>Eş</i>	<i>Babası</i>	<i>Annesi</i>
I. Khentkaus	Userkaf (?)	Mikerinos (?)	-
Altıncı Hanedan (MÖ 2345 - MÖ 2181)			
I. İput	Teti	Unas	Nebet
Nitocris	II. Nemtyemsaf	II. Pepi	Neith
ORTA KRALLIK DÖNEMİ KRALİÇELERİ			
Onikinci Hanedan (MÖ 1991- MÖ 1802)			
<i>İsim</i>	<i>Eş</i>	<i>Babası</i>	<i>Annesi</i>
Sobekneferu	IV. Amenemhat	III. Amenemhat	-
Onüçüncü Hanedan (MÖ 1802- MÖ 1649)			
Ineni	Merneferre Ay	-	-
Onyedinci Hanedan (MÖ 1650 - MÖ 1550)			
Tetisheri	Senakhtenre Ahmose	Tjenna	Neferu
I. Ahhotep	Seqenenre Tao	Senakhtenre Ahmose	Tetisheri
YENİ KRALLIK DÖNEMİ KRALİÇELERİ			
Onsekizinci Hanedan (MÖ 1550 - MÖ 1292)			
<i>İsim</i>	<i>Eş</i>	<i>Babası</i>	<i>Annesi</i>
Ahmose-Nefertari	I. Ahmose	Seqenenre Tao	I. Ahhotep
Ahmose-Meritamun	I. Amenhotep	I. Ahmose	Ahmose-Nefertari
Ahmose	I. Thutmose	-	-
Hatcepsut	II. Thutmose	Ahmose	-
Tiye	III. Amenhotep	Yuya	Tjuyu
Nefertiti	Akhenaten	Ay (?)	-
Ondokuzuncu Hanedan (MÖ 1292 - MÖ 1186)			
Nefertari	II. Ramses	-	-
Twosret	II. Seti	-	Takhat (?)
PTOLEMAİOSLAR DÖNEMİ KRALİÇELERİ			
<i>İsim</i>	<i>Eş</i>	<i>Babası</i>	<i>Annesi</i>
I. Arsione	II. Ptolemaios	Lysimachus	Makedonyalı Nicaea
II. Berenike	III. Ptolemaios	Magas	II. Apama
II. Arsione	II. Ptolemaios	I. Ptolemaios	I. Berenice
VII. Kleopatra	Marcus Antonius	XII. Ptolemaios Auletes	V. Kleopatra

Çöle hayat veren Nil nehrinin çevresinde toplanan insanlar, yüzyıllar sürececek bir medeniyetin temellerini atmışlardır. İnsanların çoğalması ile şehir devletleri adını verdiğimiz nomlar oluşmuş, nomlar ile siyasi yöneticiler devreye girmeye başlamıştır. Çoğu medeniyet gibi ilk başta siyasi birlikteliği olmadığı gibi Aşağı ve Yukarı Mısır olarak ikiye ayrılmıştır. Siyasal birlik sağlanmadan önce Aşağı Mısır arı, Yukarı Mısır kamış olarak sembolize edilmekteydi. Siyasi birlik sağlandıktan sonra firavunlar ilk önce Yukarı Mısır'ın beyaz tacını, sonra da Aşağı Mısır'ın kırmızı tacını giyerek tahta geçmekteydi. Firavun hayattayken Tanrı Horus ile öldükten sonra da Tanrı Osiris ile özdeşleşmiştir.¹⁵⁹ Siyasal dönemin başlamasına Hanedanlık Dönemi demektedir. Menes ya da Narmer I. Hanedanlığın kurucusudur. Eski Mısır tarihinde toplam 30 hanedan vardır.¹⁶⁰ Pers hakimiyetine kadar olan hanedanları daha anlaşılır kılmak için bölümlere ayırmaktayız. Eski, Orta ve Yeni olarak ayırdığımız dönemler en önemlileridir. Eski Krallığa denk gelen kısımlar Tinitler öncesi ve Tinitler devri olarak adlandırılır. Eski, Orta ve Yeni Krallıkların ara devirleri mevcuttur. Yeni Krallık döneminde XXI. Hanedanlıktan XXX. Hanedanlık dönemine kadar olan devirde ise yöneticiler Mısırlı olmayıp, Mısır'ın çöküşüne tekabül etmektedir.¹⁶¹

Erken hanedanlık döneminden itibaren kadınlar, arkeolojik kazılar ve hiyeroglif kalıntılardan “Kralın eşleri”, “kralların anneleri” ve “kadın firavunlar” olarak tasvir edilmiştir. Eski ve Orta Krallık dönemindeki kadınlar taç ve semboller (ankh, uraeus) gibi belirli kraliyet nişanları ile ayırt edilmiştir. Yeni Krallıkta muadillerine benzer şekilde bu tür kadınlar Neith gibi kültler ile yakın ilişki içindeydi.¹⁶²

Eski Mısır kadınları eş durumuna göre statü ve rütbelere sahiptiler. En üst statüde “Kralın Karısı” ve “Kralın Annesi” yer almaktadır. Devamında “Kralın Kızları”, “Kralın Kız Kardeşi” gelmektedir. İkincil eşler veya cariyeler üst sınıflardan ya da diplomatik ilişki sağlamak için yabancı kadınlar arasından seçilmiştir. Mısır'ın tüm devrelerinde kadınları görmekteyiz fakat Yeni Krallık dönemindeki kadınlar dış dünyaya daha fazla maruz kalarak daha fazla saygı görmüşlerdir. Toplumda birçok

¹⁵⁹ Bahar, **a.g.e.**, s. 141.

¹⁶⁰ Yiğit, **a.g.e.**, s. 34.

¹⁶¹ İnan, **a.g.e.**, s. 57.

¹⁶² Anette Oliver, *Social Status of Elite Women of the New Kingdom of Ancient Egypt: A Comparison of Artistic Features*, (South Africa: South Africa University, Master of Arts in Ancient Near Eastern Studies, 2008), s. 105.

rolleri vardır. Dini kültlerde bulunmuşlardır. Mezarlarda Yeni Krallık isimlerine de sıkça rastlamaktayız. Firavun döneminin ilk yıllarından itibaren resimlerde erkeklere göre daha küçük resmedilirken Yeni krallık döneminde aynı boyuta gelmişlerdir.¹⁶³

Eski Mısır'ın ortalama 3000 yıllık tarihi süresince kadınların siyasette diğer toplumlara nazaran daha çok yer kapladıklarını görmekteyiz. Eş, anne, naiplik ve hükümdar olarak yönetimde etkin rol oynamışlardır. Narmer'in karısı Menes'in annesi olarak bilinen Neithhotep Mısır siyasi tarihinde duyduğumuz ilk isimdir.¹⁶⁴ Bir firavun olarak nitelendirmesek de naiplik görevini üstlenmiştir. Erken dönem kraliçelerinden Merneith'in firavunluk görevini üstlendiğine dair birtakım ipucu ve bilgiler vardır. Fakat ismi kral listesinde geçmemektir. Diğer yandan firavunluk yaptığından emin olduğumuz Hatshepsut'un da kral listesinde adı geçmediğinden kıstas olarak almayabiliriz. VI. Hanedanlık dönemine geldiğimizde Nitokris adı listelerde geçmektedir fakat arkeolojik kazılarda fiziksel hiçbir kanıt çıkmamıştır. XII. Hanedanlık döneminde Sobeknefru'nun altı sene iktidarda kaldığı düşünülmektedir. XVIII. Hanedanlık döneminde Mısır kadınları arasında en çok bildiğimiz Hatshepsut hükümdarlık sürmüştür. Nefertiti'nin meşruiyeti sorgulansa da eşinin ölümü ile iktidara geldiği görüş yaygındır. XIX. Hanedanlık döneminde Twosret iki sene boyunca ülke yönetiminde bulunmuştur. Mısır'ın çöküşüne tekabül eden dönem de Kleopatra son kadın hükümdar olmuştur. Her ne kadar Mısır kraliçesi olsa da köken olarak Mısırlı değil, Grek soyuna dayanmaktadır.¹⁶⁵

2.1. ESKİ MISIR'DA SİYASİ YAŞAM

Mısır hakimiyetini alan kişi sadece firavun ya da kral olmaz, tacını giydikten sonra aynı zamanda tanrı da olurdu.¹⁶⁶ Tanrı – kral olarak nitelendirdiğimiz için yönetim şekline teokratik monarşi demekteyiz. Toplumsal tabakalaşma, birçok sınıfa ortaya çıkarmıştır. En üstte firavun bulunmaktadır. Ardından, vezirler, soylular, rahipler, katipler, askerler, tüccarlar, hürler ve köleler gelmekteydi.

¹⁶³ Oliver, a.g.e., s. 107.

¹⁶⁴ İnan, a.g.e., s. 61.

¹⁶⁵ Ryan, a.g.e., s. 155 – 156.

¹⁶⁶ Lange, a.g.e., s. 59.

Ülkenin tüm sınıflarına ve saray içine müdahale eden firavun ülkenin simgesel temsili, ekonomiyi düzenleme, sınır güvenliğini sağlamak zorundaydı. Halkı ilgilendiren kararlar ve kanunlar mektuplarla yayınlanır veya steller, mezar duvarlarına yazılırdı.¹⁶⁷ Halk verilen kararları koşulsuz kabul etmek zorundaydılar. Yöneticileri sınırlandıracak tek güç tanrılardı. Yönetici kadrosunda firavunları eşleri de siyasi yaşamı etkilemekteydi. Kraliyet kadınının sokaktaki köylü kadından daha fazla hakka sahip olması ilginç değildir. Erken hanedanlıktan itibaren seçkin kadınlar yasal ve ticari mesleklerde çalışmışlardır. Kendi mülklerine ve ekonomik bağımsızlığa sahiplerdir. Birçok unvan alarak siyaset yönetimine de katılarak meşruiyet kazanmışlardır.¹⁶⁸

Kadınların kullandığı unvanlar Orta Krallık Dönemi'nde ortaya çıkmıştır. İlk kullanılan unvan “Kralın Karısı”dır. İlk kullanan III. Senusert'in karısı Meretseger'dir. “Büyük Kralın Karısı” unvanı XVIII. Hanedanlık dönemimde kullanılmaya başlanmış ve ilk hanıma verilmiştir. Bu unvanı ilk kullanan kadın Amenhotep'in karısı Tiye'dir. Diğer hanedanlıklarda daha sonrasında birden fazla eş unvanlar vermeye başlanmıştır.¹⁶⁹

2.1.1. YÖNETİM KADROSU

Firavun; yönetim kadrosunun en üstünde baş yargıç, baş komutan, başrahipti. Firavun kralların kullandığı bir unvandı. Mısır dilince “büyük ev” anlamına gelen “pareo” sözcüğünden türemiştir. Tüm dönemlerde firavun unvanı kullanılmıştır. Dini uygulamalara müdahale edebilirdi. Ekonomiyi ve halkın refah seviyesini yükseltmekle sorumluydu. Olası bir savaş durumunda ülkesini savunma altına almalıydı.¹⁷⁰ Kendilerinin Tanrılar tarafından seçildiklerine inanıyorlardı. Göklerin ve yerlerin sırlarına sahip olduklarını düşünüyorlardı.¹⁷¹ Her ne kadar yönetim yapısı ataerkil olsa da kadınlar da firavun olarak görev yapmaktaydılar. Neredeyse tüm hükümdarlıklarda firavun görevini yapmasalar da dolaylı yoldan yönetim hakkını elde eden kadınlarla

¹⁶⁷ Bahar, **a.g.e.**, s. 142.

¹⁶⁸ Oliver, **a.g.e.**, s. 106.

¹⁶⁹ Oliver, **a.g.e.**, s. 114.

¹⁷⁰ Yiğit, **a.g.e.**, s. 33.

¹⁷¹ Ruiz, **a.g.e.**, s. 83.

karşılaşmaktayız. Özellikle XVIII. Hanedanlık dönemi Mısır'daki kraliçelerin en parlak dönemi olarak nitelendiririz.¹⁷²

Vezir; firavundan sonra gelen en yetkili kişiydi. IV. Hanedanlıktan itibaren kurumsallaşmış bir sınıf haline geldiler. Ülke sorunlarıyla ilgilenmişler ve çözüm üretmişlerdir.¹⁷³ Devletin altı büyük ev adını verdiği yüksek mahkeme de davalara bakar başkanlık ederdi. Çok geniş yetkileri olmasına rağmen adaletten ve firavuna bağlılıktan taviz vermezlerdi. Mısır tarihinde VI. Hanedanlık döneminde kraliyet dışı II. Pepi'nin kayınvalidesi Nebet, ilk kadın vezir olmuştur. Hem kraliyet dışı olması hem de bir kadın olması ilgi çekicidir.

Kâtip; hayat evi adını verdikleri okullarda yetişirlerdi. Katiplere sırların başı da denmekteydi. Yönetimin temelini oluşturan kâtipler, Mısır'da okuma yazmanın düşük olmasına rağmen toplum tarafından oldukça saygı görmekteydiler. Katipler yazıyı öğrenebilmek için birçok metni kopya eder başlıyorlardı. Meslek olarak babadan oğula geçildiği görülmektedir. Tapınaklara bağlı bir kurum olarak yetişmek isteyenler küçük yaştan gönderilirdi. Katipler askerlik yapma hizmetinden muaf tutuldular. Savaşlarda okuma yazma bilenlerin zayı olmasının önüne geçilmek isteniyordu. Kadınların okuma yazma oranının az neredeyse hiç olduğunu düşünürsek katiplik mesleğini tanrıça Shesket'in temsil etmesi ilginçtir.¹⁷⁴

Din insanları, rahipler; Mısır toplumunda kralın bile tanrı olduğunu düşünürsek, hayatlarında dinin ne kadar önemli olduğunu anlayabiliriz. Birden fazla tanrı ve tanrıçaya inanan politeist bir yapıya sahiplerdir. Tanrı ve tanrıçaları Mısır için çok önemliydi ve hemen hemen her şeyin bir ilâhı vardı. Genel hatlarıyla erkek rahipler bulunsa da kadınların da din konumunda görevleri vardır. Tanrıça Hathor'un dansçıları, tanrı ve tanrıçaların rahibesi olabilmekteydiler.¹⁷⁵

Askerler, toplumda ve yönetimde önemli yere sahiplerdir. Ordu genel hatları ile yabancı ve paralı askerlerden oluşmaktadır. Ordunun erken dönemde nasıl bir hiyerarşik yapıya sahip olduğunu bilmiyoruz. Askerlik ile bilgilere önemli

¹⁷² Oliver, a.g.e., s. 106

¹⁷³ Bahar, a.g.e., s. 142.

¹⁷⁴ Brewer – Teeter, a.g.e., s. 99 – 101.

¹⁷⁵ Sabbahy, a.g.e., s. 2876.

komutanların yazdığı otobiyografi eserlerinden ulaşabilmekteyiz. Saflarda ve komutalarda bulunan askerler profesyonel bir savaşçı özelliğine sahip değillerdi. Mısır coğrafyası düşmana açık bir konumda olmadığı için bu çok büyük bir sorun teşkil etmemektedir.¹⁷⁶

2.1.2. KRALİYET KADINLARI

Firavunun annesi ve has eşi “Büyük Kraliyet Karısı” unvanlarını almışlardır. Tanrıça Hathor ile ilişkilendirilerek ilahi bir statüye de erişmişlerdir. Kraliçeler önce eşlerinin sonra da oğullarının siyasi güçlerinden faydalanmışlardır. Kraliçenin oğlan çocuğu olursa eşinden sonra tahta geçeceği için kralın karısı olmanın yanında bir de kralın annesi unvanına da sahip olabilecekti. Firavun varisini genellikle baş karısından olan oğulları arasında seçerdi. Eğer sadece kız çocukları olursa firavunun diğer eşlerinden olan erkek çocuklarından bir tanesi hükümlüğü devralacaktı. Babadan oğula geçen saltanat sistemi ile devlet işlerinin karmaşık hale gelmesi önlenmek isteniyordu. Çoğu kez yönetimde erkekler bulunsada siyasi yönlendirmelerde kadınlar ön plandadır. Birkaç kraliçe hüküm sürebilme şansına nail oldu. Fakat çoğu kraliçe firavun oğlunun naipliğini üstlenerek yönetime katıldı.¹⁷⁷ Firavunun bir varisi doğduğunda, yeni doğan çocuğun yaşam enerjisinin güç verildiğine inanıldı. Araştırmalar ve arkeolojik kazılara sonucunda V. Hanedanlık döneminde Khnemuhotep ve Neankhkemu adlı ikizler yaşamıştır. Sakkara’da geniş bir mezarda beraber gömülmüşlerdir. Kardeşlerin birbirlerine sarılmaları, sevgilerini ve bağlılıklarını göstermektedir.¹⁷⁸

Kraliçelerde Eski Mısır toplumunda olduğu gibi annelik çok değerliydi. Kutsal olmasının yanı sıra naip olarak siyasete girebilmesi için ilk adımdı. Eski Mısır toplumunda tek eşlilik yaygınken bu durum kraliyet ailesi için geçerli değildi ve aile içi evlenme (ensest) normal karşılanıyordu.¹⁷⁹ Genellikle kız kardeş, üvey kız kardeş ya da kuzeni ile evleniyorlardı. Böylelikle kraliyet soyu saf tutuldu. Bu durumu meşru hale getirmek için de tanrı Osiris’i ve kardeşi – eşi olan tanrıça İsis’i onurlandırdı.¹⁸⁰

¹⁷⁶ Valbelle, **a.g.e.**, s. 26-27.

¹⁷⁷ Christensen, **a.g.e.**, s. 67 – 68.

¹⁷⁸ Ruiz, **a.g.e.**, s. 27.

¹⁷⁹ Lange, **a.g.e.**, s. 63.

¹⁸⁰ Christensen, **a.g.e.**, s. 67.

Ensest ilişki, kraliçenin rolüne iyi hazırlanmasını ve öz ailesinden çok kocasına sadık olmasını sağlayarak faydalı görmüşlerdir. Kraliyet torunlarının sayısını kısıtlayarak taht için potansiyel hak sahiplerinin sayısını azaltmışlardır.¹⁸¹

Kraliyette birçok kadının bulunması, bir harem kurulmasını kaçınılmaz kıldı. Haremde; asıl eş, kralın annesi, kralın diğer eşleri, kralın bekar kadın aile üyeleri ve bekar dul kardeşleri, kayınvalidesi, halaları, yeğenleri, cariyeler ve köleler bulunmaktadır. Bu yaşam alanını harem olarak adlandırabiliriz fakat aynı zamanda “kraliyet daireleri” veya “kraliyet kadınlar mahallesi” şeklinde de bahsedilmektedir. Günümüz harem kelimesinden farklı olarak aslında kraliyetteki tüm kadınları barındıran bir oluşumdur. Haremdeki nizamdan sorumlu olan “harem muhafızları” da bulunmaktadır. Medinet Gurob, Memfis ve Thebes’de harem varlığına dair kalıntılar ve duvar resimleri de bulunmuştur.¹⁸² Kraliyet kadınlarının olduğu harem içerisinde kralın kızları da bulunabilirdi. Harem Komplosu olarak bilinen dava haremde geçmektedir. III. Ramses’in ölümünün ikinci eşi Tiye tarafından gerçekleştirildiği iddia edilmektedir. Tiye otuz iki kişinin yardımını alarak, oğlu Pentewere’nin tahta geçmesi için bir suikast planlamıştır. Ölümcül plan gerçekleşmeden açığa çıkmıştır fakat yargılama sırasında III. Ramses hayatını kaybetti. Ölümünden Tiye ve destekçileri suçlandı. Ceza olarak yüzleri kesildi ve kendi canlarına kıymaları emredilmiştir.¹⁸³

Kraliyet hanımlarının firavunların ki kadar ayrıntılı olmasa da cömert cenaze törenleri, mezarları ve mezar eşyaları vardı. Kralın kızları istisnai olarak okuma ve yazma da öğrenerek eğitim almışlardır. İmparatorluk dönemine gelindiğinde kadınların da pahalı zevkleri oluşmaya başladı. İthal parfümleri sıktılar, en lezzetli şarapları içtiler ve egzotik lezzetler tattılar. Büyük peruk ve mücevher koleksiyonlarına sahiptiler. Giysi sandıklarının içinde en iyi kalite kumaş ile sadece onlara özel elbiseler diktirdiler. Yurt içi ve yurtdışından getirilen birçok hizmetkara hükmettiler. Harem kadınlarını memnun ve mutlu etmek için en iyi dansçılar ve şarkıcılar getirilirdi. Harem kadınlarından has eş olunması dahi firavunu sürekli

¹⁸¹ Alaamen, **a.g.e.**, s. 62.

¹⁸² Oliver, **a.g.e.**, s. 111.

¹⁸³ Ruiz, **a.g.e.**, s. 22.

görebilmeye yetmiyordu fakat kraliçenin unvanları ve imkânlarının yüksekliği bu durumu problem olmaktan kaldırıyordu.¹⁸⁴

2.1.3. FİRAVUN KRALİÇELER

Eski Mısır'ın kadının siyasi yaşamda konumunu düşündüğümüz zaman, kraliyet ilahi kanı yalnızca kraliyet soyundan kadınlar tarafından aktarılabilir, kral tarafından aktarılamaz. Oğulları bu nedenle veraset çizgisinde veliahtlar olarak kabul edilmedi. Firavun oğulları elbette tahtın koruyucusu olacaklardır çünkü her iki tarafın kişisel çıkarları birbiriyle bağlantılıydı.¹⁸⁵ Kadınlar çoğunlukla iktidara geçmese dahi her zaman önemli kabul edildi ve saygı gördü.¹⁸⁶

Kraliçeler aynı zamanda Tanrı'nın eşi / karısı unvanını da kullandılar. Bu unvanı alan kraliçeler neredeyse kralla aynı güce sahiptir. Kraliyet aileleri yabancı yönetim altına girdikleri zaman bile kadınlar iktidarda kalmaya devam etmiştir. Diğer toplumlara nazaran Mısırlı kadın yöneticiler yüksek bir statüye sahiptir. Aynı zamanda Mısır toplumu içerisinde yaşayan diğer kadınlardan da ayrıcalıklı bir konumdaydılar. Kadınlar tek hükümdar olarak tahta geçme hakkına da sahip olmuşlardır. Eski Çağ toplumlarında kadınların tahta geçmesi neredeyse imkansızken, Eski Mısır'da firavun olarak hüküm süren kadınlar vardır.¹⁸⁷ Kraliyet kadınları kocaları ve oğulları üzerinde bıraktıkları nüfuz yoluyla siyasi güce erişebilmişlerdir. Bazıları kocaları ile müşterek vekil, genç oğulları için naip ancak en yaygın olarak firavunu destekleyici eşler ve anneler olarak hareket etmişlerdir. Firavunu desteklemenin kraliçe adına itaatkarlık anlamına geldiği varsayılmamalıdır. Kraliçelerin konumu Eski Mısır'ın içinde ve dışında daima güç ve saygı uyandırmıştır.

Eski Krallık, Orta Krallık ve Yeni Krallık dönemleri dışında Büyük İskender'in Mısırı fethetmesiyle birlikte de kadınlar yönetici konumda olmaya devam etmişlerdir. Büyük İskender (III. Aleksandros), II. Philippos ile Oлимпias'ın oğlu olarak Makedonya'da dünyaya gelmiştir. Babası II. Philippos'un ölümü ile tahta geçmiştir. Tahta geçtikten sonra doğuya seferler düzenlenmiştir. Mısır'a geldiği zaman başkent

¹⁸⁴ Christensen, a.g.e., s. 67.

¹⁸⁵ Alameen, a.g.e., s. 61.

¹⁸⁶ Lange, a.g.e., s. 64.

¹⁸⁷ Alameen, a.g.e., s. 89.

Memfis'teki Pers satrapı Mazakes karşı koymadan teslim oldu. Nil deltasında kendi adını taşıyan bir kent kurdu; Alexandria (İskenderiye) ve Mısır'da yeni bir hanedanlık dönemi başladı; Ptolemaios. Büyük İskender dönemi veya Helenistik dönem Pers İmparatorluğunun M.Ö. 334 yıkıldığı dönemden Ptolemaios döneminin sonu olan M.Ö. 30'a kadarki süreci kapsamaktadır.¹⁸⁸ Bu sürecin yaygın olarak bilinen kadın hükümdarı VII. Kleopatra'dır. Fakat çevresinde başka kadınlar ve isimleri de vardır. Bu dönemde ne kadar Mısır soyundan gelmemiş dahi olsalar topraklarında doğu ve batı sentezleriyle harmanlanmış bir yönetim söz konusudur. Bu dönemi bitiren son hükümdarın kadın olması oldukça önemlidir.

2.2. ESKİ MISIR'DA KADIN YÖNETİCİLER

2.2.1. ESKİ KRALLIK DÖNEMİ KRALİÇELERİ

Tinit Dönemi ya da Erken dönem I. ve II. Hanedanlığı kapsamaktadır. Beraberinde Eski Krallık devreye girmiştir. Eski Krallık III., IV., V., VI. Hanedanlıklardan oluşmaktadır. Bu dönemde çoğu kraliçenin adını bilsek de hayatlarını bilme noktasında kaynak eksikimiz vardır. Fakat yine de dönem şartlarına rağmen naip olan kadınlarla karşılaşmaktayız Mısır'ın en eski tarihine baktığımızda dolaylı yoldan olsa dahi kadın yöneticilerin varlığının olması dikkat çekicidir.

2.2.1.1. Neith-hotep (yak. M.Ö. 3050)

Neith-hotep olarak tercüme edilen kraliçenin adı, "Neith (yaratıcı-tanrıça) memnun" anlamına gelir. Başka bir anlamda, silindir mühür baskılarında, tamamlayıcı bildircin Hetepu-Neith olarak da adlandırılmaktadır. ("Neith ne kadar zariftir"). Neit/Neith içeren isimler I. Hanedan döneminde oldukça yaygındı.¹⁸⁹ Neith-hotep Mısır tarihinin siyasi kısmında karşılaştığımız ilk kadındır. Eşinin Narmer olduğuna dair kanıtlarımız vardır. Aralıklarında geçen evliliğin siyasi bir evlilik olduğunu düşünmekteyiz. Muhtemelen oğlu Hor – Aha adına naiplik yaptı.¹⁹⁰

¹⁸⁸ Oğuz Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 127 – 139.

¹⁸⁹ Vivianne Callender, *The Encyclopedia of Ancient History*, https://www.researchgate.net/publication/315701246_Neithhotep, (Erişim Tarihi: 18.12.2022)

¹⁹⁰ İnan, *a.g.e.*, s. 61.

Narmer ve Hor-Aha'nın isimleri, Neithhotep'in mezarı olduğuna inanılan yerde bulundu, bu da Mısırbilimcilerin onun Narmer'in kraliçesi ve Hor-Aha'nın annesi olduğu sonucuna varmalarına yol açtı. Bu, onun Aşağı Mısır'ın bir prensesi olduğunu, Neith'in Batı Deltası'ndaki Sais şehrinin koruyucu tanrıçası olduğu gerçeğine dayanarak, tam olarak Narmer'in Mısır'ın birleşmesini tamamlamak için fethettiği ve bunun birleştirmek için yapılan bir evlilik olduğunu göstermektedir.¹⁹¹ Mezarının Yukarı Mısır'daki Naqada'da olması, bazılarının onun birleşik bir Yukarı Mısır'a katılmadan önce hüküm süren Naqada'nın hanedan öncesi hükümdarlarının soyundan geldiği sonucuna varmasına yol açtı.¹⁹²

Narmer gürzünde bu düğünü andığı da öne sürüldü.¹⁹³ Ancak, 2012'de Pierre Tallet tarafından Sina'daki kaya yazıtlarının keşfi, onun gerçekten Narmer'in karısı olup olmadığı konusunda soru işaretleri uyandırıyor.

Neith-hotep'ten sonra I. Hanedanlık kraliçe listelerinde:

- I. Benerib,
- Khenthap,
- Herneith,
- Nakhneith,
- Penebui isimlerine rastlamaktayız.

Fakat bu kadınlar hakkında bilgilerimiz oldukça kısıtlı olduğu için haklarında detaylı bir bilgiliye sahip değiliz.

2.2.1.2. Merneith (yak. M.Ö. 2970)

Merneith'in adı "Neith'in Sevdiği" anlamına gelir ve stelinde bu Eski Mısır tanrısının sembolleri bulunur. Djer'in kızı olabilir ve muhtemelen Djet'in kıdemli kraliyet karısıydı. İlki, birleşik Mısır'ın ilk firavunu Narmer'in torununun torunu olacağı anlamına geliyordu. Aynı zamanda halefi olan Den'in annesiydi.¹⁹⁴

¹⁹¹ Joyce Tyldesley, **Chronicle of the Queens of Egypt**, Thames & Hudson, London, 2006, s. 26 – 29.

¹⁹² Toby Wilkinson, **Early Dynastic Egypt**, Routledge, New York, 1999, s. 70.

¹⁹³ Walter Bryan Emery, **Archaic Egypt: Culture and Civilization in Egypt Five Thousand Years Ago**. Penguin Books, London, 1961, s. 44 – 47.

¹⁹⁴ Wilkinson, **a.g.e.**, s. 74.

Merneith, “Hor Wadji - Yılan Kral” olarak anılan eşi Djjet’in ölümünden sonra hükümdarlığını naiplik yaptığı oğlu Horus Den adına gerçekleştirdi. Horus Den tahta geçecek yaşta olmadığı için Merneith tahta geçti. Hükümdarlık yaptığı dönem I. Hanedanlık döneminde gerçekleşmiştir. Neith-hotep’ten sonra karşılaştığımız ikinci kadın yöneticidir. Sakkara ve Abydos kentlerinde anıt mezarları yaptırdı.¹⁹⁵

Merneith'in Mısır hükümdarı olduğunun en güçlü kanıtı mezarıdır. Abydos'taki bu mezar, yalnızca erkek mezarları arasında benzersizdir. Merneith, Djjet ve Den'in yakınına gömüldü. Mezarı, o dönemin krallarının mezarlarıyla aynı ölçektir. Mezarının yanında onun adını taşıyan iki mezar steli bulunmuştur. Merneith'in adı Yeni Krallık'taki kral listelerinde yer almıyor. Oğlu Den'den sonra bilinen üçüncü firavun olan Qa'a'nın mezarında ilk hanedanın firavunlarının listesini içeren bir mühür bulundu. Ancak bu liste Merneith'in hükümdarlığından bahsetmemektedir.¹⁹⁶

Merneith'ten sonra I. Hanedanlığın sonuna kadar anılan kraliçeler listesinde geçen isimler:

- Seshemetka,
- Semat,
- Serethor,
- Betrest'dir.

2.2.1.3. Nimaathap (yak. M.Ö. 2670)

Nimaathap'ın adı, çoğunlukla II. Hanedanın son hükümdarı olan kral (firavun) Khasekhemwy'nin mezarında bulunan kil mühür baskılarında geçmektedir. Adı ayrıca Heliopolis'ten taş levha parçalarında da geçmektedir. Bunlar Nimaathap'ı, Djoser'in karısı kraliçe Hetephernebti ve Djoser'in kızı prenses Inetkaes ile firavun Djoser'in ayaklarının dibinde diz çökmüş halde gösteriyor.¹⁹⁷ Kabartma, Nimaathap'ın o sırada hala hayatta olduğunun ve en az bir Hebsed törenine katıldığının kanıtı olarak değerlendiriliyor. Nimaathap'ın adı, Saqqara'daki Djoser'in piramit nekropolünde görünmüyor; orada, adı keder ve mumya tanrısı Anubis'in tasvirleriyle değiştirilmiştir.

¹⁹⁵ Schögl, a.g.e., s. 33.

¹⁹⁶ Tyldesley, a.g.e., s. 76.

¹⁹⁷ Tyldesley, a.g.e., s. 25.

Bir kraliçe olarak, Nimaathap birkaç seçkin unvana sahipti:

“Bir kralın annesi (Mısırca: Mwt-neswt-bity)” Nimaathap'ın en az bir kral doğurduğunu kanıtlayan en önemli unvanı.

“Kraliyet çocuklarının annesi (Mısırca: Mwt-mesw-nesw)” Bu benzersiz unvan, Nimaathap'ın birkaç taht talibini doğurduğunu gösteriyor olabilir.

“Bir şey söyleyen ve (onun için) hemen yapılır (Mısırca: Djed-khetneb-iret-nes)” Kraliçeye kraliyet mahkemesine herhangi bir emir verme hakkı veren, nadiren bahsedilen bir yürütme yetkileri unvanı.¹⁹⁸

III.Hanedanlık dönemine geldiğimiz de kraliçe listelerinde kadın yöneticilerden ziyade sadece isimlerine rastlamaktayız. Bu isimler:

- Hetephernebti,
- Djaseretnebti,
- Djefatnebti,
- I. Meresebasankh'tır.

IV.Hanedanlık dönemin kraliçe listelerindeki kadın isimleri:

- I. Hetepheres,
- I. Meritites,
- Henutsen,
- Khenteka,
- Djedefre,
- II. Merasankh,
- II. Herepheres,
- III. Meresankh,
- I. Khamererneby,
- Persenet,
- Hekenuhedjet,
- II. Khamererneby,

¹⁹⁸ Wilkinson, **a.g.e.**, s. 80 – 82.

- Rekhetre,
- Bunefer'dir.

2.2.1.4. Khenthaus (yak. M.Ö. 2496)

Khentkawes olarak da anılan I. Khentkaus, hem IV. Hanedan hem de V. Hanedan döneminde Eski Mısır'da yaşayan kraliyet kadınıydı. Hem kral Shepseskaf'ın hem de kral Sahure'nin annesi kral Userkaf'ın (V. Hanedanlığın kurucusu) karısı olan kral Menkaure'nin kızı olabilir.¹⁹⁹

Giza'daki mastabası (eski tarz Mısır mezarı), Menkaure'nin piramit kompleksine çok yakındır. Bu yakın bağlantı bir aile ilişkisine işaret edebilir. İlişki net olmamakla birlikte, Khentkaus'un piramit kompleksinin Kral Menkaure'ninkine yakınlığı, onun kızı olabileceği varsayımına yol açmıştır.²⁰⁰

Khentkaus'un mezar kompleksi, onun kraliyet statüsünü doğruluyor. Bazı başlıkları belirsiz ve yoruma açık olduğundan naip olarak görev yapmış veya kral unvanını almış olabileceği düşünülmektedir. I. Khentkaus'anın mezarına giden granit bir kapı eşliğinde, "yukarı ve aşağı Mısır kralının annesi" ve "Yukarı ve Aşağı Mısır kralı" olarak okunabilecek unvanlar verilmiştir. Ayrıca, bu kapı eşliğindeki tasviri, ona kralın takma sakalı da dahil olmak üzere, krallığın tüm süslerini verir. Bu tasvir ve verilen unvan, bazı Mısırbilimcilerin, onun IV. hanedanın sonlarına doğru kral olarak hüküm sürdüğünü öne sürmelerine yol açtı. V.Hanedanlık kraliçe listelerinde geçen kadın isimler:

- Neferhetepes,
- Meretnebty,
- II. Khentkaus,
- III. Khentkaus (Naip olabileceği söylenmektedir.),
- Reptynub,
- I. Knuit,
- IV. Meresankh,
- Setibhor,

¹⁹⁹ Rice Michael, **Who is who in Ancient Egypt**, Routledge, London & New York, 1999, s.96

²⁰⁰ Selim Hassan, **Excavations at Giza IV. 1932–1933**, Government Press, Bulâq, 1930, s. 18.

- Nebet,
- Khenut,
- II. Nimaathap'tır.

2.2.1.5. I. İput (yak. M.Ö. 2345)

I.İput Mısır'ın V. Hanedanlığının son kralı olan Kral Unas'ın kızı olan Mısır Kraliçesi idi. Mısır'ın VI. Hanedanlığının ilk Firavunu Teti ile evlendi. Oğulları Pepi I Meryre idi.²⁰¹ Muhtemelen oğlu I. Pepi'nin naibi olarak hüküm sürmüştür.²⁰²

Piramidinde bulunan iskelet kalıntıları onun orta yaşlı bir kadın olarak öldüğünü gösteriyor.²⁰³ Mezar odasında bir kireçtaşı lahit ve bir sedir tabut vardı. Orta yaşlı bir kadının kalıntıları bulundu. Cenaze ekipmanlarından bazıları sağlam şekilde bulundu. Bunlar arasında kanopi kaplar, bir koltuk başlığı ve bir altın bileklik bulunur.²⁰⁴ Kalıntıları Kahire'deki Mısır Müzesi'ndedir. Altın bilezik İput'un kolunda bulundu. Oda ayrıca cilalı kırmızı çanak çömlek ve bir kaya kristali kap dahil olmak üzere birkaç kap içeriyordu. Model kaplar ve aletler de gömüye dahil edilmiştir. Bunlardan bazıları başlangıçta altınla kaplanmıştı.²⁰⁵

VI.Hanedalık kraliçe listesinde geçen diğer kadın isimleri:

- II. Khuit,
- IV. Khentkaus,
- Naert,
- I. Ankhesenpepi,
- II. Ankhesenpepi,
- Nubwenet,
- IV. Meritite,
- Inenek-Inti,

²⁰¹ Aidan Dodson – Dyan Hilton, **The Complete Royal Families of Ancient Egypt**, Thames & Hudson, London, 2004, s.33.

²⁰² Tyldesley, **a.g.e.**, s.57.

²⁰³ Wolfram Grajetzki, **Ancient Egyptian Queens: A Hieroglyphic Dictionary**, Golden House Publications, London, 2005, 54.

²⁰⁴ Miroslav Verner, **The Pyramids: The Mystery, Culture, and Science of Egypt's Great Monuments**, Grove Press, New York, 2001, s.82.

²⁰⁵ Grajetzki, **a.g.e.**, s.55.

- Mehaa,
- Nedjeftet,
- Weret-Yamtes,
- Benehu,
- Neith,
- II. İput,
- Udjebten,
- III. Ankhesenpepi,
- IV. Ankhesenpepi
- Nitocris bulunmaktadır.

2.2.1.6. Nitocris (yak. M.Ö. 2181)

VI. hanedanlığın son hükümdarı Nitocris'tir. Muhtemelen II. Pepy'nin ölümünden sonra tahta geçmiştir. Naip olarak değil firavun olarak yönetime geçtiği düşünülmektedir. Bu durum Nitocris'i Eski Mısır'da tahtı yöneten ilk kadın firavun yapmaktadır.²⁰⁶ Merenre ile ya da oğlu olarak kabul ettiğimiz II. Pepy ile evli olabilir. Küçük bir dini günah için öldürülen erkek kardeşinin intikamını almak için Mısır'ın yönetimini devraldığı düşünülmektedir. Efsaneye göre Nitocris kardeşinin ölümünden sorumlu tuttuğu kişileri gösterişli bir ziyafete davet etti. Katılımcıların hepsi Nitocris'in gizli bir kanal yaptırarak Nil sularını salona fişkırttırdı. Salonun su basması ile tüm katılımcılar boğularak öldüler. Nitocris'in saltanatı çok uzun sürmedi, olaydan kendisi kurtuldu fakat kısa bir süre sonra intihar ederek yaşamını sonlandırdı.²⁰⁷

Eski Krallık dönemi VI. Hanedanlık ile son bulmuştur. Beraberinde I. Ara Dönem başlamıştır. Bu dönemde Orta Krallık dönemine kadar sürmüştür. I. Ara dönemin VII. Hanedanlık, VIII. Hanedanlık, IX. Hanedanlık, X. Hanedanlık döneminde kraliçe listelerinde hiçbir kadının izine ve ismine rastlamamaktayız. Yalnızca XI. Hanedanlıkta bir kraliçe listesinde kadın isimleri ile karşılaşmaktayız. Bu isimler:

- I. Neferu,

²⁰⁶ Lange, a.g.e., s. 64.

²⁰⁷ Ruiz, a.g.e., s. 195 – 196.

- Neferukayet,
- Iah, Hentite'dir.

2.2.2. ORTA KRALLIK DÖNEMİ KRALIÇELERİ

Orta Krallık Dönemi XI. Hanedanlık ve XII. Hanedanlık dönemlerini kapsamaktadır. Bu dönemde kraliçe listelerinde çok fazla kadın ismi ile karşılaşsak da kadınların yalnızca bir tanesinin hüküm sürdüğünü görmekteyiz.

XI. Hanedanlık kraliçe listesinde geçen kadın isimleri:

- Tem,
- II. Neferu,
- Ashayet,
- Henhenet,
- Sadeh,
- Kawit,
- Kemsit,
- Imi'dir.

XII. Hanedanlık kraliçe listelerinde geçen kadın isimleri:

- Neferitajenen,
- III. Neferu,
- Keminub,
- Kaneferu,
- Senet,
- I. Khenemetneferhedjet,
- II. Nofret,
- Itaweret,
- Khenmet,
- Sithathoriunet,
- II. Khenemetneferhedjet,
- Neferthenut,
- Meretseger,

- Aat,
- III. Khenemetneferhedjet,
- Hetetpti,
- Sobekneferu.

2.2.2.1. Sobekneferu (yak. M.Ö. 1807 – 1802)

Orta Krallık'ın son firavunudur. Mısır deltasında kendisine ait üç heykel ve bir sfenks bulundu. Beş yıl hüküm sürmüştür ve üç kral listesinde de adı geçmektedir.²⁰⁸ İlk onaylanmış kadın firavun Sobekneferu'dur.²⁰⁹ Ayrıca kimliği hem doğum hem de taht adlarında görünen timsah tanrısı Sobek ile adıyla ilişkilendirilen ilk hükümdardı.²¹⁰

Eski Mısır'ın kadınların resmi ve mutlak güç elde etmelerine izin verme konusunda benzersizdir. Kadınların kriz dönemlerinde medeniyete yön vermek ve toplumsal düzeni sağlamak için tahta çıktıklarını öne sürülmektedir. Yine de iktidara bu yükselişin yanıtıcı olduğunu da belirtilmektedir. Kadınlar, bir erkek liderin yerine geçici olarak tahtı aldılar; hükümdarlıkları düzenli olarak halefleri tarafından silinmek üzere hedef alındı ve genel olarak Mısır toplumunda kadınlara baskıcı davranıldı.²¹¹

Orta Krallık Dönemi bittikten sonra II. Ara Dönem başlamıştır. Aynı zamanda Hkysos dönemi olarak da adlandırılmaktadır. Hkysos döneminin yöneticilerine “yabancı krallar” ya da “çoban krallar” demekteyiz. XIII. Hanedanlık, XIV. Hanedanlık, XV. Hanedanlık, XVI. Hanedanlık ve XVII. Hanedanlık dönemlerini kapsamaktadır.

XIII. Hanedanlık kraliçe listesinde ismi geçen kadınlar:

- III. Nofret,
- Nubhetepti,
- I. Seneb,

²⁰⁸ Ruiz, **a.g.e.**, s. 196.

²⁰⁹ Lange, **a.g.e.**, s. 64.

²¹⁰ Marco Zecchi, **Sobek of Shedet: The Crocodile God in the Fayyum in the Dynastic Period**, Studi sull'antico Egitto, Tau Editrice, Todi, 2010, s. 84 – 85.

²¹¹ Kara Cooney, **When Women Ruled the World: Six Queens of Egypt**, <https://www.nationalgeographic.com/culture/article/kara-cooney-queens-of-egypt-women-rule-the-world> (Erişim Tarihi: 18.12. 2021)

- II. Senebhenas,
- Neni,
- Senebsen,
- Tjan,
- Nubhotepti,
- Ineni,
- I. Nubkhaes,
- Aya.

Bundan sonra yazacağımız kadın isimleri eşleri ortalama bir ay kaldıkları için isimleri dışından bir bilgimiz yoktur.

- Ahhotepi,
- Wadjet,
- Ankhmari,
- Nehyt,
- II. Nubhetepi,
- Resunefer,
- Sithathor,
- Sitsobk'tır.
- Aralarında ilgi çekici tek kadın ise Ineni'dir.

2.2.2.2. Ineni (yak. M.Ö. 1700)

Ineni, XIII. Hanedanlık yaşamış eski bir Mısır kraliçesiydi. Şimdiye kadar sadece 21 bok böceğinden ve Kerma'dan gelen bir mühür baskısından bilinmektedir.²¹² Büyük Kraliyet Karısı unvanlarına sahipti ve beyaz taçla birleşmiştir.²¹³ Adı bir kartuşun içine yazılan ilk eski Mısır kraliçelerinden biridir.

Bir isim yazmaya yönelik bu yaklaşım, daha önce sadece kralların isimleri ve bazı kralların özel pozisyonlara sahip kızları için kullanılıyordu. Ineni'nin kocasının adı

²¹² Dodson – Dyson, **a.g.e.**, s. 108.

²¹³ Grajetzki, **a.g.e.**, s. 40.

kesin olarak bilinmiyor. Bok böceklerinin tarzı bu kralinkine benzediği için onun kral Merneferre Ay olduğu düşünülmektedir.

XIV. Hanedanlık kraliçe listelerinde geçen kadın isimleri: Tati. XV. Hanedanlık kraliçe listelerinde geçen kadın isimleri: Tani, XVI. Hanedanlık kraliçe listelerinde geçen kadın isimleri: Mentuhotep, Sitmut'tur.

XVII. Hanedanlık ikinci ara dönemin son hanedanlığıdır. Kraliçe listesinde geçen kadın isimleri:

- II. Nubemhat,
- Nubkhaes,
- Sobekemsaf,
- Haankhes,
- Tetisheri,
- I. Ahhotep (Oğlu I. Ahmose için naiplik yaptı),
- Ahmose
- Inhapy,
- Sitdjehuti,
- II. Ahhotep'tir.

2.2.2.3. Tetisheri (yak. M.Ö. 1540)

Kraliyet dışı doğumuna rağmen Senakhtenre tarafından sadece karısı değil, aynı zamanda “Büyük Kraliyet Karısı” olarak seçildi. Tetisheri, Seqenenre Tao, Kraliçe I. Ahhotep ve muhtemelen Kamose'nin annesiydi. Tetisheri'nin torunu firavun Ahmose, Tetisheri için bir piramit ve bir "ev" inşa edildiğini duyurmak için Abydos'a bir dikili taş diktiğini ifade eder. Ahmose büyük annesi için “Annemin annesi ve babamın annesi, büyük kralın karısı ve kralın annesi Tetisheri” olarak söz eder.²¹⁴

Mısırlılar XVII. Hanedanlık döneminde Asya gruplarının istilasını altındaydı. Bu sebeple büyük bir savaş patladı. Tetisheri ve kocası Senakhtenre birlikte Asya gruplarını

²¹⁴ Robert Partridge. **Faces of Pharaohs**, The Rubicon Press, 1994, s. 28.

kovmak için savaştı. Kocasını bu mücadelede hayatını kaybetti. Oğulları Seqenenre Tao'nun büyüyene kadar naipliğini üstlendi.²¹⁵

2.2.2.4. I. Ahhotep (yak. M.Ö. 1560 – 1530)

Ahhotep I, Mısır'ın XVII. Hanedanlığı'nın sonunda yaşamış eski bir Mısır kraliçesiydi. Kraliçe Tetisherı ve Senakhtenre'nin kızıydı ve muhtemelen Firavun II. Seqenenre Tao'nun kız kardeşi ve eşiydi. I. Ahhotep uzun ve etkili bir yaşam sürdü.²¹⁶ Kraliçe Ahhotep oğlu Ahmose büyüyene kadar naipliğini yaptı. Ahmose büyüdüğü zaman Mısır'ı Hyksos'lar kurtararak II. Ara Dönemi kapatarak Yeni Krallık dönemini başlattı. Her ne kadar XVIII. Hanedanlığın kurucusu Ahmose olarak kabul edilse de annesi I. Ahhotep'in Mısır'ı yabancı işgalcilerden geri almasının arkasındaki itici güç olarak ortaya çıkmıştır. Ahhotep ailesinin her iki ülkenin kontrolünü yeniden ele geçirmesi ve böylece topraklarını gerçek sahiplerinin yönetimi altında yeniden birleştirmesi için savaşmasını talep etti. Mısır'ın tekrar birleşip Yeni Krallık döneminin kurulmasına vesile olduğu açıktır. Oğlu Ahmose annesi Ahhotep için Karnak'ta bir dikili taşta şu cümleleri yazdırmıştır:

“Kralısın karısı, her şeyi bilen asil hanım

Toplan Kemet, egemenliğine bak!

O korudu, o kurdu.

Bizi bir araya getirdi

Yukarı Mısır'ı sakinleştirdi

İsyancılara boyun eğdirdi

Kralın karısı Ahhotep hayat verdi.”

İki ülkeyi birleştirdiği için “İki ülkenin hanımı” unvanı verildi. Ayrıca “Amun'un ilahi karısı”, “Kraliyet annesi”, “Büyük kraliyet karısı” unvanlarını da kullanmıştır.²¹⁷

²¹⁵ Alaamen, a.g.e., s. 90.

²¹⁶ Grajetzki, a.g.e., s. 70.

²¹⁷ Alameen, a.g.e., s. 91.

2.2.3. YENİ KRALLIK DÖNEMİ KRALİÇELERİ

Yeni Krallık, XVIII. Hanedanlık, XIX. Hanedanlık ve XX. Hanedanlıkları kapsamaktadır. Geçiş dönemi ya da III. Ara dönemi olarak adlandırdığımız dönem XXI. Hanedanlık, XXII. Hanedanlık, XXIII. Hanedanlık, XXIV. Hanedanlık ve XXV. Hanedanlıklardan oluşur. Pers hakimiyetine girdikleri Geç Dönemi ise XXVI. Hanedanlık, XXVII. Hanedanlık, XXVIII. Hanedanlık, XXIX. Hanedanlık, XXX. Hanedanlık ve XXXI. Hanedanlık dönemlerini içine almaktadır. Böylelikle hanedanlıklar bölümü bitmiştir. Büyük İskender'in bulunduğu bir dönem Makedonya dönemi olarak adlandırılır.

2.2.3.1. Ahmose Nefertari (yak. M.Ö. 1550)

Kraliçe Ahhotep'in kızı Ahmose Nefertari annesinin sağladığı etki sayesinde kendi başına verimli bir lider olduğunu kanıtladı. Kraliçe Ahmose Nefertari erkek kardeşi Kral Ahmose'nin asıl karısıydı. Ahmose ve Ahmose Nefertari'nin toplam altı çocuğu oldu. Ahmose Nefertari, tanrılara sunulan adakları toplamak ve tapınağa ait alanlarda çalışan insanları yönetmek gibi dini ve sivil işlerden sorumluydu. Kocasını Ahmose'den daha uzun yaşadı, oğlu I. Amenhotep'in firavun olarak hüküm sürmek için uygun yaşa gelene kadar 7 yıl naipliğini üstlendi. Oğlu firavun olduğunda da danışmanı olarak kaldı. Birçok unvanı vardı bazıları; “Yukarı ve Aşağı Mısır'ın kadın reisi”, “Kraliyet kızı”, “Kraliyet kız kardeşi”, “Büyük kraliyet karısı”, “İlahi anne” ve “Tanrı'nın Amun'un Karısı”dır. Krallar Vadisi'ni kuranın Ahmose Nefertari olduğu düşünülmektedir. Oğlunun halefi I. Thutmose'nin krallığında bile hayatta olduğunu düşünürsek bu imkânsız bir iddia değildir. Kraliçe Ahmose Nefertari öldükten sonra tanrıçalaştırılmıştır. Öldükten sonra bile altı yüz yıl süren tanrıçalaştırılması basit bir gerçek olarak göz ardı edilemez. Aksine onun olağan üstü bir kraliçe ve Mısır'ın bir lideri olduğu varsayılmalıdır. Kanıtlar sınırlıdır fakat şu anda bilinenlerin ötesine geçen nedenlerle çok saygı duyulmuştur.²¹⁸ Hatshepsut tapınağında Ahmose Nefertari Amun'un eşi olarak tasvir edilir ve Hatshepsut'u ilahi bir şekilde doğurur.

²¹⁸ Alameen, a.g.e., s. 92 – 94.

2.2.3.2. Ahmose Meritamun (yak. M.Ö. 1525 – 1505)

Ahmose Meritamun, Ahmose Nefertari'nin kızı ve I. Amenhotep'in hem kızı hem karısıydı. “Büyük kralın karısı”, “Tanrı'nın karısı”, “Kralın kız kardeşi”, “Kralın kızı” unvanları sahiptir. Meritamun bir varis bırakmadan hayatını kaybetti.²¹⁹

2.2.3.3. Ahmose (yak. M.Ö. 1549 – 1524)

Ahmose, I. Tutmosis'in karısı ve Hatshepsut'un annesiydi. Ahmose Nefertari ve kocası Ahmose'nin kızı olduğu düşünülmektedir. I. Amenhotep'in kız kardeşi konumundan dolayı “Tanrı'nın kız kardeşi” olarak unvanını aldığını gösterir. “Kralın kızı” unvanını da almıştır. Fakat hiçbir zaman “Tanrı'nın karısı” unvanına sahip olmadı. Kızı Hatshepsut döneminde ön plana çıkmıştır.²²⁰

2.2.3.4. Hatshepsut (yak. M.Ö. 1479 – 1458)

Hatshepsut, Ahhotep, Ahmose-Nefertari ve kendi annesi Kraliçe Ahmose gibi uzun bir dinamik kadın soyundan geliyordu. Eski Mısır'da kral olarak hüküm süren 6 kadından biriydi. Annesi Ahmose babası I. Thutmose'dir.²²¹ II. Thutmosis hem eşi hem erkek kardeşidir. Bu durum tahta erişmesini kolaylaştırmıştır. I. Thutmosis, Suriye ve Nubia'ya karşı yürüttüğü savaş kampanyalarıyla ünlüydü. Kushluları yendi ve Eski Mısır sınırlarını güneye doğru genişletti. Bazı Mısır bilimciler, Hagr el-Merwa'da bulunan kanıtlara göre, Hatshepsut'un anne babasına Nubia'daki Kurgus adlı bir yere kadar eşlik etmesinin mümkün olduğunu öne sürüyor. Hatshepsut'ta diz çökmüş, elinde Amun'a sunulan adaklar ile tasvir edilmiştir. Başında “uraeus” bulunan Beyaz Taç takıyor, takma sakalı çenesine takılıyor ve etek giyiyor. Omuzlarının arkasında bir arka direk görünür. Göğüsleri olmayan ve çıplak, kaslı bir gövdeye sahip bir erkek figürü olarak tasvir edilir, bu ancak saltanatında daha sonra tanıtılan bir özelliktir.²²² Hatshepsut kral olduğunda devlet amaçları için kendini erkek olarak tasvir etmiştir.²²³ Hiç erkek çocuğu olmamıştır. O yüzden naipliğini en başında yalnızca eşine yapmıştır.

²¹⁹ Oliver, **a.g.e.**, s. 146.

²²⁰ Oliver, **a.g.e.**, s. 147.

²²¹ Ruiz, **a.g.e.**, s. 197.

²²² Oliver, **a.g.e.**, s. 148.

²²³ Sabbahly, **a.g.e.**, s. 2876.

Daha sonrasında 22 yıl boyunca hüküm süren en büyük kadın firavun olmuştur. Yalnızca bir kız çocuğu dünyaya getirmiştir. Adı Neferura'dır.²²⁴

Mısır onun liderliğinde başarılı oldu ve halkı tarafından çok saygı duyuldu ve beğenildi. Ekonomi gelişti ve saltanatı sırasında hiçbir savaş olmadı. Hyksos tarafından tahrip edilmiş tapınakları ve anıtları restore etmek için büyük kamu projeleri düzenleyerek ve finanse ederek egemenliğini kanıtladı. Ayrıca birkaç yeni bina projesinin açılışını yaptı. M.Ö. 1493'te, saltanatının altıncı veya yedinci yılında, beş gemilik bir filo sipariş etti ve Punt ülkesine yapılan bir ticaret seferine katıldı. Hayatındaki bu dönüm noktası olayı, tapınağının duvarlarına kaydedilir. Keşif, Punt ülkesinden sipariş ettiği kokulardan, özellikle mür ve sığla ağaçlarından büyük kargolar getirdi. Bunlar kozmetikte olduğu kadar tapınaklar için tütsü olarak ve muhtemelen tıbbi amaçlar için kullanıldı. Ayrıca altın, abanoz, fildişi ve egzotik hayvanları da geri getirdi.²²⁵ Hükümdarlığının sonlarına doğru Hatshepsut bir devlet düşmanı olarak görülmüş ve birden ortadan kaybolmuştur. Anıtlarına saygısızlık edilerek aynı zaman da adı kral listesinden çıkarılmıştır. Bu ölen bir firavuna yapılacak en ağır şey ve en büyük cezadır.²²⁶

2.2.3.5. Tiye (yak. MÖ 1390- MÖ 1353)

Kraliçe Tiye, Orta Mısır'daki Akhmim'den zengin bir ailenin kızıydı.²²⁷ Seleflerinden farklı olarak Kraliçe Tiye, kraliyet soyundan gelmemesine rağmen kendisine oldukça iyi bir isim bıraktı. Kraliçe Tiye'nin aile kökenleri onu Mısır'daki ortalama kadının üzerinde konumlandırdı. Rahip olan babası, kızı Kraliçe olduktan sonra "Tanrı'nın babası" unvanını alarak onurlandırıldı ve böylece statüsünü daha da yükseltti.²²⁸

Kraliçe III. Tiye Amentohep ile evlenerek Mısır Kraliçesi unvanını kazandı.²²⁹ 18. Hanedanlık döneminde Mısır, direnişlerine rağmen "Altın Ülkesi" olan Nubia üzerinde kontrolü yeniden kurmuştu. Kral III. Amenhotep'in Kraliçe Tiye ile Nubia'yı

²²⁴ Oliver, **a.g.e.**, s. 155.

²²⁵ Ruiz, **a.g.e.**, s. 197.

²²⁶ Oliver, **a.g.e.**, s. 154.

²²⁷ Oliver, **a.g.e.**, s. 158.

²²⁸ Antwanisha, **a.g.e.**, s. 95.

²²⁹ Ruiz, **a.g.e.**, s. 95.

yatıştırmak için siyasi nedenlerle evlenmeyi seçtiği teorize edilmiştir. Kral esasen kendi kanından akrabası olmayan bir kadını karısı yaparak Eski Mısır geleneklerine karşı çıktı. III. Amenhotep, Kraliçe Tiye'yi “Büyük Kraliyet Karısı” yaptı ve kral olarak başka birçok eş edinmesine rağmen, saltanatı boyunca asıl karısı olarak kaldı.²³⁰ Kraliçe Tiye, dört kız ve üç erkek çocuk annesiydi. Kraliçe Tiye, kocasının ve ilk oğlunun saltanatı sırasında, siyasi konularda aktif olduğunu ve Mısır ulusunun en çok yararına olacak kararları verebildiğini kanıtladı. Oğlunun saltanatı sırasında toplum ve siyaset üzerindeki etkisi, Mitanni Kralı Tushratta'nın doğrudan Amarna Mektuplarında kendisine hitaben yazdığı yazışmalarda da kanıtlanmıştır.²³¹

2.2.3.6. Nefertiti (yak. M.Ö. 1370-1330)

Kraliçe Tiye'nin gelini olan Nefertiti, IV. Amenhotep'in kraliçe eşi olarak kendi adından bahsettirdi. Kraliçe Tiye gibi, Nefertiti de kraliyet ailesinden değildi ve etnik kökeni henüz net değil, ancak bilim adamları onun Kraliçe Tiye'nin ailesinin bir üyesi olduğu ve bu nedenle Nubia kökenli olduğu teorisini ortaya koydu.²³² Kraliçe Nefertiti çarpıcı derecede güzel bir kadındı. Uzun, kuğu benzeri bir boynun üzerine yerleştirilmiş dar bir yüz, iri kara gözler, dolgun kırmızı dudaklar ve kremi bir ten ile, yaşamı boyunca zamanının en güzel kadınlarından biri olarak tanındı.²³³

Nefertiti, Akhenaten'in asıl karısıydı. Hiçbir zaman “Kralın Kızı” veya “Kralın Kızkardeşi” olarak bilinmedi, ancak ona çeşitli unvanlar atfedildi. Kraliçe Nefertiti, kendisine “Saraydaki yüksek ve güçlü ve Kralın güvendiği biri” unvanı verildiğinden, kocasından yüksek miktarda saygı ve güven kazandı. Kocasını, eski yüce tanrı Amen'i yeni yüce tanrı Aten ile değiştirmek için adını Amenhotep IV'ten Akhenaten'e değiştirdi. Akhenaten krallığının beşinci yılında, devlet dinini Karnak'taki Amen ibadetinden, şu anda Amarna olarak bilinen Akhenaten'deki Aten ibadetine değiştirdi.²³⁴ Yeni, tek tanrılı din, türünün bilinen ilk diniydi. Tanrıları Aten'e barış içinde ibadet edecekleri yeni bir şehir kurdular, ancak Akhenaten orada ölmeden sadece 13 veya 14 yıl önce yaşadı. Nefertiti'nin tüm izleri, ölümünden üç yıl sonra

²³⁰ Antwanisha, a.g.e., s. 96.

²³¹ Oliver, a.g.e., s. 158.

²³² Antwanisha, a.g.e., s.99.

²³³ Lange, a.g.e., s. 80.

²³⁴ Antwanisha, a.g.e., s. 99.

çoktan ortadan kaybolmuştu. Birkaç yıl içinde başkentleri Amarna terk edildi ve daha sonra neredeyse tamamen yıkıldı.²³⁵ Nefertiti, Aten'in onuruna adını "Aten tanrıçası adildir" anlamına gelen "Neferneferuaten" olarak değiştirdi.²³⁶ Akhenaten'in saltanatının yaklaşık on dördüncü yılında, Nefertiti'ye yapılan atıflar aniden durdu. Aynı zamanda, Smenkhkare adında bir eş naip Akhenaten ile hüküm sürdü ve ölümünden kısa bir süre sonra, Akhenaten'in oğlu Tutankhamun tahta geçene kadar hüküm sürmeye devam etti. Bazı Mısırbilimciler, Smenkhkare'nin aslında erkek kılığına girmiş Nefertiti olduğuna inanıyor. Diğerleri, kocası öldükten kısa bir süre sonra Neferneferuaten adını kullanarak ülkeyi yönetmiş olabileceğine inanıyor.²³⁷

XVIII. Hanedanlık kraliçe listelerinde geçen diğer kadın isimleri:

- Ahmose-Sitkamose,
- Ahmose-Henuttamehu,
- Sitkamose,
- Mutnofret,
- Iset,
- Satiah,
- Merytre-Hatshepsut,
- Nebtu,
- Menhet,
- Menwi,
- Merti,
- Nebsemi,
- Tiaa,
- Nefertari,
- Iaret,
- Mutemwiya,
- Gilukhipa,
- Sitamun,

²³⁵ Lange, a.g.e., s. 93.

²³⁶ Ruiz, a.g.e., s. 198.

²³⁷ Lange, a.g.e., s. 85.

- Iset,
- Tadukhipa,
- Kiya,
- Genç Hanım (Nebetah veya Beketaten),
- Meritaten,
- Ankhesenamun,
- Tey,
- I. Mutnedjmet,
- Nebetnehat'tır.

1912'de Amarna'daki kraliyet sarayının resmi heykeltıraşı olan Thutmose adlı bir heykeltıraşın atölyesini keşfettiler. Orada, tanımlanamayan kalıntılar arasında, Nefertiti'nin neredeyse tamamlanmış büstü ortaya çıkarıldı.²³⁸ Büst, Akhenaten'in Sınır Steli'nde tarif ettiği gibi efsanevi ve olağanüstü güzelliği ile uyumluluk sağlıyor. Nefertiti'nin benzer güzelliği, çeşitli kraliyet heykellerinde ve boyalı görüntülerde kanıtlanmıştır. Büst, sıvanmış ve boyanmış oyma bir kalker parçasından oluşmaktadır. Özellikler gerçekçidir ve abartılı değildir ve dudaklar parlak kırmızıya boyanmıştır. Kaşlar vurgulanırken göz çevresindeki makyaj gelenekte olduğu gibi saç çizgisine kadar uzanmamaktaydı. Amarna sanatının kurallarına göre herkesin gerçeğe çok yakın bir şekilde resmedilmesi gerektiğinden, bir gözün eksik olması, bazılarının o gözünde kör olabileceğini tahmin etmesine neden oldu. Diğer bir öneri ise heykelin bitmemiş ve gözün henüz sabitlenmemiş olmasıdır. Üçüncü bir seçenek, yıllar içinde ortadan kaybolmasıdır.²³⁹ Nefertiti'nin heykeli, şimdiye kadar yapılmış en güzel büstlerden biri olarak kabul edilir. Bir büst, bir kişinin başının ve omuzlarının oyulmuş bir temsilidir ve onunun, en azından Eski Mısır standartlarına göre "ideal" kadını temsil ettiği söylenir. Nefertiti için herhangi bir kraliyet mezarı veya bir kraliyet cenazesine atıfta bulunulmamış olması, ölümden bile onu onurlandırmak istemeyecek olan birçok tebaası tarafından ondan nefret edildiği teorilerini desteklemektedir. Amarna'daki kraliyet

²³⁸ Lange, a.g.e., s. 81.

²³⁹ Oliver, a.g.e., s. 162.

mezarının yakınında kartuşuyla birlikte bazı mücevherler bulunsa da oraya gömüldüğüne dair hiçbir kanıt bulunamamıştır.²⁴⁰

2.2.3.7. Nefertari (yak. M.Ö. 1290 – 1254)

Nefertari'nin II. Ramses ile genç yaşta evlendiği ve Thebes'ten onunla geldiği düşünülmektedir.²⁴¹ Askeri bir yetkilinin çocuğu olduğuna bundan kaynaklı olarak da kraliyet dışı olduğuna inanılmaktadır.²⁴² Hayatı, Kraliçeler Vadisi'ndeki mezarının duvarlarında ayrıntılı olarak tasvir edilmiştir. Nefertari “Kralın Kızı” unvanını prenses olmadığını ima etmek için kullanmadı. Nefertari, üç kız ve dört erkek olmak üzere yedi çocuk doğurdu ama erkeklerin hepsi babalarından önce öldü. II. Ramses'in saltanatının başlarında, Nefertari kocasının siyasi işlerine aktif olarak dahil oldu. II. Ramses'in Hitit kralıyla bir anlaşmanın imzalanmasına kadar eşlik ettiği yirmi birinci saltanat yılında siyaset sahnesinden kayboldu.²⁴³ Eşi II. Ramses o öldüğünde, Abu Simbel'de Nefertari'ye bir tapınak adadı.²⁴⁴ Nefertari'nin ilahi rolünü kutlamak için inşa edilmiştir, ancak aynı zamanda iki oğlu, kayınvalidesi Tuya ve Isetnofret'in kızlarının heykellerini de içermektedir. Ölümünden sonra, Kraliçeler Vadisi'nde II. Ramses tarafından kendisi için yaptırılan “Sonsuzluk Mezarı”na defnedilmiştir.²⁴⁵

2.2.3.8. Tawosret (yak M.Ö. 1191 – 1189)

Tawosret, XIX. Hanedanlığın son hükümdarlarından olan II. Seti'nin ikinci karısıydı. II. Seti, Krallar Vadisi'nde onun için bir mezar inşa edilmesini emretti, bu çok az kraliçeye bahşedilen bir onurdu ancak II. Seti eşinden önce, vârişsiz şekilde öldü, üvey evladı olduğu düşünülen Ramses-Siptah yeni kral oldu. Henüz çok genç olduğu için bir naip gerekliydi ve Tawosret onun adına saltanatı devraldı.²⁴⁶ Ramses-Siptah'ın altı yıl sonra ölümünün ardından, bağımsız olarak, ancak Irsu (veya Bay) adlı bir vezir yardımıyla hüküm sürdü.²⁴⁷ Tawosret, “Re'nin Kızı, Ta-merit Hanımı, Mut'un seçilmiş Tawosret'i” olarak biliniyordu. Tawosret, saltanatı kısa ömürlü ve

²⁴⁰ Lange, **a.g.e.**, s. 83.

²⁴¹ Oliver, **a.g.e.**, s. 173.

²⁴² Ruiz, **a.g.e.**, s. 199.

²⁴³ Oliver, **a.g.e.**, s. 173.

²⁴⁴ Ruiz, **a.g.e.**, s. 173.

²⁴⁵ Oliver, **a.g.e.**, s. 175 – 176.

²⁴⁶ Oliver, **a.g.e.**, s. 181.

²⁴⁷ Ruiz, **a.g.e.**, s. 199.

daha az etkili olmasına rağmen, Hatshepsut ile karşılaştırıldı. Hatshepsut'un saltanatının aksine ülkenin bozulmaya başladığı iki kısa yıl boyunca saltanat sürdü. Enflasyon, gıda kıtlığı ve huzursuzluk siyasi istikrarsızlığa neden oldu.

Günümüze ulaşan kalan birkaç görüntüsünden biri, geleneksel beyaz elbise ve Yeni Krallık'ın kırmızı kuşağı giymiş Tawosret'i yansıtmaktadır. Krallar Vadisi'ndeki en büyük mezarlardan biri olan halefi Sethnakht ile paylaştığı çifte mezardaki duvar resimlerinin bir parçasını oluşturuyor. Mezarın ilk başta Tawosret'e ait olduğu, ancak III. Ramses'in daha sonra Sethnakht'ı gömmek için kullandığı ileri sürülmektedir. Tawosret'in mezarındaki bazı resimleri, ölen kralın isimlerini içerecek şekilde değiştirildi. Tawosret'in mezarının deformasyonu, Hatshepsut'un anıtlarının başına gelenlere benzer şekildedir. Tawosret'in ölüm nedeni bilinmemektedir. Mısırbilimciler tarafından halefi Sethnakht'ın ondan kurtulduğu yönünde fikirler ileri sürüldü.²⁴⁸ Böylelikle kocası II. Seti'yi geride bırakan Tawosret, ölümüyle birlikte XIX. Hanedanlığın son firavunu olmuştur²⁴⁹

XIX. Hanedanlık kraliçe listelerinde geçen diğer kadın isimleri:

- Sitre,
- Tuya,
- Tanedjemet,
- Isetnofret,
- Henutmire,
- Maathorneferure,
- Meritamen,
- Bintanath,
- Nebettawy,
- Merytre,
- II. Isetnofret,
- Takhat,
- Tiaa,

²⁴⁸ Oliver, **a.g.e.**, s. 182.

²⁴⁹ Ruiz, **a.g.e.**, s. 199.

- Sutaılja,
- Tiya'dır.

XX.. Hanedanlık kraliçe listelerinde geçen kadın isimleri:

- Tiy-Merenese,
- Iset
- Ta-Hemdjert,
- Tyti,
- II. Tiye,
- Duatentopet,
- Henutwati,
- Tawerettenru,
- Nubkhesbed,
- Baketwernel,
- I. Tentamun'dur.

XXI. Hanedanlık kraliçe listelerinde geçen kadın isimleri:

- II. Tentamun,
- II. Mutnedjmet,
- Wiay,
- Karimala'dır.

XXII. Hanedanlık kraliçe listelerinde geçen kadın isimleri:

- I. Karomama,
- Patareshnes,
- Maatkare,
- Tashedkhonsu,
- Shepensopdet,
- Nesitaudjatakhet,
- Nesitanebetashru,
- Kapes,
- II. Karomama,

- Isetemkheb,
- Djedmutesankh,
- Djedbastiusankh,
- II. Tadibast,
- Tentamenopet,
- Tjesbastperu,
- III. Tadibast'tır.

XXIII. Hanedanlık kraliçe listelerinde geçen kadın isimleri:

- III. Karomama,
- Tashep,
- Tabeketenasket,
- Tentsai,
- Karoadjet,
- Irtiubast,
- Kakat,
- Betjet'tir.

XXIV. Hanedanlık kraliçe listelerinde hiçbir kadına rastlanmamaktadır.

XXV. Hanedanlık kraliçe listelerinde geçen kadın isimleri:

- Pekatjma,
- Tabiry,
- Abar,
- Khensa,
- Peksater,
- Nefrukekashta,
- Arty,
- Qalhata,
- Mesbat,
- Tabekenamun,
- Takahatenamun,
- Naparaye,

- Atakhebasken,
- Piankharty,
- Malaqaye'dir.

Geç Dönem olarak adlandırdığımız XXVI. Hanedanlık kraliçe listelerinde geçen kadın isimleri:

- Istemabet,
- Mehystenweskheth,
- I. Khedebneithirbinet,
- Takhuit,
- Tentkheta,
- Nakhtubasterau,
- Ladice,
- II. Khetbeneiterboni,
- Tadiasir'tir.

XXVII. Hanedanlık aynı zamanda I. Pers İktidar dönemi olarak da adlandırılır. Kraliçe listelerindeki kadın isimleri:

- Atossa,
- Roxane,
- Phaidyme,
- Artystone,
- Parmys,
- Phratogune,
- Amestris,
- Damaspia,
- Babilli Alogyne,
- Babilli Cosmartidene,
- Babilli Andia,
- Parysatis'tir.

Mısır ülkesini Pers kralları uzaktan yönettiği için Mısır yaşam ve kültüründe kadınlar çok az ya da hiç rol oynamadılar. XXVII. ve XXXI. Hanedanlıklar arası

dönemi neredeyse kraliçesiz olarak adlandırabiliriz. XXX. Hanedanlıkta adı geçen kraliçe:

- II. Khedebneithirbinet'tir.

XXXI. Hanedanlık kraliçe listesinde geçen kadın isimleri:

- Atossa,
- I. Stateira'dır.

Makedonya İktidarı dönemi kraliçe listelerinde geçen kadın isimleri:

- Roksana,
- II. Stateira,
- II. Parysatis,
- Makedonyalı II. Eurydice'tir.

2.2.4. PTOLEMAİOSLAR DÖNEMİ KRALİÇELERİ

Büyük İskender Mısır'ı fethettikten sonra orada İskenderiye şehrini kurdu. Kısa süreli kaldığı dönemde halk tarafından benimsendi. Hatta Mısır dinine uygun bir şekilde özellikler de aldı. Babil'de hayatını kaybettikten sonra Mısır'da kurduğu imparatorluk generaller arasında bölündü. Mısır birliklerinden sorumlu Makedon generali Lagos'un oğlu Ptolemaios Mısır satrapı oldu. M.Ö. 305'te Ptolemaios, I. Soter (Kurtarıcı) unvanını alarak Ptolemaios hanedanlığını kurmuştur.²⁵⁰

Büyük İskender'in M.Ö. 323'te ölümünden M.Ö. 30'da Kleopatra'nın saltanatı sonuna kadar olan Helenistik Dönem'de yaşayan kadınlarla ilgili kaynaklara ulaşmamız daha kolay olmuştur. Helenistik Mısır'da Yunan soyundan gelen nüfus arasında kadınları vesayeti gözlemlenmeye devam ederken, Mısırlı kadınlar erkeklerle eşit bir yasal kapasiteye sahipti. Bu nedenle hukuk ve adaletle ilgili konularda bağımsız hareket ettiler.²⁵¹

Ptolemaios Dönemi'nde birkaç kraliçe kayda değer bir şöhrete sahip olmuşlardır. Hanedanlığın başlarında:

²⁵⁰ David, a.g.e., 98-99.

²⁵¹ Parca, a.g.e., s. 316.

- I. Berenike,
- II. Arsinoe (I. Berenike'nin kızı)
- II. Berenike
- Mısır'ın son ve en ünlü kraliçesi VII. Kleopatra.

Kendi mülklerini yönettiler. Tanrılara ve kutsal alanlara hediyeler sundular, sanatı desteklediler, siyasi nüfuza sahip oldular ve hatta orduları komuta ettiler. Onlara da tanrıça gibi ibadet edildi.²⁵²

2.2.4.1. I. Arsinoe (yak. M.Ö. 289 – 281)

Ptolemaios, M.Ö. 271'de kendisi ve Arsinoe'yu “kardeş tanrılar” (theoi adelphoi) olarak bir kült kurdu ve MÖ 270'te Arsinoe'nin ölümünün ardından, Arsinoe İskenderiye'de bir Yunan kültüründe tanrılaştırıldı ve bir tanrı tarafından hizmet edildi. Tanrıçaya “sepet taşıyıcısı”- (kanephoros) denildi. Tanrılaştırılan kraliçe, aynı zamanda, Nil Deltası'ndaki Mendes'in kutsal koçunun tahta çıkışını kaydeden ve diğer şeylerin yanı sıra, Arsinoe'nin kült görüntülerinin ilahi olanların yanına yerleştirileceğini ilan eden bir anıt olan çağdaş Mendes stelinde Mısır tarzında temsil edildi. Tüm tapınaklarda, ölen kraliçeyi tanrılarla aynı seviyeye yerleştiren “tapınak paylaşan tanrılar” olarak ifade edildi.²⁵³

2.2.4.2. II. Berenike (M.Ö. 246 – 222)

III. Ptolemaios kendisini ve karısı II. Berenike'yi ilahi krallar panteonuna “hayırsever tanrılar” “theoi euergetai” olarak ekleyerek hanedan kültürünü daha da genişletti. MÖ 238 tarihli “Canopus Kararnamesi” adlı eseri üç dilde yazılmıştır; hiyeroglif (Mısır kutsal yazısı), demotik (Mısır idari ve yasal yazısı) ve Yunanca yazılmış metin, Mısır baş rahiplerinin ulusal bir meclisinde “Tapınaklarda Kral Ptolemaios'un mevcut onurunu artırmak için alınan kararları kaydeder. Kararname, III. Ptolemaios'un ölen kızı prenses Berenike'nin tanrısallığını ve ülke çapındaki tapınaklarda onurlandırıldığını ilan etmiştir. Yaşayan yöneticilerin ibadetini atalarının ibadetiyle ilişkilendirmek, böylece Ptolemaiosları sembolik alana demirledi ve kraliyet

²⁵² Parca, a.g.e., s. 317.

²⁵³ Parca, a.g.e., s. 318.

kültünde yerli din adamlarına verilen rol, rahiplerin hanedanlığa uzun vadeli sadakatini güvence altına aldı.²⁵⁴

2.2.4.3. II. Arsinoe (yak. M.Ö. 273 – 270)

Kraliçe II. Arsinoe dönemin ilgi çekici kadınlarından. Onun onuruna Arsinoe adlı bir festival düzenlendi, kasabalara (Arsinoe) ve köylere (Philadelphia) onun adı verildi, Fayum bölgesinin adı “Arsinoite nome” (ya da il) olarak değiştirildi ve meyve bahçeleri ve bahçelerden alınan verginin bir kısmı için ayrıldı. Onun imajı hem Yunan hem de Mısır tarzlarında madeni paralar, heykel portreleri ve kısmalar üzerinde yayıldı. Kendisine adanan Yunan mabetlerinde ve tapınaklarında dua ve adakların alıcısıydı ve Mısır anıtları, M.Ö. birinci yüzyıla kadar Mısır genelinde yerli tanrıların yanında “yerleşik bir tanrıça” olmanın yanı sıra bireysel bir tanrı olarak ibadet ettiğini doğrular.²⁵⁵

2.2.4.4. VII. Kleopatra (M.Ö. 51 – 12)

Mısır kraliçesi VII. Kleopatra, Helenistik krallıkların sonuncusu olan Ptolemaios hanedanı kraliçesiydi. Kleopatra Mısır doğumludur fakat Grek soyundan gelmektedir.²⁵⁶ Ocak M.Ö. 69’da İskenderiye’de dünyaya gelmiştir. Kleopatra sarışın ve minyon bir yapıya sahipti. Çok güzel olmamak ile sade ve duru bir güzelliğe sahipti. Pürüzsüz ve oval bir yüzü, geniş aralıklı gözleri vardı. Ancak en ayırt edici özelliği, burnuydu. Yırtıcı bir kuşun gagasını andıran kavisli bir burna sahipti. Kleopatra’yı diğer en değerli kılan şey ise yüzünü aydınlatan zekâsıdır. Doğduğu andan itibaren Kleopatra tanrının kızı olarak doğmuş ve çocukluktan itibaren tanrıça yetkisine sahip olmuştur.²⁵⁷ Güzelliği başka bir kadınla kıyaslanmayacak kadar ya da görenleri bir anda kendine aşık edecek kadar olağanüstü değildi. Fakat Kleopatra ile yapılan bir sohbet sakınılması olanaksız bir etki bırakırdı. Ses tonu çok etkileyiciydi, dilini sanki çok telli bir müzik aleti gibi kullanırdı. Birden fazla lisanda bilmekteydi.²⁵⁸

²⁵⁴ Parca, **a.g.e.**, s. 318.

²⁵⁵ Parca, **a.g.e.** s. 318.

²⁵⁶ Jacop Abbot, **Kleopatra: Ölümçül Güzellik**, (Çeviren: Oğuzhan Güçlü) İlya Yayınevi, İzmir, 2014, s.11.

²⁵⁷ Ron Miller – Sommer Browning, **Ancient World Leaders: Cleopatra**, Chelsea House Publishers, Chelsea, 2008, s. 20 – 21.

²⁵⁸ Plutarkhos, **Antonius ve Kleopatra**, (Çevirmen: Mehmet Özaktürk), Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2020, s. 51.

Roma tehdidi, Kleopatra'nın hayatına tıpkı babasının XII. Ptolemaios gibi hükmetti. Tarihçiler genellikle annesinin Ptolemaios XII'nin kız kardeşi ve karısı Kleopatra V Tryphaina olduğunu varsaydılar ancak Kleopatra'nın genç çağdaşı coğrafyacı Strabo, kendisinin ve küçük kardeşlerinin gayri meşru olduğunu belirtti. Annesinin Mısırlı olduğuna, Memfis'teki babasını kral olarak taçlandıran ve Mısır'daki en önemli rahip olan Mısır yaratıcı tanrısı Ptah tapınağının baş rahibinin akrabası olduğuna dair güçlü ikinci derece kanıtlar var.²⁵⁹ Kraliçe tarihi süreçte, siyasal-kültürel açıdan Eski Çağ Roma ve Mısır dünyasına yön vermesi ile önemlidir. Nitekim kraliçenin, Caesar ve Marcus Antonius ile kurduğu siyasi ilişkiler, krallığının ayakta kalmasını; hatta krallık sınırlarını genişletmesini sağlamıştır. Günümüze kalan portreleri onun alışagelmış güzelliğini onaylamasa da hem zeki hem de karizmatik olduğu konusunda hiçbir kuşku yoktur. Bununla birlikte Mısır'ın toplam 9 dil bilen ve dinsel festivallere katılan ilk Helenistik yöneticisi de Kleopatra'ydı.²⁶⁰

M.Ö. 51'de tahta çıktıklarında Kleopatra 17, erkek kardeşi XIII. Ptolemaios ise 11 yaşındaydı. Ancak krallığı kendisi ve kardeşi dışında, Roma'nın yasal varisi olan Pompei ile ortaklaşa paylaşacaklarını öğrendi. Kleopatra, kendisini Mısır'ın tek hükümdarı olarak gördüğünü açıkça belirtti. Adı ve portresinin, tüm yeni basılan paralarda görünen tek kişi olacağını söyledi ve kendi adına sikke bastırdı. Kardeşi Ptolemaios'un danışmanlarının üçü de tahta çıktığı andan itibaren Kleopatra'nın baş düşmanı oldu. Bu dönemde Nil'in taşması sel afetini gerçekleştirdi, bu durum ardından kıtlığı beraberinde getirdi.²⁶¹ Böylelikle iç isyan çıkmasına sebep oldu. Ağustos M.Ö. 48'den Ocak M.Ö. 47 yılına kadar geçen sürede Caesar'ın dört bin askeri İskenderiye şehrinde Mısırlılar tarafından kuşatma altına alındı. Caesar, aslında XIII. Ptolemaios ve VII. Kleopatra arasındaki Mısır iç savaşını sona erdirmeyi planlıyordu. Caesar'ın tercihini Kleopatra'dan yana kullanması üzerine Ptolemaios kaçmış ve topladığı orduyla beraber İskenderiye'ye gelerek Romalıları kentin küçük bir bölümüne sıkıştırmayı başarmıştı. Savaşın ardından ise Caesar, Kleopatra'yı tek hükümdar

²⁵⁹ Stanley M. Burstein, **The Reign of Cleopatra**, Greenword Press, London, 2004.

²⁶⁰ Kürşat Bardakçı, "Mısır Kraliçesi Kleopatra'nın Dağlık Klıkia'daki Egemenliği", **Anasay Dergisi**, Sayı: 3, 2018, s. 117.

²⁶¹ Miller – Browning, **a.g.e.**, s. 43 – 46.

olarak törenle tahta oturtmuş ve Mısır'ın egemenliğini vermiştir.²⁶² Kleopatra ve Caesar arasında geçen ilişki sonucunda Caserion olarak da bilinen XV. Ptolemaios adında oğulları dünyaya geldi.²⁶³ Kleopatra'nın Roma'ya hükmedebilecek bir varisi oldu. Fakat Caesar'ın Roma'da öldürmesi işleri değiştirdi.

Kleopatra'nın Marcus Antonius ile olan ilişkisinin en ayrıntılı tartışması Plutarkhos'un "Antonius'un Yaşamı" kitabında yer almaktadır. Antonius'un Kleopatra'ya olan büyük tutkusu 32, 36 ve 37. bölümlerinde bahsedilmektedir. 33. bölümde Mısırlı bir kâhin tarafından Octavian tehdidinin uğursuz uyarısına dikkat çekilmektedir. Plutarkhos, Kleopatra olmasaydı Antonius'un güçlü ve verimli bir lider olarak işlev görebileceği görüşündedir.²⁶⁴ Bu duygusal ilişki Mısır ve Roma tarafından hoş karşılanmamıştır. M.Ö. 2 Eylül 31'de Antonius ve Octavianus Actium'da savaşmaya başladılar. Caesar'ın geride bıraktığı tahtı ele geçirmek isteyen Marcus Antonius ve Octavianus'un, aralarında gelişen kişisel düşmanlık Actium zaferiyle Octavianus'un lehine sonuçlandı.²⁶⁵ Kleopatra'nın Caesar'dan olan oğlu ile Antonius'un oğlu da öldürüldüler.²⁶⁶ Büyük Helenistik krallıkların sonuncusu olan Ptolemaios Krallığı, artık Roma'nın eline geçmiş; Octavianus'ta Roma'nın tek hâkimi olmuş ve Augustus (Ulu, Kutsal) unvanını almıştır.²⁶⁷ Octavianus Kleopatra'yı Roma'da esir olarak tuttu. Antonius'un ölümü ve tutsaklığa tahammül edemeyen kraliçe intihar etti. Bazı kaynaklar intihar değil komplot olduğunu da düşünmektedir. Her hâlükârda Kleopatra'nın ölümü bazı çocuklarının hayatını da kurtarmıştır.²⁶⁸ Fakat Mısır'ın son dönemini kurtarmaya ölümü yetmedi.

²⁶² Bardakçı, **a.g.m.**, s.120.

²⁶³ William Maloney, "The Death Of Cleopatra, A Medical Analysis Of The Theory Of Suicide By Naja Haje". **WebmedCentral TOXICOLOGY**, New York, 2010, s.2.

²⁶⁴ Sally – Ann Ashton, **Cleopatra and Egypt**, Blackwell Publishing, 2008, s. 147 – 149.

²⁶⁵ Rukiye Öztürk, **Eskiçağ Tarih Yazarlarının Roma Cumhuriyet Dönemi İç Savaşlarına Bakışı ve İşleyiş Biçimleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009, s. 147 – 154

²⁶⁶ Tekin, **a.g.e.**, s. 222.

²⁶⁷ Bardakçı, **a.g.m.**, s. 124.

²⁶⁸ Burstein, **a.g.e.**, s. 32.

III. BÖLÜM: ESKİ MISIR DİNİ ve MITOLOJİSİNDE KADIN

3.1.ESKİ MISIR DİNİNDE KADIN

Eski Mısır dininin temeli, bireysel küçük köy, kasaba veya topluluğun yerel tanrı veya tanrıçasına tapınmaydı. Yerel bir takipçisi olan birçok tanrı, siyasi güç ve dini güçteki değişimler yoluyla kademeli olarak daha geniş bir popülerlik kazandı, ancak bu her durumda böyle olmak zorunda değildi. Bu daha çok, kültürleri Yukarı ve Aşağı Mısır'a zaten yayılmış olan bir tanrı çemberi ile gerçekleşti.²⁶⁹ Mısır medeniyetinin verimli topraklara ve iyi bir su kaynağına sahip olması, toplumların gelişmesinde çok önemli bir belirleyici olmuştur. İnsanların topluluklar halinde bir arada yaşamaya başladıkları Neolitik dönemde, ilk dini inanç ve deneyim kavramları gelişmiştir. İnsanlar her zaman çevrenin ve doğal güçlerin etkisi ile Mısır'ın dünya görüşündeki temel kavramları meydana getirmiştir. Mısır'ın yaratılış fikri, eski dinin dokusunu oluşturuyordu; bu da krallık, ölüm ve cenaze töreni gibi Mısır geleneklerinin çoğunu güçlü bir şekilde etkilemiştir.²⁷⁰

Eski Çağ medeniyetlerinde yapılan arkeolojik kazılar dini inançların ne olduğuna dair kesin bilgi vermezler. Fakat bir fikir sahibi olmamızı sağlayabilir. Badari'de yapılan kazıda titizlikle kefenlere sarılmış çakal, boğa, koç, ceylan gibi hayvanlara ait mezarlar bulunmuştur. Tarih öncesi dönemde sıkça karşılaştığımız bu hayvanların kutsallığı tarihi devirlerde de önemi korumaya devam etmiştir. Yine Badari'de insan mezarlarında hayvan başlarını gösteren muskalar bulunmuştur.²⁷¹ Mısır için tipik olan insan bedeni ve hayvan başı, insan başı ve hayvan bedenini kullanarak tanrıların simgelerini değiştirebilirler. Diğer toplumlardaki tanrıların ellerindeki taşıdıkları simgeleri, Mısır toplumu gövdenin üzerine ya da başın yerine koyar.²⁷² Mısırlılar inek kurban etmezler. İnek tanrıça İsis ile bağdaşmış bir kutsaldır. Heykeller İsis'i inek boynuzlu bir kadın olarak tasvir ederler.²⁷³

²⁶⁹ Hornung, **a.g.e.**, s. 70 – 72.

²⁷⁰ Cyril Aldred, **The Egyptians**, Frederick Praeger, New York, 1961, s. 72.

²⁷¹ İnan, **a.g.e.**, s. 52 – 54.

²⁷² Hornung, **a.g.e.**, s. 77.

²⁷³ Herodotos, **a.g.e.**, s. 138.

Mısır kültürünü oluşturan ve gelişimlerine kapı açan dindir. İnançlar genellikle somut ve soyut varlıklara inanmak olarak ikiye ayrılır. Soyut varlıklarla ilgili inançlar düşüncelerden ve sanılardan doğan inançlardır. Bu düşünce sisteminde insan düşüncesinin yarattığı, doğadan kopukluk vardır. Tek tanrılı dinlerin yarattığı inançlar soyut niteliktedir. Somut varlıklara dayananlar doğa olayları ile ilgili inançlardır. Eski Mısır'ın da somut bir inanç sistemi bulunmaktadır.²⁷⁴ Mısırlıların dini; güneşe, aya, yıldızlara ve tabiatın basit unsurlarına ait bir kültürdür.²⁷⁵ Mısır çok tanrılı bir dine inanmaktaydı. Neredeyse her şeyin bir tanrısı veya tanrıçası vardı. Dinin kaynaklarını bir vahiy ya da bir kitapla sınırlandırmıyordu aksine kültler ve mitlerle beslenmekteydi. Tanrı ve tanrıçaların gücü yeryüzünde ve gökyüzünde kendini gösterebilirdi.²⁷⁶ Mısır dini yöresel olarak henoteist²⁷⁷, genel anlamda politeist özelliğe sahip olan bir dindir.²⁷⁸ Mısırlıların hepsi aynı tanrılara tapınmazlar hepsinin tek ve ortak tapınmaları İsis ve Osiris inancıdır.²⁷⁹

Eski Mısır'ın bir diğer özelliği güçlü bir rahipler sınıfına sahip olmasıdır. Kutsal metinler, büyücülük, şifacılık gibi görevler insanların ölümden sonraki yaşama inanması ve hazırlanması rahiplerin toplumda güç kazanmalarını sağlamıştır.²⁸⁰ Fakat bu durum rahiplerin siyasi ve toplumsal olarak en üstte olmasına etki edememiştir. Firavun kendisine verdiği tanrı – kral unvanından dolayı her zaman monarşik yapı sağlam kalmıştır. Rahip sınıfının gücünü meşru kılan tapınaklar oldukça önemli merkezlerdi. Tapınak çalışanlarında rahiplerin dışında, müzisyenler, yazıcılar da bulunmaktadır. Birçok tanrıça kültüründe rahibeler de yer almaktadır. Kadınların ayrıca tapınaklarda bir diğer unvanı kâhin²⁸¹dir.²⁸² Rahip sınıfı aynı zamanda tapınakları da oluşturmuşlardır. Tapınakları ziyaret eden insanlar biblo benzeri küçük nesnelere

²⁷⁴ İsmet Zeki Eyuboğlu, **Anadolu İnançları Anadolu Mitolojisi**, Geçit Kitabevi, İstanbul, 1987, s. 40.

²⁷⁵ Cahit Beğenç, **Anadolu Mitolojisi**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1974, s. 9-10.

²⁷⁶ Schögl, **a.g.e.**, s. 14-15.

²⁷⁷ Din ve felsefede, Max Müller tarafından çıkarılmış, bir tanrıya bağlanırken diğer tanrıların varlığını da kabullenmeyi tanımlar.

²⁷⁸ Sipahioğlu, **a.g.e.** s. 47.

²⁷⁹ Herodotos, **a.g.e.**, s. 138.

²⁸⁰ Alaeddin Şenel, **Siyasi Düşünceler Tarihi**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi, Ankara, 1982, s. 93.

²⁸¹ Kehanet, sezgi veya bir tür ilhamla yahut bazı işaretlerin yorumuyla ileride meydana gelecek olayları önceden görme ya da haber verme, gizli veya esrarengiz bilgiyi ortaya çıkarma işi yahut sanatı, kâhin ise bu işi yapan kişidir.

²⁸² Mutluay, **a.g.e.**, s.79.

yontulmuş ve boyalı heykellere ve adak stillere kadar uzanan bozulmaz hediyelerin yanı sıra yiyecek, içecek ya da çiçek gibi bozulabilir adak bağışında bulunurdu. Bozulmaz hediyeler, arkeolojik bağlamlarda bulunan en önemli adak hediyeleri temsil etmektedir.²⁸³

Eski Mısır'da insanlar gibi Tanrılarda yaşlandılar, öldüler ve yeniden doğdular. Böylelikle Mısırlıların din anlayışında yaratılışın bir kez olan bir süreç olmasından ziyade sürekli yenilenme hali olduğuna inanıldı.²⁸⁴

Din olgusu bireysel ya da toplu insan yaşamının en derin yönlerini oluşturur. İnsan davranışlarına yön veren insan özneliğini kavramak istediğimizde dine de yaklaşmamız gerekmektedir. Bu yaklaşma bize toplumsal yapıyı ve onu oluşturan kadın ve erkeklerin din ve inanış açısından farklı düşüncelerin olduğunu ortaya çıkaracaktır.²⁸⁵

3.1.1. DİNİ GÖREVLİLER: RAHİBELER

Eski Mısır'da rahipler, ölümler, tanrılar ve tanrıçalar için günlük dini-büyülü ritüeller yaptılar. Bu ayrıntılı ritüeller eski geleneklere dayanıyordu ve her seferinde tam olarak aynı şekilde yapılması gerekiyordu. Mısır'ın baş rahibi olan kral, uygun günlük ritüelleri yerine getirmediyse, sıradan rahipler tarafından gerçekleştirilen ritüeller değersizdi. Ölümler ve tanrılar günlük beslenmeye ihtiyaç duyuyorlardı. Ritüeller yiyecek ve içecek tekliflerini, hayvan kurbanlarını ve sihirli büyülerini içeriyordu. Her tapındaki önemli bir ritüellerden birisi, tanrı veya tanrıça heykelinin günlük olarak yıkanması, beslenmesi ve giydirilmesiydi.

Bireysel rahiplerin öğretme, kayıt tutma, ölümlerle ilgilenme, cenaze törenlerine başkanlık etme veya hayvanları kurban etme gibi görevleri vardı. Din insanları vergi ödemediler ve krallık tarafından desteklendiler. En küçük tapınaklar dışında hepsi tahıl ambarları, kütüphaneler, şifa merkezleri ve okulları içeriyordu. Büyük tanrılara adanan büyük tapınaklarda, rahipler Eski Mısır'ın muazzam zenginliği kontrol ediyorlardı.

²⁸³ Richard H. Wilkinson, **Eski Mısır'ın Bütün Tanrı ve Tanrıçaları**, (Çeviren: Ahmet Fethi Yıldırım), Alfa Yayınları, İstanbul, 2016, s. 46 – 48.

²⁸⁴ Schögl, **a.g.e.**, s. 15 – 16.

²⁸⁵ Fatmagül Bertay, **Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın**, Metis Yayınları, İstanbul, 2021, s.12.

Kadınların rahipliği ise çok nadirdi bununla birlikte, Osiris'in ölümünde tanrıça İsis ve Nephthys'in kederini yeniden canlandırarak cenaze törenlerinde profesyonel yas tutanlar olduğu düşünülmektedir. Kadınlar cenazelerde ve morg kült ritüellerinde önemli bir rol oynamışlardır. Birçok kadın yas tutucu görevinde yer almıştır. Bir aile merhumun cesedinin mumyalanması ve mumyalanması için geçen 70 gün boyunca evin yasını tutmaları için profesyonel yas tutucu satın alırdı. Bu yas tutanlar daha sonra cenaze alayını mezara kadar takip eder, başlarına toz saçar, giysilerini yırtar, yanaklarını kaşıyıp ağlardı.²⁸⁶ Bereket tanrısı Min'in tapınaklarındaki kutsal törenler sırasında sistrum (kutsal bir müzik çingırağı) sallayan veya enstrüman çalan tapınak müzisyeni fahişeler olduğu Mısır bilimciler tarafından düşünülmektedir. Rahibeler, ailelerin cenaze kültlerine yardım ettiler, ölümlere adaklar getirdiler ya da mezarlarda buhur yaktilar. "Rahibe" terimi müzisyen anlamına geliyordu.²⁸⁷

Erkekler çoğunlukla tapınaklardan ve idareden sorumlu olsalar da kadınlar, özellikle Hathor gibi tanrıçalar olmak üzere rahip olarak görevlerde bulunabilirlerdi. Bununla birlikte, Yeni Krallık'a kıyasla Eski Krallık'ta kadınlar daha fazla unvana sahip olduğundan, durum zamanla değişmiştir. Rahibelerin çoğu aynı zamanda rahiplerle evliydi, dolayısıyla konumları genellikle kocalarınınkine bağlıdır.²⁸⁸ Fakat, bir Eski Krallık belgesi, erkek ve kadın rahiplerin aynı ücreti aldığını göstermektedir.²⁸⁹

Kadınlar, Tanrı ve Tanrıçalara yönelme ritüel sürecinde önemli roller üstlendirmişlerdir. Eski ve Orta Krallıklar sırasında, kadınlar tapınakta rahibeler olarak görev alırlardı. Kadınlar öncelikle Hathor tapınağında ve bazı durumlarda Neith tapınağında hizmet ettiler. Hathor rahipliğinde, kadınlar rahibe olarak baskın bir rol oynarken, sadece birkaç erkek rahip pozisyonunda görevliydi. Thoth, Khons ve Ptah tapınağında olduğu gibi, erkek tanrılara rahibe olarak hizmet eden bazı kadınlar vardır; ancak, çok yaygın değildi. Rahibe pozisyonunda olan kraliyet dışı kökenden gelen yüzlerce kadın vardı. Ek olarak, bu tür rahiplik konumlarının anneden kıza miras

²⁸⁶ Barbara Watterson, **Women in Ancient Egypt**, Alan Sutton Publishing, England, 1991, s. 45.

²⁸⁷ Christensen, **a.g.e.**, s 68 – 69.

²⁸⁸ L. Oakes – L. Gahlin, **Ancient Egypt**, Hermes House, London, 2002, s.366.

²⁸⁹ Abdel Halim Nur El Din, **The Role of Women in the Ancient Egyptian Society**, Ministry of Culture, Cairo, 1995, s. 129.

kaldığına dair hiçbir belirti yoktur: bu nedenle, çeşitli ailelerden kadınlara tapınakta çalışma fırsatı verdi.

En az iki rütbeli rahibe bilinmektedir: "Tanrının kadın hizmetçisi" anlamına gelen "hemet netjer" ve daha az yaygın olarak "saf rahibe" anlamına gelen "wabt" rahibeler bulunmaktaydı. Aslında bir rahip unvanı olan "hemet netjer" cinsiyet ayrımı olmaksızın en doğru şekilde "Tanrı'nın hizmetkarı" olarak tercüme edilir; bu, cinsiyetten bağımsız olarak tapınaklarda hem kadınların hem de erkeklerin oynamalarının beklendiği rol için daha fazla imalara sahip olabilir.

Eski ve Orta Krallıklar sırasında, kadın ve erkek rahipler, her dört ila beş ayda bir, kendilerine atanan tanrıların tapınaklarında hizmet ederdi. Yeni Krallık, kraliyet dışı kadınları rahibe olarak hizmet etmekten dışlayan değişiklikler getirdi çünkü pozisyon, erkekler tarafından kontrol edilen hükümet bürokrasisinin bir parçası olarak tam zamanlı bir iş haline geldi. Yeni Krallık sırasında Hathor rahibesi rolünü dolduran kadınlarda görülen keskin düşüşün, kadınların okuma yazma bilmemesiyle bağlantılı olabileceğini düşünülmektedir. Toplumun üst kademelerine mensup erkekler, hükümet içinde görev yaptıkları için okuryazar olma eğilimindeydiler. Rahiplik tam zamanlı bir meslek haline geldiğinde, oğulları tapınakta diğer önemli yönetim pozisyonlarını işgal ederken erkekler en tepeye yerleştirildi.

Yeni Krallık döneminde, erkek rahibin kadın aile üyeleri, kocaları veya babaları ile aynı tapınakta destekleyici rollerde bulundu. Kadınların dahil edilmesi, güçlü lider ailelerin kurulmasına yardımcı oldu. Rahip aileleri güçlendi, birbirleriyle evlendi ve üstün bir sınıf haline geldi. Bu tür aileler, firavunlar tarafından tanrılara cömertçe bahşedilen krallığın zenginliğinin çoğunu kontrol etme hakkına sahip olmuşlardır. Sonuç olarak, kadınlar kocalarının veya babalarının sahip olduğu otoriter konum aracılığıyla siyasi güç elde edebildiler.

Yeni Krallık döneminde rahibelerin sayısı azalsa da kadınlar (erkeklerle birlikte) farklı görevler tanrıların tapınaklarında hizmet edebiliyorlardı. Müzisyen rahibe, işi şarkı söylemek ve dans etmek olan olarak tanımlandı, ancak bazı kayıtlar aynı zamanda "tanrıçanın tarlalarını ve mülklerini yönetmekle görevlendirildiklerini" gösteriyor. Yeni Krallık tarafından onlara şarkıcı anlamına gelen "shemayet" denirdi.

Şarkıcılar hem erkek hem de kadın tanrıların tapınaklarında hizmet ettiler ve aynı anda birden fazla tapınağa hizmet edebildiler. Şarkıcıların liderlerine “hener” deniyordu ve genel olarak baş rahibin karısı seçilirdi. Bazı şarkıcılar, rahiplerle evlenmekteydi ancak çoğunluğu tapınakta hizmet ederken bekar kaldı.

Kadın müzisyenlerin tapınıktaki faaliyetleri şunlardan oluşuyordu: Tapınak ayinleri sırasında ilahiler söylediler ve arp, tef gibi enstrümanlar çaldılar. Tahtadan veya kemikten yapılmış tokmakları dövdüler ve “menit” veya “sistra” denilen büyük boncuklu, çingiraklı kolyeleri salladılar. Birçok Mısırlı kadın, müzisyenler (şemayet) olarak tapınaklarla ilişkilendirilmiştir. Thebes'te genellikle "Amun müzisyeni" olarak biliniyorlardı, oysa yerel tanrı başka bir yerde seçilmiştir. Müzisyenler genellikle bir grup hizmette ve üçü kapalı olmak üzere dört dönüşümlü grupta görev yapmışlardır. Sistrayı sallayarak ve menatı takırdatarak törensel danslara ve ritüellere eşlik etmişlerdir. Ayrıca tanrı ve tanrıçaların tapınaklarında arp, tef ve tokmak gibi enstrümanlar da çalmışlardır.²⁹⁰

Şarkıcılar tapınakta olduğu kadar kutlamalar sırasında kralı karşılamada da önemli bir rol oynadılar. Önemli olaylar sırasında manevi moralin yüksek tutulmasından sorumluydular. Şarkıcılar ayrıca ritüel müzik yaratmanın ötesinde farklı görevleri yerine getirmekten sorumluydu. Kadınlar mezar resimlerinde “tanrı ile doğrudan yüz yüze gelen, ona adaklar sunan veya ölen aile üyeleri için ayinler yapan” olarak tasvir ediliyor. Kayıtlar ayrıca kadınların tapınağın yönetim işlevine katıldığını gösteriyor. Örneğin, Henuttowy olarak tanımlanan bir Amon'un şarkıcısı, kocasına, hizmet ettiği tapınakta tanrıyı beslemek için kullanılacak tahıl sevkiyatları aldığını bildiren bir mektup yazdı. Araştırmacılar kadınların şarkıcı pozisyonuna hâkim olsalar da genellikle rahiplerle ilişkilendirilen görevleri yerine getirdikleri ortaya koyuyor.

Eski Krallık döneminde kadınlar 'cenaze rahiplerinin gözetmeni' pozisyonunda görev aldılar, ancak Orta Krallık'ta erkeklerin egemen olduğu dönemde böyle bir pozisyona sahip kadınlardan söz edilmiyor. Bununla birlikte, cenaze stellerinde kadınlar, vefat eden üyeler için içki dökmek veya adak sunmak gibi ritüelleri yerine getirirken tasvir edilmektedir.

²⁹⁰ Oakes – Gahlin, a.g.e., s. 367.

Yeni Krallık döneminde, şarkıcılar cenaze törenlerinde şarkılar söylediler. Bazı mezar sahnelerinde, yas tutan erkeklerin sayısından fazla olan gruplar halinde, kadınlar ölümlerini yasını tutarken gösterilir. Bir durumda, “yas tutan” unvanı, cenaze stelleri üzerindeki bir kadına adanmıştı ve bu onun mesleği olabileceğini düşündürüyordu. Ayrıca, Aset ve Nebhet'in “ilahi yas tutanlar” olarak görüldüğü göz önüne alındığında, “yas tutan”ın olası profesyonelleşmesi için güçlü bir tahmin olabilir.

Erkekler cenaze törenlerini yapmaktan sorumluydu; ancak bu süreçte kadınların önemli bir rolü olduğu görüldü. Mısırbilimciler ölmeden önce hastalara bakma görevini kadınlara verildiğini ve resmi cenaze törenlerinde cesedin hazırlanmasını üstlendiğini düşünmektedirler. Bu nedenle, kanıtlar kadınların bir miktar resmi cenaze sürecinin bir parçası olduğunu gösteriyor; ancak, rolleri henüz net olarak tanımlanmamıştır.²⁹¹

3.1.2. AHİRET İNANCI

Ölümden sonraki yaşam, Eski Mısır dünya görüşünde temel bir inançtı. Eski Mısırlıların ölümden sonraki yaşamı anlamaları, yaşamdaki doğal olayların mevsimsel olduğu gözlemine bağlıydı. Araştırmacılar, öbür dünyanın ardındaki ideolojiyi şu şekilde açıklıyor: Doğanın doğal ritimleri, güneşin günlük olarak doğuşu ve batışı, Nil'in yıllık verimli seli ve ekinlerin büyümesi, yaşam, ölüm ve yeniden doğuş döngüleri olarak görülüyordu. İnsanlığın da bu döngülerin bir parçası olduğuna ve ölümden sonra yaşamı bekleyebileceğine dair inanca sahiptiler. Bu inanç ölen ve Yeraltı Dünyası'nın hükümdarı olarak yeniden hayata döndürülen tanrı Osiris'in mitolojisiyle pekiştirildi.

Eski Mısırlılar, cesetlerinin kokmasından, öbür dünyada nefeslerini yeniden hiç bulamamaktan korkuyorlardı. Bu marazı korkuya “Ölümler Kitabının” bütün duaları boyunca rastlanır. Ölümden sonra bedenlerinin bozulmadan kalması düşüncesi, onlar için büyük bir korkudur.²⁹²

²⁹¹ Alameen, a.g.e, s. 80 – 85.

²⁹² Albert Champdor, **Mısır'ın Ölümler Kitabı**, (Çeviren: Suat Tahsuğ), Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul, 1984, s. 137.

Bununla birlikte, tipik olarak, Firavunlar, kraliçeler ve soylular gibi büyük mezarlara gömülenler, insanların üst kademesiydi ve alt tabakadaki insan daha az ayrıntılı bir şekilde gömüldü. Eski Mısırlılar, ölümden bir kişinin “Ka”, “Ba” ve “Akh” bölümlerine ayrıldığına inanıyordu. “Ka”, “bireysel yaşam gücü ve koruyucu deha” idi ve dünyevi yaşamı boyunca olduğu gibi, yemek, su ve barınma gibi ahirette de hayatta kalmak için gerekli olan şeylere ihtiyaç duyuyordu. Ba, hareketli olan ve kişinin kaderini güvence altına almak için Yeraltı Dünyası Yargıçları ile buluşması gereken ruhtu. Ba ruhu, kişinin Ma'at ilkelerine göre yaşayıp yaşamadığını yargılamak için kullanılan bir soru listesiyle sorgulandı. Kişi Ma'at'ın ilkelerine uymamışsa, ahirete geçemeyecekti, ancak başarılı olan bireylerin öbür dünyaya girmelerine izin verildi. Bu gerçekleşirken, “Ba” ve “Ka” yeniden birleşti ve “Akh”ı oluşturdu; “kişinin öbür dünyadaki yeni ruhsal durumu”.

Ölümden sonraki yaşam, yalnızca fiziksel alemde iyi bir yaşam sürenlere bahşedilmişti, aksi takdirde sonsuza dek öleceklerdi. Bir kişi öbür dünyaya geçtikten sonra, onlara adak sunmak ve yaşayan anılarına saygı göstermek, yaşayan aile üyelerinin sorumluluğundaydı.²⁹³ Kurak iklim sayesinde, bu adakların kalıntıları korunmuş ve bilim adamları, antik köylerin yıkıntılarında çıkarılan çanak çömlek kaplarının kalıntılarını analiz etmişlerdir.²⁹⁴

Eski Mısırlıların yaşamları manevi dünya tarafından belirlendi. Hayatın tüm önemli yönlerini ibadet, ritüeller ve fedakârlık yoluyla saygı duydukları çeşitli tanrıların gücüne bağladılar. Mitolojileri, politik, sosyal ve manevi faaliyetlerinin felsefi temelini oluşturdu. Elde edilen barış ve dengeyi açıklayan, hayatlarını yönetmek için kullandıkları ahlaki etiği yarattılar. Daha sonra, ilkelerine sadık kalanlar, ahirette sonsuza dek yaşama izni veriyorlardı.

Eski Mısır yaşamı, yaşamın tüm yönlerinden sorumlu olan tanrılarla güçlü bir ruhsal bağlantının sürdürülmesine dayanıyordu. Firavun, tanrı Horus'un yaşayan temsilcisi olarak, tanrılara ritüeller ve kurbanlar sunmaktan sorumluydu. Firavunlar, bu görevi tek başına yerine getirmedi bunun yerine tek işi manevi dünyayla iş birliği

²⁹³ Alameen, a.g.e., s. 67 - 69

²⁹⁴ Ruiz, a.g.e., s. 37.

yapmak olan tam bir rahip-rahibeler kadrosu oluşturdu. Bu nedenle, zamanlarının önemli bir bölümünü tapınaklarda günlük ritüeller gerçekleştirerek geçirdiler.²⁹⁵

3.2.ESKİ MISIR MİTOLOJİSİNDE KADIN

Eski Mısır'ın üç temel yaratılış miti bulunmaktadır, bu mitlerin hepsinde kadınlar da erkekler kadar rol almaktadır.

Heliopolis Miti

Eski Mısır tarihinin en ünlü yaratılış miti Heliopolis'de ortaya çıktı; Atum'un etrafında oluşmaktadır. Heliopolitan mitinin ana kaynağı Piramit Metinleridir ve mit açıkça Mısır dininin birçok yönü üzerinde büyük bir etkiye sahipti.

Bu efsanede iki grup tanrı yer alır bunlar: Atum, Şu, Tefnut, Geb, Nut, Osiris, Isis, Seth ve Neftis'i içeren Büyük Ennead (dokuz tanrılı grup) ve İsis ve Osiris'in oğlu Horus tarafından yönetilen Küçük Ennead'dir. Atum kendi kendini yaratarak kendini var etti ve çocuklarını (Şu ve Tefnut, hava ve nemi temsil eder) yarattı ve bunlar da sırasıyla Geb (yer) ve Nut'un (gökyüzü) ebeveynleri oldu. Bu tanrıların hepsi kozmik tanrıları ve yaratılışın gerçekleşmesi için gerekli olan unsurları kişileştirdiler. Geb ve Nut'un çocukları (Osiris, Isis, Seth ve Neftis) kozmik değildi.

Efsane, Atum adaya geldiğinde efsanevi Bennu kuşunun şeklini aldığını ve "Benben"'e (güneş tanrısı ile ilişkili bir sütun) konduğunu anlatır. Ra'nın Heliopolis'teki tapınağında Benben tanrının kült sembolüydü. Araştırmacılara göre muhtemelen tapınağın ilk yıllarından beri oradaydı ve koni biçimli bir taşı. Eski Mısırlılar, güneş tanrısının ilk kez ortaya çıktığı, yaratılışın başladığı tam yeri işaretlediğine inanıyorlardı.

Memphis Miti

Tanrı Atum'un en büyük rakibi, Memphis'te yüce yaratıcı tanrı olarak tapılan Ptah'tı. Memphis yaratılış miti, Ptah'ın aslında "nun" (yaratılıştan önceki var olmama durumu) olduğunu ve Atum'un annesi olan bir kızı Naunet'i yarattığını iddia etti. Bu, Ptah'ı yaratılış şeceresinde Atum'un önüne yerleştirdi. Memphis teolojisi, Ptah'ın, her

²⁹⁵ Alameen, a.g.e., s. 67 – 69.

şeyi düşünceleri (kalp tarafından ifade edilen) ve iradesi (dili ile ifade edilen) aracılığıyla var eden evrenin en üstün yaratıcısı olduğunu iddia etti. Ptah dünyayı, tanrıları, tapınakları ve şehirleri, yiyecekleri, içecekleri ve yaşam için tüm gereksinimleri yarattı. Ayrıca ilahi kelam ve ahlâk gibi soyut kavram prensiplerini de oluşturmuştur. Bununla birlikte, Ptah'ın mitolojisinin yaygın bir popüler çekiciliği yoktu ve kraliyet desteği almasına rağmen, hiçbir zaman en yüksek kraliyet hamisi olarak kabul edilmedi.

Hermopolis Miti

Üçüncü büyük yaratılış miti ise bilgelik tanrısı Thot'un kült merkezi olan Hermopolis'te ortaya çıktı. Hermopolis mitinin birkaç versiyonu vardır ancak hepsi merkezin üstünlüğünü ve yaratılıştaki asli rolünü göstermeye çalıştı. Bir anlatımda, Ogdoad (sekiz tanrıdan oluşan grup) ana rolü oynadı: dört erkek; Nun (ilksel sular), Huh (sonsuzluk), Kuk (karanlık) ve Amon (hava) ve onların kadın eşleri Naunet, Hauhet, Kauket ve Amaunet dünyayı “İlk Fırsattan” hemen sonra yarattılar. Bu kurbağa başlı erkekler ve yılan başlı dişiler sonunda öldüklerinde, yeryüzünde yaşamın devam edebilmesi için Nil'in akmasını ve güneşin doğmasını sağladıkları yeraltı dünyasında varlıklarını sürdürdüler.

Başka bir versiyonda, bir kozmik yumurta, yaşam kaynağı olarak ilkel okyanusun yerini aldı. Bir kuş (bir kaz ya da Tot'u temsil eden bir ibis kuşu) bu yumurtayı adaya koydu ve açıldığında, içinde hava (yaşam için gerekli) içeriyordu ya da başka bir anlatımda, tanrı Ra yumurtanın içerisindeydi. Dünyayı yaratmaya başladığında bir kuş şeklini aldı. Yine bir başka anlatım, Ogdoad'ın "Bıçaklar Denizi"nden çıkan bir nilüfer çiçeğini nasıl yarattığını anlatır. Çiçek taç yapraklarını açtığında ya dünyayı yaratan Ra ya da gözyaşlarıyla insanlığa dönüşen bir çocuğa dönüşen bir bok böceğini ortaya çıkardığı aktarılıyordu.

Yeni Krallık Mitleri

Yeni Krallık'ta Karnak'taki Amon Tapınağı'nda geliştirilen Teb miti, Thebes'in Amon'un tüm tanrıları ve insanlığı yarattığı orijinal yaratılış yeri olduğunu iddia etti.

Daha sonra, daha az önemli bir efsane, Elephantine şehrinin koç başlı tanrısı Khnum'un çömlekçi çarkında erkek ve kadınları nasıl modellediğini anlattı.²⁹⁶

3.2.1. TANRIÇALAR

Eski Mısırlılar pek çok tanrı ve tanrıçayı onurlandırmışlardır. Mısır'da bulunan tanrı ve tanrıça isimleri kitap haline getirilecek kadar çoktur.²⁹⁷ Dişil ilke, Eski Mısırlıların ruhsal sisteminde esastı. Kadın tanrıçalara hanedan öncesi dönemden itibaren tapılırdı ve Mısır tarihi boyunca saygı görmeye devam edildi. Tanrıçalara, insanların evlilik, aile kurma ve ahirette yeniden doğuş gibi kişisel yaşam hedeflerine ulaşmalarına yardımcı olan çeşitli roller atfedildi. Tanrıçaların çoğu, Eski Mısırlı kadınınkine benzer nitelikler aldı.²⁹⁸

İsimler ve kült yerlerinde olduğu kadar tanrıların kendilerini tezahür ettirdikleri nesnelere de farklılıklar olmasına rağmen, bu yerel tanrıların hepsi temelde karakter olarak benzerdi. Mısır'da zaman zaman 2000'den fazla tanrıya tapınıldı.²⁹⁹

Ma'at

Ma'at, kanatları ve başında devekuşu tüyü ile tasvir edilen bir tanrıçaydı. Ma'at'ın felsefesi, insanların günlük davranışlarına rehberlik etmek için kullandıkları manevi temel olarak hizmet etti.³⁰⁰ Ma'at denge ve düzeni temsil eden tanrıçadır. Mısır toplumunun yol gösterici ilkesi denge, doğruluk, düzen, adalet, hakikat, uyum, iyi davranış ve statüko anlamına gelen “ma'at” idi. Doğada ma'at, güneşin doğuşu ve batışı, mevsimlerin düzenli ilerlemesi ve yıllık su baskınlarıydı. Günlük hayatta ve iş hayatında ma'at, hak ve adaletti. Devlet işlerinde ma'at, statüko anlamına geliyordu: gelenekleri ve emsalleri takip etmek. Dini konularda ma'at, iyi bir hayat yaşamak, tanrı ve tanrıçalara saygı göstermek ve hoşgörülü olmak anlamına geliyordu. Herkesin, hatta kralın, ma'at'a göre yaşaması bekleniyordu.

²⁹⁶ David, **a.g.e.**, s. 165, 166.

²⁹⁷ Budge Wallis, **Antik Mısır'da Ölüm Sonrası Yaşam ve Tanrılar**, (Çeviren: Rengin Ekiz), İlya Yayınevi Matbaası, İzmir, 2013, s. 83- 91.

²⁹⁸ Alameen, **a.g.e.**, s. 69.

²⁹⁹ J.E. Manchip White, **Ancient Egypt: Its Culture and History**, Dover Publications, New York, 1970, s. 20.

³⁰⁰ Alameen, **a.g.e.**, s,64.

Mısırlılar, “Ma’atın denge terazisi ölçeği”ni yaklaşık M.Ö. 1350 tarihlerinde küçük miktarlardaki malzemeleri artı veya eksi yüzde bir hassasiyetle tartabilen hassas terazi terazileri geliştirdiler. Bu ölçekler, modern kimya laboratuvarlarında kullanılan denge çubuğu ölçeklerine oldukça yakın zamana kadar büyük ölçüde benziyordu. Mısırlılar için denge terazileri, pratik uygulamaların yanı sıra derin dini öneme sahipti. Ölümden sonra, her insanın kalbi, denge ve düzen tanrıçası Ma'at'ın terazisinde "Ma'at'ın tüyü" ile tartılırdı. Ölüler Kitabı'nın resimli kopyaları, Ma'at'ın denge terazileri ile tamamlanmış bu dramatik sahneyi açıkça tasvir etmektedir.³⁰¹

Ma’at’ın ilkelerinde her insanın uyması beklenen 41 ilke vardı. Bazıları şunları içerir:

Tanrı'ya lanet etmedim.

Kötülük yapmadım.

Bir çocuktan yemek almadım.

Ben kimsenin karısını baştan çıkarmadım.

Ben çalmadım.

Kulaklarımı gerçeğe kapatmadım.

Erkekleri ve kadınları öldürmedim.

*Sebepsiz üzüntü duymadım.*³⁰²

Nut

Gökyüzü tanrıçası Nut, hanedan öncesi dönem kadar erken bir tarihte ortaya çıkmıştır. Eski Mısır mitolojisine göre, Tanrıça Nut’un yaratılması, ebeveynleri, hava tanrısı Şu ve nem tanrıçası Tefnut’un doğumuyla başladı. Şu ve Tefnut, yeryüzü tanrısı Geb’i ve gökyüzü tanrıçası Nut’u doğurdu. Çoğu kültürde, gökyüzü erkekleştirilirken yeryüzü tanrıçası genellikle dişil bir form alır ancak Mısır’da yeryüzü eril, gökyüzü dişildi. Yeryüzü tanrısı Geb, dünya fiziksel yaşamın alan olduğu için kız kardeşi Nut’a

³⁰¹ Christensen, **a.g.e.**, s. 64 – 65.

³⁰² Alameen, **a.g.e.**, s. 64.

kıyasla çok az ilgi gördü. Mısır bilimciler bu anomali için çoğu kültürde; gökyüzü, pasif toprağı döllemek için yağmur yağdıran aktif varlık olarak konumlandığını yeryüzünün genellikle bir dişi tarafından temsil edilirken, gökyüzünün yağmuru sembolik olarak tohumlamayı temsil edebildiği ifade etmektedir. Mısır'da yeryüzü, gökten gelen yağmur ile değil, yağmurun ıslattığı topraktan gelen Nil'in yıllık taşkınlarıyla gübrenmekteydi, böylece Eski Mısır'da yeryüzü erkek bir tanrı olarak form buldu. Bununla birlikte, Nut, yaşam sürecinin gerekli bir bileşeni olan güneşin doğuşuyla yaşamın her gün etkinleştirilmesine katkıda bulunmuştur.

Nut, vücudu bir kanopi gibi uzanan, karnını yıldızlarla kaplayan çıplak sarı veya ten rengi bir kadın olarak tasvir edilmiştir. Çıplak vücudu, çıplak doğurmuş olabilecek insan kadınlarını yansıtan güneş tanrısı Ra'nın günlük doğumuna atfedilebilir. Aynı zamanda, daha az yaygın olmakla birlikte, görevi ölümlere koruma, yiyecek ve içecek sağlamak olan bir ağaç tanrıçası olarak tasvir edilmiştir. "Piramit Metinleri"nde "Büyük Ufuk", "Büyük Koruyucu" ve "Tüm Tanrıların Annesi" olarak anılırdı. Nut bir zamanlar yaratıcı bir tanrı olarak kabul edildi ya da en azından tarihsel dönemden önce daha fazla kıdem ve özerkliğe sahipti. Çeşitli kültürlerin siyasi güçlerinin artmasıyla birlikte bazı yerel tanrılar Teb'li Amon örneğinde olduğu gibi devlet tanrılarına yükseltildi. Ayrıca, çeşitli rahipler tarafından Atum, Ptah ve Re gibi erkek tanrıların yüce yaratıcılar olarak tanıtılması, tanrıça Nut'u kadın rolüne indirdi. Nut tek bir tanrıyla ilgili olarak eş, anne ve kızı rollerini kapsıyordu. Orta Krallık döneminde rüzgâr tanrısı Amon ile birleşerek Amon-Re olacak güneş tanrısı Re'nin kızıydı. Amon-Re, Nut'un onu doğurmasına rağmen yüce bir Tanrı olarak kaldı.

Nut'un birincil rolü "koruyucu ve diriltici", yani "ölü kabul ettiği" gök tanrıçasıydı. Vücudundaki yıldızlar, sonsuz yaşama ulaşabilen değerli ruhları temsil ediyordu ve ona "bin ruhlu biri" tanımı verildi. Nut için yapılmış tapınak ve dolayısıyla büyük ihtimalle kült olmamasına rağmen; Nut'a ölümden sonra ebedî hayatı sağlamak ve onun korunmasını sağlamak için dua edildiğine dair işaretler vardır.

XVIII. Hanedan'dan Kral Tutankhamun'un mezarında Nut'a duası şöyledir:
 "Nut Ana, yüzüme kanadını açar mısın? Sağlıkta ve hayatta iki kolun beni kucakla ki, senin içinde var olabileyim ve sen de benim korumamı sağlayasın!"

Nut'un kendisine verdiği cevap aynı mezarda şu şekilde kaydedildi: "Oğlum Osiris, Kral Tutankhamun, Güney Heliopolis'in hükümdarı haklı çıktı. Ayağa kalkıp ileri gidebilirsin! Dilediğin tüm yolculukları yap, sonsuza kadar yaşa!". Ayrıca Firavun'dan daha az prestijli mevkilere sahip kişiler tarafından da dua edildi. Amun'un şarkıcısı Henut-wadjebu'ya ait Yeni Krallık'tan bir tabutta şu sözler yazılıdır:

"Ey Nut anacığım, üzerime uzan da senin içinde olan ölümsüz yıldızların arasına yerleşeyim ve ölmeyeyim." Nut, ölümlerin koruyucusuydu ve her insanın sonsuz yaşamı elde etmek için giriştiği süreçte önemli bir rol oynadı. Vücudu, ölümden sonraki yaşamda yeniden doğduğu güvenli sığınaktı. İnsanlar, Nut'la bir olma şansını kutsamaları için Nut'a dua ettiler. Mısır halkının sonsuz yaşamın yaşam amacını deneyimleyebilmelerinin yalnızca tanrıça Nut'un yetkisiyle olduğu düşünülmekteydi.³⁰³

Neith

Nut gibi tanrıça Neith'e de hanedan öncesi döneme kadar tapılırdı. M..Ö. 4000 yılına dayanan en eski Tanrıçalardan biri olarak kabul edilmektedir. Kendi kendini yarattığı söylenen ve "akbaba şeklinde rüzgâr tarafından hamile bırakıldığı" söylenen kendi kendine doğmuş bir tanrıçadır. Yavrularının beslenmesi için kendi vücudunu deldiği tasvir edildi. Mısırbilimciler belirgin bir kocası olmadığını iddia ediyor ancak bazı araştırmacılar Neith'in Seth'in karısı olduğunu ve ikisinin de timsah suretli tanrı Sobek'in ebeveyni olduğunu ifade etmektedir. Sembolü olarak çapraz okları ve kalkanı bulunan bir bok böceği olan bir kadın olarak tasvir edilmiştir. Çapraz oklar onun savaştığı ve avcı ruhunu ifade eder. Bu tür özellikler genellikle erkekler veya erkek tanrılarla ilişkilendirilir.

Neith, yüce Tanrı Atum'a benzer hem erkek hem de dişi taraflara sahipti. Atum cinsiyetsiz veya androjen olarak nitelendirilmiştir, ancak her zaman erkek olarak temsil edilir, aynı şekilde Neith her zaman kadın olarak tasvir edilir. Neith, özellikle batı Deltası yakınlarındaki kuzeydeki Sais şehrinde, adına adanmış tapınaklar ve kültlerle, Eski Krallık döneminde en belirgin tanrıçalarındandı. Neith'in adı, diğer

³⁰³ Hollis, a.g.e., s. 497.

tanrıların isimlerine kıyasla kişisel isimlerin yüzde kırkında kullanıldı. I. Hanedan'dan Kraliçeler bile tanrıçanın adını kendi adlarına dahil ettiler: Namer'in karısı, Neithhotep'in adı "Neith memnun" ve Kraliçe Mernieth'in adı "Neith'in Sevgilisi" anlamına geliyordu. Yeni Krallık sırasında, hala önemli miktarda hayranlık ve saygı duyulan bir tanrıçaydı.

Hem kadın hem erkek olarak ikili karakterine ve üstünlüğüne hitap eden "Her Şeyin Anası ve Babası" olarak adlandırıldı. Neith'in ahirete girmek için alınan süreçte de rolü vardı. Morg tanrıçalarından biri olan Neith, diğer tanrıçaların yardımıyla tanrı Osiris'e ve tüm ölen krallara koruma sağlamakla ilişkilendirildi. Ölülerin yargıçlarından biri olarak sunuldu; "Neith'in huzurunda hüküm verildi" yazan tabut metinleri keşfedilmiştir. Mumyayı sarmak için genellikle yüzlerce metre kumaşa ihtiyaç vardı ve bunlar dokuma kumaşın manevi kaynağı olarak kabul edilen Neith'in koruması altına girdi. Kadın dokumacılar aracılığıyla korumasını ölenlere uzattı.

O, diğer tanrıçalarla birlikte, ölülerin kanopik kavanozlarında tutulan iç organların koruyucusu rolü verildi. Ayrıca, Kralların koruyucusu olarak görülüyordu. "Piramit Metinleri"nde, Neith ve diğer tanrıçalar Kralın koruyucuları olarak atfedilir.

Böylece dişi tanrılara Firavun ve krallığın korunmasında baskın olmasa da önemli bir rol verildi. Neith'e, hükümdarları ve ölüleri gözetlemek için kullandığı ilahi annenin gücü bahşedilmişti. O, avcılık ve dövüş gibi eril özelliklerin yanı sıra annelik ve koruma gibi dişil özelliklere de sahip olan yüce bir tanrıydı. Eski Kraliçeler arasında erişilen siyasi gücün kaynağı için birincil tanrı olarak hizmet etmesi de mümkündür.

Mut

Devletin siyasi çıkarı, Orta ve Yeni Krallık arasında yaratılan tanrıça Mut aracılığıyla açıkça korunmuştur. Mut'un miti kuzey Heliopolis'te başladı, ancak varlığı en çok tapınaklarının çok olduğu Teb'de baskındı. Heliopolis'te Amon'un annesi olarak tanımlandı: "yeni doğmuş bir Amon'u sırtına alıp onu güneye Thebes'e taşıyan göksel inek" olarak adlandırılmıştır. Bunlara karşılık olarak XVIII. Hanedan tarafından Mut, Amon'un karısı olarak saygı görür ve böylece Kemetik mitolojide önceki karısı Amunet'in yerini alır. Mut ve Amon'un birlikte bir çocuğu olan Khonsu vardı ve genellikle İsis, Osiris ve Horus efsanesine benzer şekilde kutsal üçlü olarak anılırlardı.

Mut'un otoritesi, tüm sınıflar tarafından saygı duyulan Hathor ve İsis gibi diğer tanrıçalarla karşılaştırıldığında, kraliyet sınıfı arasında özellikle saygı gördü.

Hatshepsut, Kral olarak hükümdarlığı sırasında, Tanrıça Mut'a çok fazla övgüde bulundu, ibadet etti ve Karnak'ta Mut için bir tapınak inşa etti. Kral Hatshepsut, ilahi çift Amon ve Mut'tan doğan ilk çocuk olarak anılmaktaydı. Hatshepsut yönetimi sırasında, birkaç adam tanrıça Mut'a saygılarını sunmak için isimlerini değiştirdi. Bu isimler arasında "Mut'un oğlu" anlamına gelen Sa-Mut ve "Mut'un kardeşi" anlamına gelen Sen-Mut yer alır. Araştırmacılar Mut'un yönetici sınıf içinde dışıl ilkenin tanrılaştırılması olarak anlaşılabilceğini iddia etmektedir: Mut'un tarihi, kadınları yadsınamaz derecede güçlü olan bir aile olan XVIII. Hanedanlığın bağı görüldüğü için "kadın kraliyet" gücünün tanrılaştırılması olarak anlaşılmalıdır.

Mut'un adı "anne"nin kemetik kelimesiydi ve onun tüm Krallık üzerinde koruyucu anne olarak görüldüğü söylenebilirdi. Mut, krallık ve kral üzerinde ilahi bir anne ve koruyucu olarak, Kral ve devletin düşmanlarını cezalandırma yetkisi veriyordu. Kralın otoritesine meydan okuyan herkes "Mut'un büyük mangalında ateşle yok edildi". Mut ile ilişkilendirilen "Apop'un Devrilmesi" olarak adlandırılan bir ritüel de ona koruyucu güçler yüklemiştir. Apop, güneşi ele geçirmek isteyen yılan şeklinde bir iblisti. Apop'un Kemet devletine yönelik herhangi bir tehdidi sembolik olarak temsil etmesi mümkündür.

Gücünün tüm Tanrıların gücünü aştığı söylenir. Örneğin, XVIV. Hanedanlık döneminde Karnak'tan bir yazıt, ona "Tanrıların Hükümdarı" adını verdi. Ölüler kitabında "tanrılardan daha güçlü" olarak anılır ve üç başlı olarak tasvir edilir. O, bilge ve yardımsever olduğu kadar vahşi ve güçlü olarak da atfedildi. Ölüler kitabına göre "ruhları kuvvetlendiren, sağlam bedenler meydana getiren ve onları şer odasında bulunan iblislerin yurdundan kurtaran" Mut'tur. Mut, akbaba şeklinde bir baş parçası ve kraliyet asası takan bir kadın olarak tasvir edilmiştir. Amacı ulusun siyasi çıkarlarını güvence altına almak olan hem savaşçı bir kadın hem de bir anneydi.

Hathor

Tanrıça Hathor ilahi bir anne olarak görülüyordu, Eski Krallık kadar erken bir tarihte kayıtlarda geçmektedir. Hathor'a Mısır'da tüm sınıflar ona tapıyordu. Sadece

yaratıcı tanrı Ptah'tan sonra ikinci sıradaydı. Kadınları doğurganlıkla kutsamaktan ve onlara anneliği deneyimleme şansı vermekten sorumluydu. Ayrıca anneleri hamilelik ve doğum yoluyla korudu. Hathor türbelerinde doğurganlık bebekleri veya kadın heykelcikleri, doğurganlık ve daha fazla çocukla kutsanmayı uman kadınlar tarafından bırakılmıştır. Eski Mısır'lı kadınlar, kadınlıkları ve doğurganlıkları için Hathor'a çok minnettardı. Kızlardan kadınlara dönüşebilmeleri Hathor'un armağanıydı. Ayrıca Hathor'un evli çiftler arasında cinsel hazı artırdığına ve böylece “yaşam bağışlayıcısı ve yatağın koruyucusu” unvanını kazandığına inanılıyordu.

Cinsellik ve doğum tanrıçası olarak Hathor, genç çiftler tarafından cinsel yaşamlarına tutku ve sevgi getirmek için sıklıkla aranırdı. Hathor, ya güneş diski tutan boynuzlu bir inek ya da inek kulaklı bir kadın şeklinde tasvir edilmiştir. Bir inek olarak “aile, toplum ve ulus” için besin sağlayıcısıydı, mezar yazıtlarında Kralı emzirirken tasvir edilmiş ve böylece bir anne olarak rolünü ifade edilmiştir. Ayrıca Hathor adı "Horus'un malikanesi" anlamına gelir ve bu da onun Kral üzerinde bir koruyucu olduğu fikrine katkıda bulunmaktaydı. Mitolojide Hathor, çölde avın kanını aramak için dolaşan korkunç bir tanrı olarak ortaya çıktı. Babası Ra, onu koruyabilmesi için ona yakın olmasını istedi. Ra, onu barışçıl bir tanrıçaya dönüştürmeye yardımcı olması amacıyla müzik ve dansla baştan çıkararak onu geri getirmek için tanrılar Tot ve Bes'i kullandı. Ardından müzik ve dansla da ilişkilendirilerek “Dansın Metresi” ve “Mutluluk Kraliçesi” unvanlarını kazandı. Hathor tapınakları, onu müzik yoluyla yatıştıran şarkıcılar ve dansçılar tarafından sıklıkla ziyaret edildi. Dans etmek dünyevi bir uğraş haline gelmeden önce dini bir meslekti. Hathor tanrıçanın onuruna dans edilmekteydi.³⁰⁴ Hathor'un Eski Krallık döneminde çok sayıda tarikatı vardı ve tapınakları kadınlar tarafından kontrol ediliyordu. Ayrıca, Teb'de diğer tüm tanrıçalardan daha fazla tapınağa sahipti. Orta Krallık kralları, hükümdar olarak meşruiyetlerini sağlamlaştırmak için Hathor kültlerini kullandılar. Yeni Krallık sırasında, Hatshepsut, Hathor tarafından emzirildiğini ve böylece taht üzerindeki ilahi hakkını savunduğunu iddia etti. Bir mezar yazıtında Hathor'un kadın krala şunları iletmiş olduğu aktarılır: "Elini öperim, Khebt ağında Horus'uma yaptığım gibi majestelerini

³⁰⁴ Lise Manniche, **Music and Musicians in Ancient Egypt**, British Museum Press. London, 1987, s. 20.

hayat ve mutlulukla doldurdum. Majestelerini göğsümle emzirdim.” Hatshepsut kraliyet konumunu meşrulaştırmak için bir mekanizma olarak kullanıldı. Yeni Krallığın Kraliçeleri bile Hathor başlıkları giyerdi. Hathor, dünyaya hayat getirmek için gerekliydi ama aynı zamanda “Ahirette yeniden doğuşun aracıydı”. “Cennetin Kraliçesi” ve “Altın Olan” olarak adlandırıldı. Aynı zamanda 'Batı'nın Hanımı' olarak da adlandırıldı; batı ölümlerinin yaşadığı yer ve ölümleri kabul eden tanrıçalardan biri olduğu için tanrıça Nut ile paylaşılan bir roldü. Hathor ve Nut, II. Amunhotep'in mezarında ruhları öbür dünyaya davet ederken tasvir edilmiştir. Hathor, bu nedenle Eski Mısırlıların potansiyel olarak öbür dünyaya katılmadan önce aldıkları süreçte esas bir tanrıçaydı. Ayrıca, ölen kişiye ağaç şeklinde “gölge ve ferahlık” getirmesiyle atfedilen “Güney Çınar Hanımı” olarak da adlandırıldı. Hathor, yakınlık, üreme, hamilelik, annelik ve öbür dünyaya yeniden doğuş gibi yaşam döngüsüne birçok temel yönü atfettiği için önemli bir tanrıçaydı. Bu nedenle, Hathor'a saygı, tüm krallıklarda yaygın olarak kaldı.³⁰⁵

Bastet

Bastet için Mısır'da kullanılan kelime mit, miit, miw, miu veya mii-"miyavlayan kadın" idi. Afrika yaban kedisi Mısır için bir nimet ve aynı zamanda bir tanrıçaydı. Kediler ekonomik açıdan faydalı, dini açıdan önemli ve evcil hayvanlar kadar popülerdi. Ayırt edici önkol işaretleri nedeniyle bazen "eldivenli kedi" olarak adlandırılan, Mısırlılar tarafından ödüllendirilen küçük, uzun bacaklı, kum renkli uskumru tekir, günümüzün evcil kedilerinin atasıdır. Genetik ve anatomik araştırmalar, günümüzün evcil kedilerinin hepsinin temel olarak soyundan geldiğini göstermektedir. Par-Bast'ta yapılan kazı çalışmalarında mumyalanmış kutsal kedilerden oluşan bir mezarlık da bulunmuştur.

Bes: Şiddetli, aslan başlı cüce tanrı, doğumda çocukların ve kadınların koruyucusu. Tüylü bir taç takan çirkin bir cüce olarak temsil edilen Bes, doğum sırasında çocukları ve kadınları koruyan; evlilik ve neşe tanrıçasıydı.³⁰⁶ İnsanlar ayrıca

³⁰⁵ Alameen, a.g.e., s.69 – 80.

³⁰⁶ David, a.g.e., s. 163.

Bes figürlerinin şans ve iyi mizah getireceğine ve evlerinden öfke ve üzüntüyü uzaklaştırabileceğine inanıyorlardı.³⁰⁷

Edjo (Wadjet): Kobra tanrıçası, Aşağı Mısır'ın hamisi, kralın koruyucusu.

Heket: Kurbağa tanrıçası, doğurganlığın hamisi, doğumda kadınların koruyucusu.

İsis: Bereket tanrıçası, Horus'un annesi, yas tutan ilahi, kanopi kavanozlarının dört koruyucusundan biri, mumyalanmış bir kişiden iç organların çıkarıldığı özel kaplar. Dört kanopik kavanoz, ölü kişinin ciğerlerini, karaciğerini, midesini ve bağırsaklarını içeriyordu. Bu kavanozlar, kişinin mezarına, genellikle özenle dekore edilmiş, mühürlü bir sandık içine yerleştirildi.

Min: Şişman, neşeli, popüler doğurganlık tanrısı.

Nehkhet: Yukarı Mısır'ın akbaba tanrıçası, kralın koruyucusu.

Nephthys: İsis, Osiris ve Seth'in kız kardeşi, ilahi yas tutan, kanopik kavanozların dört koruyucusundan biri.

Sekhmet: Şiddetli aslan başlı tanrıça, Mısır'ın düşmanlarını yok ettiği düşünülmektedir.

Selkit: Kanopi küplerinin dört koruyucusundan biri olan Akrep tanrıçası.

Seshat: Yazı tanrıçası, ilahi kütüphaneci, Thoth'un karısı.

Taweret: Hamile su aygırı, doğurganlığın ve doğum yapan kadınların koruyucusu. Doğurganlık, doğum ve emzirmede kadınların baş tanrısı Taweret idi. Arka ayakları üzerinde duran ve sihirli bir bıçak ya da harika İsis düğümü (tyet) taşıyan hamile bir su aygırı olarak tasvir edilmiştir.³⁰⁸ Bu, doğmamış Horus'u Seth'in yıkıcı hilelerinden korumak için tanrı Atum tarafından İsis'in rahminin derinliklerine

³⁰⁷ Christene El Mahdy, **Mummies Myth and Magic in Egypt**, Thames and Hudson, New York, 1991, s. 140.

³⁰⁸ Aude Gros de Beler, **Egyptian Mythology**, Grange Books, Kent, 2004, s. 110.

bağlanan tamponu sembolize ediyordu.³⁰⁹ Onu daha da vahşi göstermek için bir timsahın kuyruğuna ve bir aslanın ağzına sahipti.

Tefnut: Şu ile eşleştirilmiş nem tanrıçası.

3.2.2. FESTİVALLER ve DİN KÜLTLERİ

3.2.2.1. Festivaller

İki binden fazla tanrı ve tanrıça ile bir festivaller düzenlenmekteydi Bazı festivaller haftalarca sürdü ve binlerce ziyaretçiyi çekti. Çoğunlukla kendi törenleri ve festivalleri olan doğa tanrıları olan tanrılar, gerçekçi, edebi düşünceye tapanların ikamet ettiklerine ve kendilerini belirli doğal biçimlerde tezahür ettirdiklerine inandıkları ruhlardı. Bu inançlar, ilahi gücün kendini gösterebileceği semboller olarak görüldükleri için, çoğu tanrıya hayvan veya fetiş biçiminde tapan yerel kültürle başladı. Bu tanrılar, tapınanlar tarafından uygun yıllık festivallerle gözlemlenen, yıllık su baskını, ekinlerin büyümesi ve ışık ve karanlık gibi tekrar eden doğal olaylara kaçınılmaz olarak bağlıydı.³¹⁰

Tarihçi Herodotos, kutsal şehri Bubastis'te kedi başlı tanrıça Bastet'i onurlandıran bir şenliğe tanık oldu ve Histoia adlı eserinin II. Kitap bölümünde bu konuda şunları yazdı: her tekne; yolda, bazı kadınlar kastanyetlerle sürekli bir takırtıyı sürdürürler ve bazı erkekler flüt çalarken, geri kalan hem erkekler hem de kadınlar şarkı söyler ve ellerini çırparlar... Bubastis'e ulaştıklarında festivali ayrıntılı fedakarlıklar ve daha fazlasıyla kutlarlar. Şarap yılın geri kalanında tüketilenden daha fazla tüketilir. Orada buluşan sayılar, yerel rapora göre yedi yüz bin erkek ve kadını aşmaktaydı. Bu vahşi dini bayramlar aynı zamanda işten uzun tatillerdi. Rahipler yiyecek, bira, şarap ve diğer lüksleri dağıttı. O zaman, şimdi olduğu gibi, bedava yiyecek ve içecek her zaman memnuniyetle karşılandı.³¹¹

³⁰⁹ Eugen Strouhal, **Life in Ancient Egypt**, Cambridge University Press, Cambridge, 1992, s. S. 19.

³¹⁰ William C. Hayes, **The Sceptre of Egypt: A Background for the Study of the Egyptian Antiquities in The Metropolitan Museum of Art**, Part I., Metropolitan Museum of Art, New York, 1978, s. 75 – 76.

³¹¹ Christensen, **a.g.e.**, s. 64.

3.2.2.2. İsis Kültü

İsis'in erken kültleri ile ilgili çok fazla bilgiye sahip değiliz. Bunun başlıca sebebi, kökeninin tam manasıyla belli olmamasıdır. Kökeni ile ilgili yalnızca bazı varsayımlar bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi, Osiris ile daha güneyde bulunan bugün ki adıyla Etiyopya olan Nubia topraklarından gelmiş olduğu görüşüdür. Diğer bir görüşe göre yeri tam belli olmamakla birlikte kuzeyde bir ülkeden geldiği ya da tamamen Heliopolis sisteminde ortaya çıkmış bir tanrıça olduğu görüşüdür.³¹²

İsis adı "Aset" ya da "Eset" diye bilinen Tanrıçanın Yunanlaşmış halidir. Yunanlılar İsis'i kendi Tanrıçalarından Demeter, Hera ya da Selena ile birleştirmeyi düşünmüştür. İsis, Roma'da da önemli bir Tanrıça olmuştur.³¹³ Yüzlerce örnekle Amerika'dan Avrupa'ya, Avrupa'dan Japonya'ya kadar dünya halklarının tümünde tanrıça İsis'in söylediğinin yani kadın tanrıların ilk olduğunun kanıtlarını bulmak çok kolaydır. Bilinen bu gerçekliği ortaya koymak için daha fazla örnek gereksizdir.³¹⁴

İsis Mısır mitolojisinde Nut ile Geb'in kızı, Osiris, Seth ve Nephtys'in kardeşi, ikizi Osiris'in eşi ve Horus'un annesidir. İsis anneliğin ideal formu olmasının yanı sıra, tabiat ve büyüün koruyucusu kabul edilen yeryüzü ve yağmur tanrıçasıydı. Yunan-Roma mitolojik figürlerinde, Romalı yazar Apoleius, Metamerphoses isimli kitabında İsis tapınma ve inisiye törenlerinde üyeliğe girişte, İsis'e göğün kraliçesi olarak hitap edildiğini yazmaktadır.³¹⁵ Birçok otorite İsis'in Hermes'in kızı olduğunu belirtmektedir. Bazıları ise İsis'in, Promete'nin kızı olduğunu öne sürmektedir. Kimileri savlarını Promete'nin bilgeliği ve ön görürlüğü bulan olarak bilinmesine, kimileri Hermes'in yazıyı ve müziği bulan olarak kabul edilmesine dayandırmaktadır. Hermopolis'te, İsis'e, adalet denilmesinin yanı sıra ilk sanat Tanrıçası adı verilmesinin nedeni de budur. Bilgelğin İsis'te olduğunu göstermek için böyle denilmektedir. İsis, aslında tıpkı Typhon gibi Yunanca bir sözcüktür. Bu Tanrısal varlığın düşmanı olan

³¹² Bense Banu Mirim Şen, **Anadolu'da İsis Kültürü: Karia, İonia, Aeolis ve Troas Bölgeleri Üzerinde Bir İnceleme**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1996, s.1.

³¹³ Erhan Altunay, **Paganizm-2 Mezopotamya Mısır**, Hermes Yayınları, İstanbul, 2015, s. 242.

³¹⁴ Birant Esinoğlu, **Dinlerin Gizemi: Tufan-Yaratılış-Tufan Efsaneleri**, Ceylan Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 31.

³¹⁵ Kürşat Haldun Akalın, "Göğün Kraliçesi İsis'in Geri Dönüşü: Hristiyanlıkta Meryem Ana Tapınması", **İLTED**, Erzurum, 2016, S. 45, s.83.

Typhon bilgisizliğin ve yanılığın dumanıyla körleşmiştir, kutsal söylemi parça parça etmekten ve karartmaktan başka bir şey yapmamaktadır. Ama Tanrıça İsis o söylemi derleyip toparlamayı, bütünlüğü içinde düzenli tutmayı ve onu Tanrısallığının kültürüne kendilerini adanmış olan acemilere aktarmayı bilmektedir. Doğaüstü iyi varlıklarken erdemleri dolayısıyla Tanrıya dönüştürülen İsis ve Osiris; Herakles ve Dionysus'tan bu yana olduğu gibi hak ederek hem Tanrı hem doğaüstü varlık olmanın onurunu kazandılar çünkü yer üstünde olduğu gibi yer altında da erklerin en yaygınını kullanmaktadır. Platon onları, Tanrılarla insanlar arasında yer alan araçlar ve hizmetliler olarak gösterir; gökyüzüne insanların yakarmalarını, dualarını götürdüklerini, yeryüzüne Tanrılardan bize gelen esinleri ve iyilikleri getirdiklerini söylemektedir. Homeros'un de seçkin nitelikli ölümlülerden söz ederken, her defasında, onlar Tanrılara benzer, tanrılar gibi davranırlar, Tanrılarının düşüncesini paylaşırlar dediği görülmektedir.³¹⁶

Doğduğu andan itibaren kaderinde Atum'u devirip Mısır evreninin hükümdarlığını ele geçirmek üzere olan Osiris, birbirine kenetlenmiş bir aileden geliyordu. Osiris, kız kardeşi İsis'le; erkek kardeşi Seth de diğer kız kardeşleri Neftis ile birleşti. İsis, ikizi Osiris ile evlenip yıllarca Mısır'ı yönetip barışı sağladılar. Ne var ki, kardeşler arasında tek bir birliktelikle yetinmeyen Osiris, diğer kız kardeşi ve yengesi olan Neftis ile de bir ilişki yaşadı, bu ilişkinin sonucunda da ölümlerinin mumyalayıcısı tanrısı Anubis doğdu. Bu ihanete öfkelenen Seth, duyduğu kıskançlık yüzünden erkek kardeşini öldürdü.³¹⁷ Set, Osiris'in bedenini on dört parçaya böldü ve parçalarını bir tabuta koyarak Nil nehrine attı.³¹⁸ Osiris'in ölümüyle birlikte Mısır tahtına kız kardeşi ve karısı Neftis'le Seth geçti. Neftis, Osiris'in ölümüyle büyük bir acıya boğulan kız kardeşi İsis'in acısını paylaşmaktadır.³¹⁹ İsis, Osiris'in ölümünü duyduğunda kalbi acıyla dolup taşı. Duyduğu derin acının bir göstergesi olarak saçlarından bir tutam kesti, bir yakını ölen kadınların giydiği kıyafetleri giydi ve tabutu

³¹⁶ Plutark, **İsis ve Osiris**, Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul, 2006, s.18

³¹⁷ Mark Daniels, **Bir Nefeste Dünya Mitolojisi**, (Çeviren: Pınar Üstel), Maya Kitap, İstanbul, 2014, s. 58.

³¹⁸ Mircea Eliade, **Dinler Tarihi İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi**, (Çeviren: Mustafa Ünal), Serhat Kitabevi, Konya, 2005, s. 213.

³¹⁹ George Hart, **Mısır Mitleri**, (Çeviren: Mehmet Sait Türk), Phoenix Yayınevi, Ankara, 2010, s.50.

aramak için yola çıktı.³²⁰ Tabut Byblos krallığında bir ağaç dibinde takılı kaldı. İsis çılgın bir halde, dolaşıp kocasını ararken, Byblos krallığına yolu düştü. Burada kralın küçük oğluna sütannelik görevini üstlendi ve bu krallıkta kaldı. Kral, Osiris'in bedeninin takıldığı ağacı, sarayına sütun yapmak üzere kestirmişti. İsis, kralın oğlunun bedeninin ölümlü kısmını yakarak gücünü gösterdi ve Osiris'in bedeninin kapalı olduğu tabutu açılmasını istedi. Eşinin bedenini alıp, Mısır'a getirdi ve gizledi. Ama Seth onu buldu ve parçalara ayırıp Mısırın her yanına dağıttı. İsis, avcılık içgüdüleri yüksek, çakal başlı tanrı Anubis'in yardımıyla, bu parçaları toplayıp ölen kocasını yeniden biçimlendirdi. İsis, yüzünü Osiris'in yüzüne dayayıp onu öperek ağlamaktadır. Bu durum ile Yunanlılar da Mısır şenliklerine benzer pek çok tören düzenlenmiştir. Yunanlılar ölümden sonra ruhların gittiği yere kızının inişi Demeter'in derin acılar çekmesine yol açmasını bu olayla bağdaştırmışlardır. Bu günler derin elem günleri adını almıştır.³²¹ İsis, Osiris'i bir şahine dönüştürüp kanatlarını çırparak bedenine can verdi. Osiris dirildiğinde, İsis'i döledi ve Şahin-tanrı Horus doğdu. Osiris, yaşamını ve dünyadaki görevlerini Horus'a aktardı ve kendisi bir ruh olarak yaşamını sürdürdü. Horus Seth'i öldürerek babasının öcünü aldı ve tahtı ele geçirdi.

İsis, kocasını kaybeden ve onun izini süren tanrıça olması açısından, kızının kaçırılmasından sonra onun ardından yollara düşen Demeter'e benzetilmektedir. Bunun yanında, Osiris'in parçalanma öyküsü ve yeniden dirilişi Bacchus söylencesini andırır. Tanrıçanın bereket ve koruyuculuk simgesi oluşu ve bu bağlamda çeşitli güçleri kendinde taşıması, Yunanlıların onu, Demeter'in yanında, Aphrodite, Rhea, Hestia tanrıçaları olarak adlandırmalarına, Trakyalıların, Kybele tanrıçası ile özdeşleştirmesine, Likyalıların Leto ve Syrialıların Artemis ya da Astarte olarak görmesine neden olmuştur.³²²

Eski Mısır'da, tanrılar, hayat veren gözyaşları dökerlerdi Ra'nın gözyaşları, tanrılara ve insanlara hayat verdi, Osiris ve İsis'in gözyaşları hayat veren otların gelişmesine neden oldu, fakat kötü Seth ve yandaşlarının dünya üzerine döktükleri

³²⁰ Donna Rosenberg, **Dünya Mitolojisi: Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s.264.

³²¹ Plutark, **a.g.e.**, s.86.

³²² Çiğdem Dürüşken, **Antikçağ 'da Yaşamın ve Ölümün Bilinmezine Yolculuk: Romanın Gizem Dinleri**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000, s. 128-129.

gözyaşları, zehirli bitkileri ortaya çıkardılar. Tanrılar öfkелendikleri zaman, tükürükleri, terleri ve kanları, toprağa değdiklerinde zehirli bitkilerin, akrep ve yılanların tohumlarını atar ve ortaya çıkarırdı.³²³

³²³ Donald A. Mackenzie, **Çin ve Yunan Mitolojisi**, (Çeviren: Koray Akten), İmge Kitabevi, Ankara, 1996, s.301.

SONUÇ

Eski Mısır, yüzyıllar boyu yaşamını Nil nehri ile sağlamış; çöllerle çevrili toprakları ve diğer medeniyetlere olan uzaklığı ile özgün bir medeniyet olmuşlardır. Her medeniyetin kullandığı astronomi, tıp, matematik, edebiyat alanlarını kendilerine özgü hale getirmişlerdir. Eski Çağ uygarlıkları arasında bilim, kültür ve tıp alanlarında önemli gelişmelerde yer almışlardır. Günümüzde arkeolojik ve yazılı kaynakların eksikliği nedeniyle açığa çıkarılmamış birçok bilgide tamamlayıcı olamamaktayız. Kendilerine has toplum yapısı, siyaseti ve inançları da beraberinde getirmiştir.

Mısır Tarih Öncesi ve Tarihi Çağlar döneminde birlikte yaşayan insanlar arasında kadınların varlığından bu çalışmada söz etmekteyiz. Eski Çağ dönemleri şartlarını düşündüğümüzde özellikle Neolitik Dönem ile dağıtılan toplumsal roller değişime uğramıştır. Paleolitik ve Mezolitik Dönemlerde kolektif bir yaşam vardır. Kadınların çoğunlukla toplayıcı, erkekler ise avcıdır. Birlikte hareket ettiklerini görmekteyiz. Bu durum Neolitik Dönem ile kadınların daha çok ev içerisinde, gündelik işler ve çocuk bakımı ile ilgilenmeye başlamışlardır. Mısır medeniyeti içinde bu durum geçerliydi. Fakat diğer toplumlara nazaran sosyal, siyasi ve dini alanda ön planda olmaya devam etmişlerdir. Özellikle siyasi alanda yöneticilik kısmında önemli roller almışlardır. Bazı Mısır kraliçelerinde siyasi girişimleri yanında askeri varlıklarını da görmekteyiz. Tam anlamıyla yöneticilik bağlamında bu büyük bir adımdır. Tinin döneminden Ptolemaios dönemine kadar olan süreçte kadın yöneticilere sıklıkla rastlamaktayız.

Eski Mısır toplumu çok tanrılı inanca sahiplerdir. Bu panteonda çok fazla tanrıça bulunmaktadır. İnsanlar korunma ve güvence altında hissedebilmek için tanrıçalarına sığınmışlardır. Tanrıça, doğurgandır, bereketlidir, topraktır ama en önemlisi kadındır. Üretkenliği ve verimi sağladığına inandıkları tanrıçalar, Nil ile birleşerek Eski Mısır insanlara yaşam alanı oluşturdular. Bu topraklardan ana besin kaynaklarını ürettiler. Tanrıçaların kıtlık ya da bolluğun en büyük sebebi olduğuna inandıkları için ibadetlerini ve kurbanlarını hiç esirgemediler. Dönemler değişse de inanç kültürleri hiç değişmedi.

Tanrısal ya da siyasi rollerde yükselmek kolaydır fakat bu durum toplum için aynı kolaylığı sağlamaz. Eski Mısır'da yaşayan kadınlar diğer medeniyetlere göre tamamen olmasa bile büyük oranda yer edinebilmişlerdir. Öncelikle annelik çok kutsal sayılmaktaydı ve bu yüzden kadınların yeri ayrıydı. Genç yaşta anne olabilmek ve yaşlılıkta anne olarak ölmek Mısırlı bir kadının hayalidir. Her ne kadar ataerkil bir toplum yapısına sahip olsalar da annelere, kız çocuklarına toplumda çok önem verilmiştir.

“Eski Mısır'da Kadın” oldukça ilgi çekici algoritmalarıyla tarihin kadim uygarlıklarından biri olan Mısır yapısını anlamak için çok önemlidir. Bir toplumu oluşturmak için bir kadın ve bir erkeğe ihtiyacımız vardır. Ortak yapılarda tek taraflı bakmak doğru değildir. Bu yüzden Eski Çağ'dan günümüze kadar kadınların evrimsel süreci çok önemlidir. Mısır'da da dönem içerisinde bu evrimleşmenin yükseldiği veya düştüğünü görmekteyiz. Mısır birçok konuda araştırılması gereken kadim bir medeniyettir.

KAYNAKÇA

ABBOT, Jacop **Kleopatra: Ölümcül Güzellik**, (Çeviren: Oğuzhan Güçlü) İlya Yayınevi, İzmir, 2014.

AKALIN, Kürşat Haldun, “Göğün Kraliçesi İsis’in Geri Dönüşü: Hristiyanlıkta Meryem Ana Tapınması”, **İLTED**, Erzurum, 2016.

ALAMEEN, Antwanisha V., “Women’s Access to Political Power in Ancient Egypt And Igboland: A Critical Study”, (**USD: Temple University, Doctor of Philosophy, 2013**).

ALDRED, Cyril, **The Egyptians**, Frederick A. Praeger, New York, 1961.

ALTUNAY, Erhan, **Paganizm-2 Mezopotamya Mısır**, Hermes Yayınları, İstanbul, 2015.

ASHTON, Sally – Ann Ashton, **Cleopatra and Egypt**, Blackwell Publishing, 2008.

BABİLA, Muhsin Haji Azeed Babila, “Eski Mısır’da Sosyal Hayat ve Hukuk”, (**Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2015**)

BAGNALL, Roger S.– **Raffaella Cribiore, Women’s Letters From Ancient Egypt 300 BC – AD 800**, The University of Michigan Press, USA, 2006.

BAHAR, Hasan, **Eski Çağ Uygarlıkları**, Kömen Yayınları, Konya.

BAİNES, John, **Written Culture in Ancient Egypt**, Oxford University Press, Oxford, 2007.

BANSCHİKOVA, Anastasia A., “Woman in Ancient Egypt: Evolution of Personal and Social Position”, **Social Evolution & History, Vol. 5 No. 1**, Moscow, 2006.

BARDAKÇI, Kürşat, “Mısır Kraliçesi Kleopatra’nın Dağlık Klikia’daki Egemenliği”, **Anasay Dergisi**, Sayı: 3, 2018.

BEATRİX, Midant – Reynes, **The Prehistory of Egypt**, Wiley Blackwell, USA, 2000.

BEĞENÇ, Cahit, **Anadolu Mitolojisi**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1974.

BERKTAY, Fatmagül, **Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın**, Metis Yayınları, İstanbul, 2021.

BREWER, Douglas J. – Emily Teeter, **Mısır ve Mısırlılar**, (Çeviren: Nihal Uzun), Arkadaş Yayıncılık, Ankara, 2011, s. 119 – 122.

BROOKSBANK Frank H., **Antik Mısır**, (Çeviren: Ahmet Eliuz), Maya Kitap, İstanbul, 2020.

BURSTEİN, Stanley M., **The Reign of Cleopatra**, Greenword Press, London, 2004.

CALLENDER, Vivianne, **The Encyclopedia of Ancient History**, https://www.researchgate.net/publication/315701246_Neithhotep, (Erişim Tarihi: 18.12.2022)

CHAMPDOR, Albert, **Mısır'ın Ölüler Kitabı** (Çeviren: Suat Tahsuğ), Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul, 1984.

CHRİSTENSEN, Wendy, **Empire of Egypt**, Fact on File, New York, 2005.

COONEY, Kara, **When Women Ruled the World: Six Queens of Egypt**, <https://www.nationalgeographic.com/culture/article/kara-cooney-queens-of-egypt-women-rule-the-world> (Erişim Tarihi: 18.12. 2021)

ÇİÇEK, Emrullah, “Eski Çağ 'da Mısır”, (Elâzığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014)

DANİELS, Mark, **Bir Nefeste Dünya Mitolojisi**, (Çeviren: Pınar Üstel), Maya Kitap, İstanbul, 2014.

DAVİD, Rosalie F. – Charles F. Baker, **Ancient Egyptians People of the Pyramids**, New York, 2001.

DAVID, Rosalie, **Handbook to Life in Ancient Egypt**, Fact on File, New York, 1998.

DODSON, Aidan – Dyan Hilton, **The Complete Royal Families of Ancient Egypt**, Thames & Hudson, London, 2004.

DÜRÜŞKEN, Çiğdem, **Antikçağ 'da Yaşamın ve Ölümün Bilinmesine Yolculuk: Romanın Gizem Dinleri**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2000.

EL DİN, A.H. Nur, **The Role of Women in the Ancient Egyptian Society**, Ministry of Culture, Cairo, 1995.

EL MANDY, Christine, **Mummies, Myth and Magic in Egypt**, Thames and Hudson, New York, 1991.

ELİADE, Mircea, **Dinler Tarihi İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi**, (Çeviren: Mustafa Ünal), Serhat Kitabevi, Konya, 2005.

EMERY, Walter Bryan, **Archaic Egypt: Culture and Civilization in Egypt Five Thousand Years Ago**. Penguin Books, London, 1961.

ESİNOĞLU, Birant, **Dinlerin Gizemi: Tufan-Yaratılış Efsaneleri**, Ceylan Yayıncılık, İstanbul, 1996.

EYUBOĞLU, İsmet Zeki, **Anadolu İnançları Anadolu Mitolojisi**, Geçit Kitabevi, İstanbul, 1987, s. 40.

FRAZER, James George, **Adonis, Attis, Osiris**, (Çeviren: İsmail Hakkı Yılmaz), Pinhan Yayınları, İstanbul, 2018.

FREEMAN, Charles, **Mısır, Yunan ve Roma**, (Çeviren: Suat Kemal Angı), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003.

FRIEDEL, Egon, **Mısır ve Antik Yakındoğu'nun Kültür Tarihi**, (Çeviren: Ersel Kayaoğlu), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006.

FROOD, Elizabeth, "Social Structure and Daily Life: Pharonic", **A Companion to Ancient Egypt**, (Editor: Alan B. Lloyd), vol I, Wiley – Blackwell, New York, 2010.

GRAJETZKİ, Wolfram, **Ancient Egyptian Queens: A Hieroglyphic Dictionary**, Golden House Publications, London, 2005.

GROS de BELER, Aude, **Egyptian Mythology**, Grande Books, Kent, 2004.

GÜNDÜZ, Altay, **Mezopotamya ve Eski Mısır**, Bükre Yayınları, İstanbul, 2002.

HART, George, **Mısır Mitleri**, (Çeviren: Mehmet Sait Türk), Phoenix Yayınevi, Ankara, 2010.

HASSAN, Selim, **Excavations at Giza IV. 1932–1933**, Government Press, Bulâq, 1930.

HAWASS Zahi, **Silent Images: Women in Pharaonic Egypt**, Abrahams Books, New York, 2000.

HAYES, William C., **The Scepter of Egypt: A Back Ground For Study of the Egyptian Antiquities in the Metropolitan Museum of Art**, Part I, Metropolitan Museum of Art, New York, 1978.

HERODOTOS, **Tarih**, (Çeviren: Müntekim Ökmen), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2014.

HOLLİS, Susan Tower, “Women of Ancient Egypt and the Sky Goddess Nut”, **The Journal of American Folklore**, Vol: 100, No: 395, 1987.

HORNUNG, Erik, **Mısır Bilimine Giriş**, (Çeviren: Zehra Aksu Yılmaz), Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2004.

İNAN, Afet, **Eski Mısır Tarihi ve Medeniyeti**, TTK Yayınları, Ankara, 2018.

JEAN, Georges, **Yazı İnsanın Belleği**, Yapı Kredi Yayınları, Genel Kültür Dizisi, İstanbul, 2002.

KANAD, Fikret, **Pedagoloji Tarihi**, Cilt: I-II, MEB Yayınları, Ankara, 1945.

KOÇER, Hasan, **Eğitim Tarihi I: İlkçağ**, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara, 1980.

KOEN Elizabeth Theresia, “Women in Egypt: The Religious Experiences of the Non – Royal Woman”, **University of Sreellenbosch**, South Africa, 2008.

LANGE, Brenda, **Nefertiti**, Infobase Publishing, New York, 2009.

LESKO, Barbara S., “Women’s Monumental Mark on Ancient Egypt”, **Biblical Archaeologist**, Vol: 54, No: I, 1991.

LESKO, Barbara, **The Remarkable Women of Ancient Egypt**, Providence: B.C Scribe Publications, 1996.

MACKENZİE, Donald A., **Çin ve Yunan Mitolojisi**, (Çeviren: Koray Akten), İmge Kitabevi, Ankara, 1996.

MALONEY, William, “The Death Of Cleopatra, A Medical Analysis Of The Theory Of Suicide By Naja Haje”. **WebmedCentral TOXICOLOGY**, New York, 2010.

MANETHO, **Egypt History**, (ed: W.G. Waddel), Loeb Classical Library, London, 1940.

MANNİCHE, Lise, **Music and Musicians in Ancient Egypt**, British Museum Press, London, 1987.

MİCHAEL, Rice, **Who is who in Ancient Egypt**, Routledge, London & New York, 1999.

MİLLER, Ron – Sommer Browning, **Ancient World Leaders: Cleopatra**, Chelsea House Publishers, Chelsea, 2008.

MOSS, Jennifer Sheridan, “Women in Late Antique Egypt”, **A Companion to Women in the Ancient World**, Editor: Sharon L. James – Sheila Dillon, Wiley-Blackwell, UK, 2012.

MUTLUAY, Nazmiye, **Eski Yakındoğu Toplumlarında Çocuk**, Alter Yayınları, Ankara, 2018.

OAKES L. – GAHLİN L., **Ancient Egypt**, Hermes House, London, 2002.

OLİVER, Anette, “Social Status of Elite Women of the New Kingdom of Ancient Egypt: A Comparison of Artistic Features,” (**South Africa: South Africa University, Master of Arts in Ancient Near Eastern Studies, 2008**)

ONSTİNE, Suzanne, **Gender and Religion of Ancient Egypt**, Religion Compass, 2010.

ÖZTÜRK, Rukiye, **Eskiçağ Tarih Yazarlarının Roma Cumhuriyet Dönemi İç Savaşlarına Bakışı ve İşleyiş Biçimleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009.

PARCA, Maryline, “The Women of Ptolemaic Egypt: The View From Papyrology”, **A Companion to Women in the Ancient World**, Editor: Sharon L. James – Sheila Dillon, Wiley-Blackwell, UK, 2012.

PARTRIDGE, Robert, **Faces of Pharaohs**, The Rubicon Press, 1994.

PİNCH Geraldine, **Magic in Ancient Egypt**, British Museum Press, London, 1994.

PLUTARK, **İsis ve Osiris**, Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul, 2006.

PLUTARKHOS, **Antonius ve Kleopatra**, (Çevirmen: Mehmet Özaktürk), Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2020.

ROBİNS, Gay, **Women in Egypt**, Oxford University Press, New York, 1994.

ROSENBERG, Donna, **Dünya Mitolojisi: Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.

RUIZ, Ana, **The Spirit of Ancient Egypt**, Algora Publishing, New York, 2001.

RYAN, Donald P., **Antik Mısır’da 24 Saat**, (Çeviren: Emre Özsever), Kanak Yayınları, İstanbul, 2019.

SABBAHLY, Lisa, **Women – Pharaonic Egypt** – Encyclopedia of Ancient History, Wiley-Blackwell, USD, 2013.

SCHÖGL, Hermann A., **Eski Mısır**, (Çeviren: Firuzan Gürbüz Gernald), Alfa Yayınları, İstanbul, Aralık, 2019.

ŞİPAHIOĞLU, Mukadder, **Antik Mısır'da Rahip Sınıfı**, Ankara Yayınları, Ankara, 2021.

STROUHAL, Eugen, **Life in Ancient Egypt**, Cambridge University Press, Cambridge, 1992.

SVOBODOVA, “Marketa Svobodova, Sexual Passage in the Lives of Women in Ancient Egypt: Birth and Fertility of the Woman According to Ancient Egyptian Sources,” (Prague: Charles University, Department of Philosophy and Religious Studies, Master, 2016)

SZPAKOWSKA, Kasia, “Hidden Voices: Unveiling Women in Ancient Egypt”, **A Companion to Women in the Ancient World**, Editor: Sharon L. James – Sheila Dillon, Wiley-Blackwell, UK, 2012.

ŞEN, Bense Banu, “Anadolu’da İsis Kültürü: Karia, İonia, Aeolis ve Troas Bölgeleri Üzerinde Bir İnceleme”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul, 1996.

ŞENEL, Alaeddin, **Siyasi Düşünceler Tarihi**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi, Ankara, 1982.

TANİLLİ, Servet, **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası**, I. Cilt: İlkçağ, Doğu, Yunan, Roma, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018.

TEKİN, Oğuz, **Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.

TYLSDEY, Joyce, **Chronicle of the Queens of Egypt**, Thames & Hudson, London, 2006.

VALBELLE, Dominique, **Eski Mısır'da Yaşam**, (Çeviren: Cem Muhtaroglu), İletişim Yayıncılık, İstanbul, İstanbul.

VERCOTTER, Jean, **Eski Mısır**, (Çeviren: Emine Çaykara), İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2020.

VERNER, Miroslav, **The Pyramids: The Mystery, Culture, and Science of Egypt's Great Monuments**, Grove Press, New York, 2001.

WALLİS, Budge, **Antik Mısır'da Ölüm Sonrası Yaşam ve Tanrılar**, (Çeviren: Rengin Ekiz), İlya Yayınevi Matbaası, İzmir, 2013.

WATTERSON Barbara, **Women in Ancient Egypt**, Alan Sutton Publishing, England, 1991.

WHITE, Manchip J.E., **Ancient Egypt: Its Culture and History**, Dover Publications, New York, 1970.

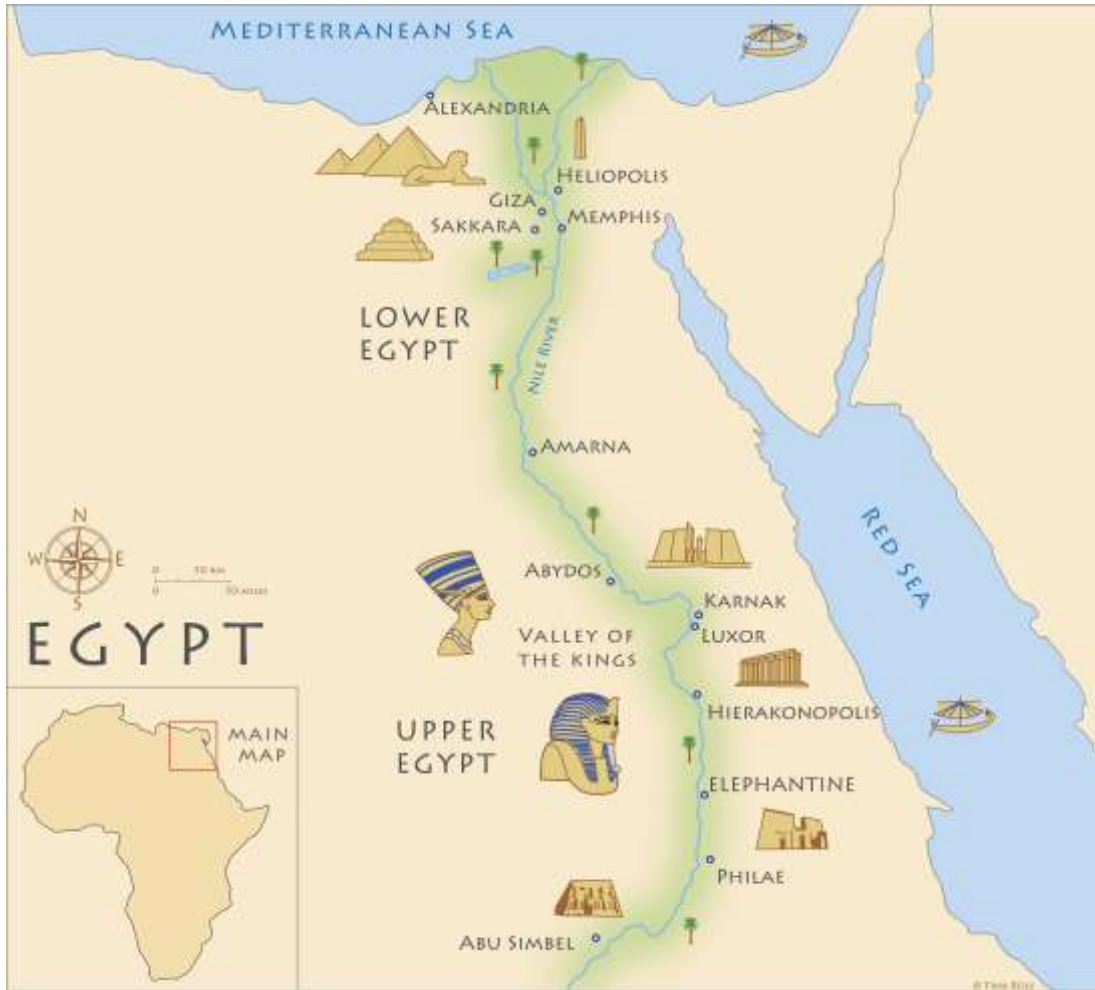
WILKINSON, Richard H., **Eski Mısır'ın Bütün Tanrı ve Tanrıçaları**, (Çeviren: Ahmet Fethi Yıldırım), Alfa Yayınları, İstanbul, 2016.

WILKINSON, Toby, **Early Dynastic Egypt**, Routledge, New York, 1999.

YİĞİT Turgut, **Eski Mısır Tarihi**, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara, 2019.

ZECCHİ, Marco, **Sobek of Shedet: The Crocodile God in the Fayyum in the Dynastic Period**, Studi sull'antico Egitto, Tau Editrice, Todi, 2010.

EKLER

EK 1: ³²⁴ Mısır Haritası

³²⁴ <https://www.worldhistory.org/image/12990/map-of-ancient-egypt/>

EK 2:³²⁵ Festival.

³²⁵ LANGE, Brenda, **Nefertiti**, Infobase Publishing, New York, 2009, s. 45.

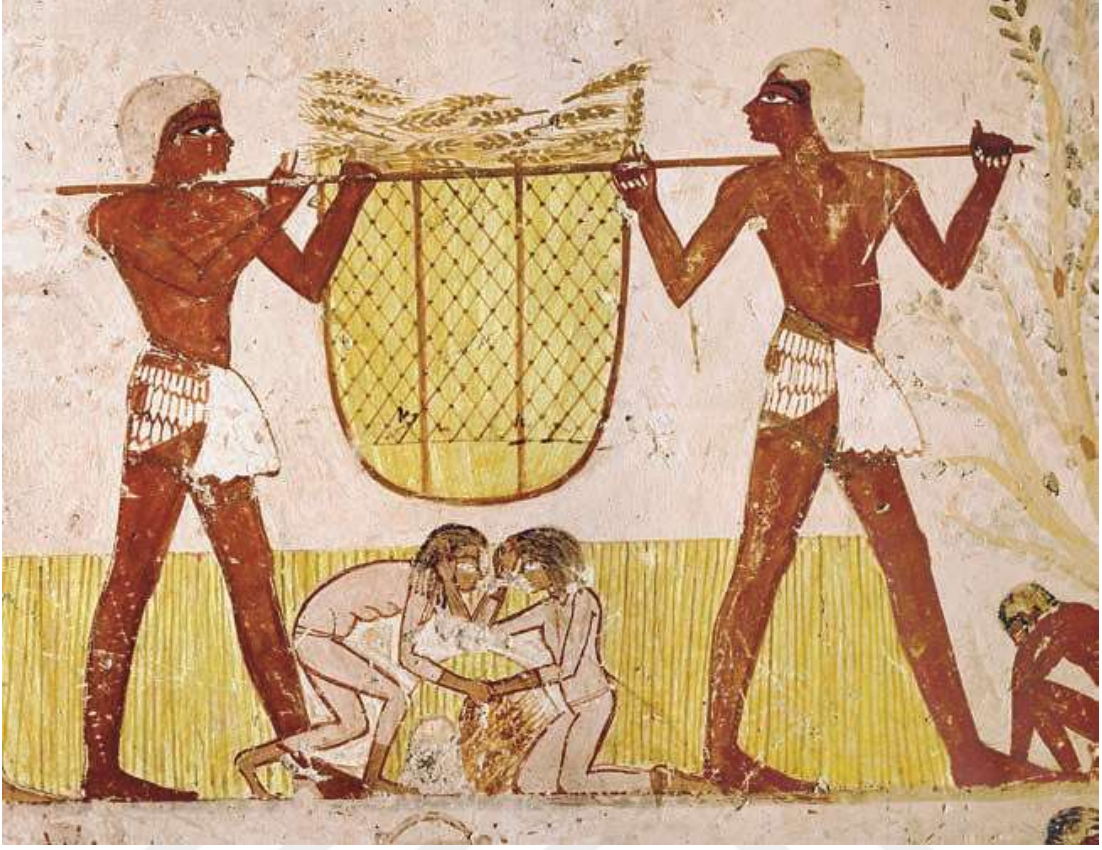
EK 3:³²⁶ Kraliçe Nefertiti'nin kahverengi kuvarsitten yapılmış. Bitmemiş başı (üstte), Amarna döneminden kalmadır.

³²⁶ Lange, a.g.e., s. 65.

EK 4:³²⁷ 2001 yılında Dr. Joann Fletcher, Akhenaten'in mezarında bulunan kadın mumyalardan birinin Nefertiti olduğundan şüphelendiğini açıkladı.

³²⁷ Lange, a.g.e., s. 92.

EK 5:³²⁸ Eski Mısır'da Sosyal Yaşam

³²⁸ Lange, a.g.e., s.36.

EK 6:³²⁹ Deir el-Medina'da bulunan bir çömlekte geç dönem Yeni Krallık'ta, emziren bir kadın.

³²⁹ Elizabeth Froid, "Social Structure and Daily Life: Pharonic", **A Companion to Ancient Egypt**, (Editor: Alan B. Lloyd), vol I, Wiley – Blackwell, New York, 2010, s. 481.

EK 7:³³⁰ Abydos'taki Seti I tapınağı. Isis.

³³⁰ Carolyn Graves- Brown, **Dancing For Hathor: Women in Ancient Egypt**, Continuum, UK 2010, s. 119.

EK 8:³³¹ M.Ö. 257 Mart tarihinde yazılmış Simale isimli kadından Zenon'a oğlu Herophantos hakkında bir mektup.

³³¹Roger Bagnall S.– Raffaella Cribiore, **Women's Letters From Ancient Egypt 300 BC – AD 800**, The University of Michigan Press, USA, 2006, s. 101.

EK 9:³³² XVIII. Hanedan taş kabartması.

³³² Wendy Christensen, **Empire of Egypt**, Fact on File, New York, 2005, s. 71.

EK 10:³³³ Peruk.

³³³ Christensen, **a.g.e.**, s. 86.

EK 11:³³⁴ Baş, MS 2. yzyıla aittir.

³³⁴,Rosalie David, **Handbook to Life in Ancient Egypt**, Fact on File, New York, 1998, s.

EK 12:³³⁵ Hatshepsut Heykeli – Metropolitan Sanat Müzesi, New York.

³³⁵ <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/544450>

EK 13:³³⁶ Hatshepsut ve III. Thutmosis kabartması.

³³⁶Anette Oliver, "Social Status of Elite Women of the New Kingdom of Ancient Egypt: A Comparison of Artistic Features," (South Africa: South Africa University, Master of Arts in Ancient Near Eastern Studies, 2008), s. 120.

EK 14:³³⁷ Karnak'taki Aten Tapınağı'ndan Nefertiti ve prensesin kazıma kabartması – Mısır Müzesi, Kahire.

³³⁷ Oliver, **a.g.e.**, s. 133.

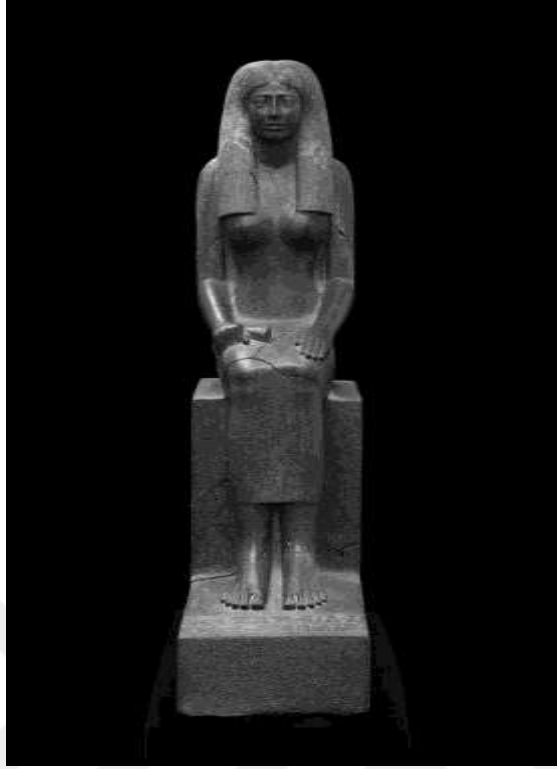
EK 15:³³⁸ Ahhotep'in askeri ödül olarak aldığı üç altın sinekli kolye – Mısır Müzesi, Kahire.

³³⁸ Oliver, **a.g.e.**, s.52.

EK 16:³³⁹ Ra-hotep ve Nefretiti, boyalı kireçtaşı, Kahire Mısır Müzesi, CG 3 ve 4. Mısır Müzesi Kahire'nin izniyle.

³³⁹ Oliver, **a.g.e.**, s. 52.

EK 17:³⁴⁰ Eski Krallık'ın sona ermesinden bu yana bilinen ilk gerçek boyutlu kadın heykeli.

³⁴⁰Elizabeth Froid, "Social Structure and Daily Life: Pharonic", **A Companion to Ancient Egypt**, (Editor: Alan B. Lloyd), vol I, Wiley – Blackwell, New York, 2010, s. 894.

EK 18:³⁴¹ Nakhtmin'in karısı. Sertleşmiş kireçtaşı. Ahmim.

³⁴¹ Frood, **a.g.e.**, s.932.

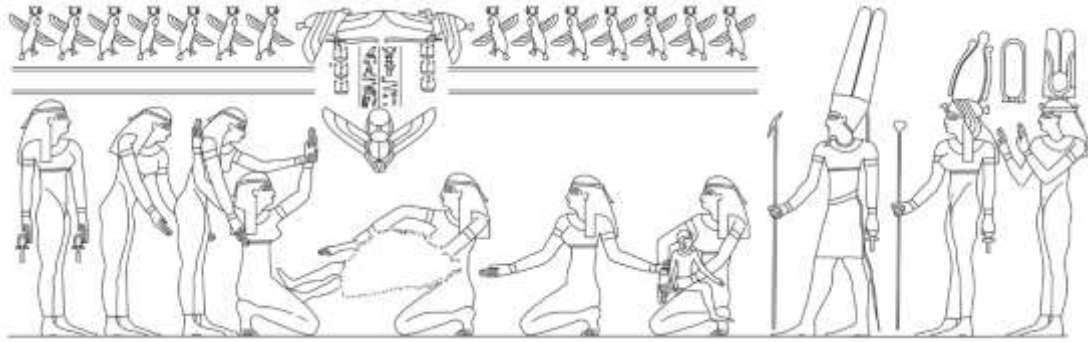
EK 19:³⁴² Bes Militan heykelciği. Louvre Müzesi.

³⁴² Frood, **a.g.e.**, s. 529.

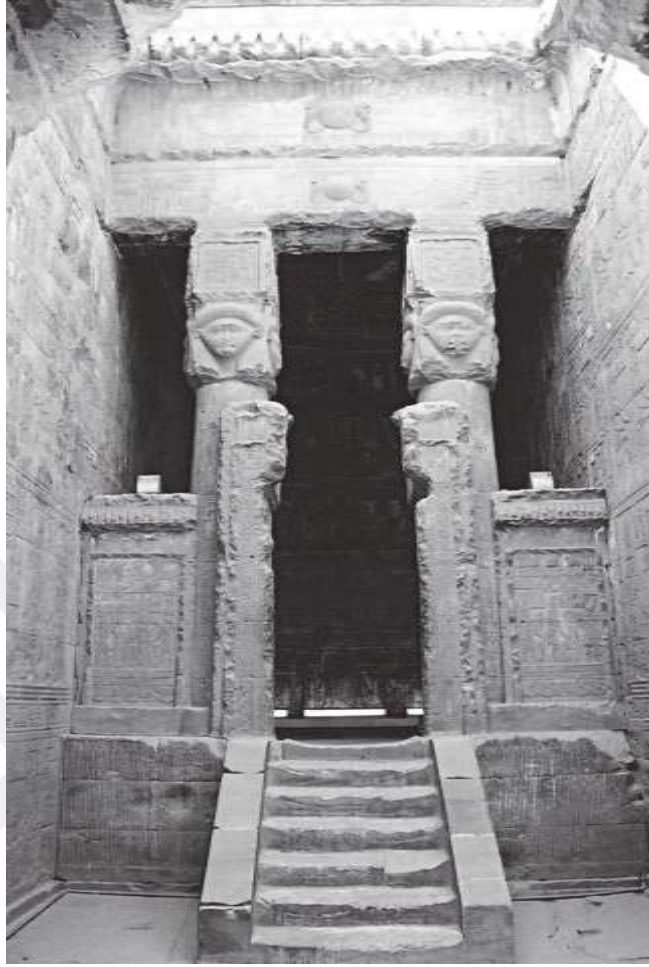
EK 20:³⁴³ Sennefer'in Mezarı, Thebes (Luxor), XVIII. Hanedan.

³⁴³ Frood, **a.g.e.**, s. 184.

EK 21:³⁴⁴ Armant'taki Mammisi'deki doğum sahnesi.

³⁴⁴ Sally Ashton – Ann Ashton, **Cleopatra and Egypt**, Blackwell Publishing, 2008, s. 90.

EK 22:³⁴⁵ Hathor Şapeli.

³⁴⁵ Ashton, **a.g.e.**, s. 100.

EK 23:³⁴⁶ Roma vatandaşı Q. Cascellius'un vergi muafiyeti beyannamesi içeren papirüs, muhtemelen Kraliçe VII. Kleopatra'nın imzasını taşıyor, MÖ 23 Şubat 33.

³⁴⁶ J. Jones, *Cleopatra: A Sourcebook* - Prudence - University of Oklahoma Press, s. 203.

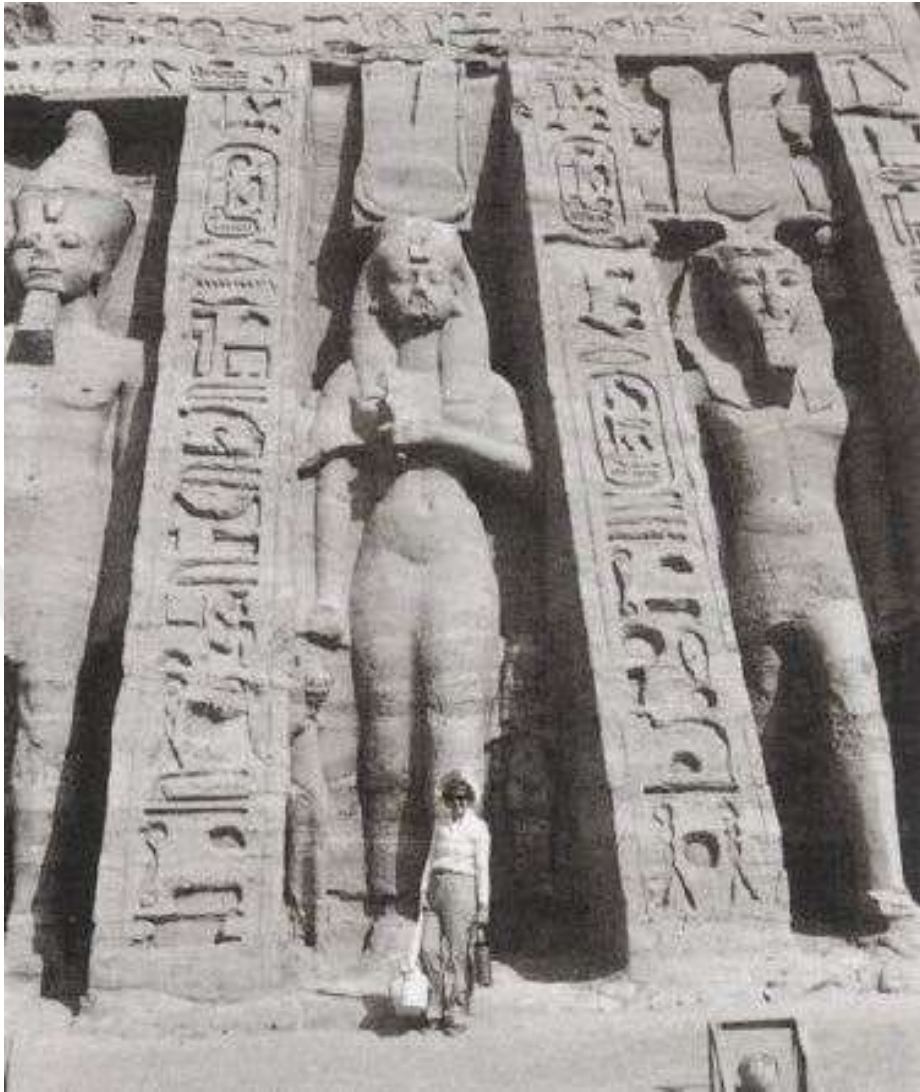
EK 24:³⁴⁷

³⁴⁷ Jones, a.g.e., s. 25.

EK 25:³⁴⁸ Metropolitan Müzesi, New York.

³⁴⁸ Barbara S. Lesko, "Women's Monumental Mark on Ancient Egypt", **Biblical Archeologist**, vol. 54, no 1, 1991, s. 6.

EK 26:³⁴⁹ Kraliçe Nefertari

³⁴⁹ Lesko, a.g.e., s.10.

EK 27:³⁵⁰ Firavun Menkauraen ve Kraliçe Khamernerneby.

³⁵⁰ Lesko, **a.g.e.**, s. 10.

EK 28:³⁵¹ Tanrıça Hathor

³⁵¹ Elizabeth Theresia Koen, "Women in Agypt: The Religious Experiences of the Non – Royal Woman", Master Thesis, **University of Stellenbosch, South Africa**, 2008, s. 79.

EK 29:³⁵² British Müzesi.

³⁵² Koen, a.g.e., s. 55.

EK 30:³⁵³ Merneith mezar.

³⁵³ <https://xoomer.virgilio.it/francescoraf/hesyra/merneith.html>

EK 31:³⁵⁴ VII. Kleopatra.

³⁵⁴https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Cleopatra_VII,_dalla_via_appia_tra_ariccia_e_genzano,_40-30_ac_ca._02.JPG